

Crna Gora

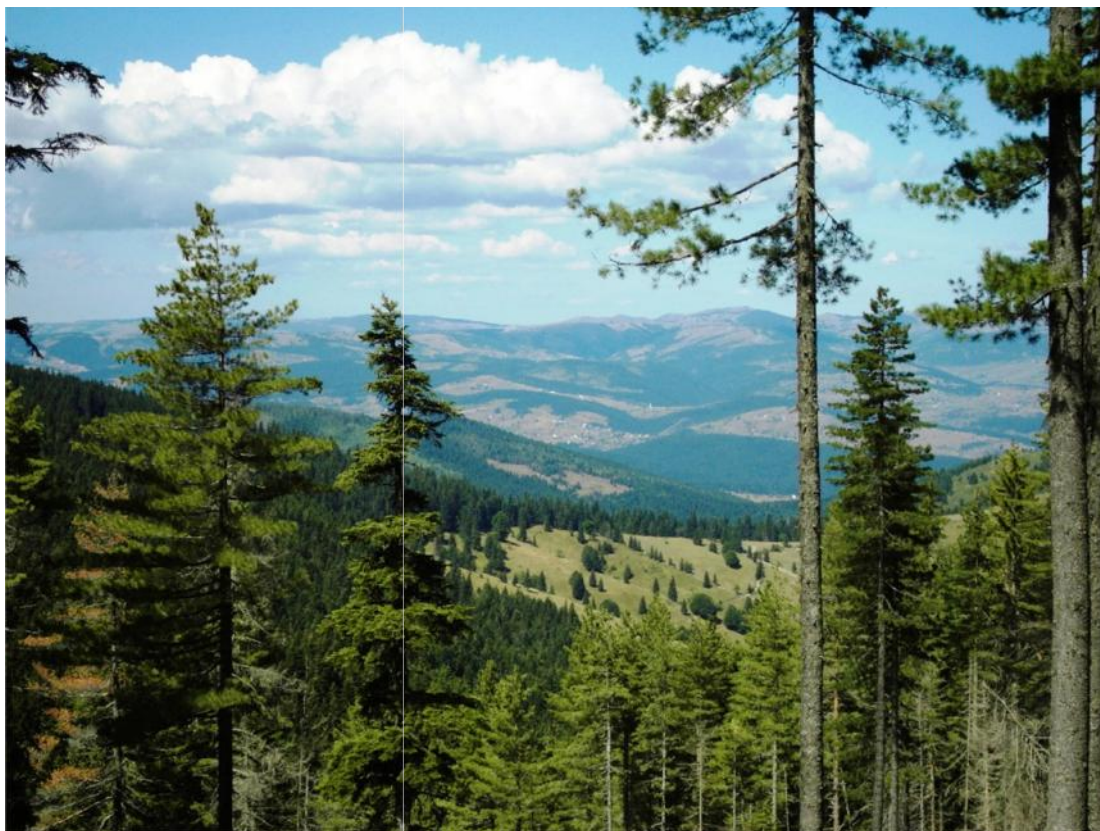
Ministarstvo poljoprivrede i ruralnog razvoja

Luxembourg Agency for
Development Cooperation

Strategija sa planom razvoja šuma i šumarstva – Nacionalna šumarska strategija

Radni nacrt 3.06.2013.

jun 2013.

Projekat YUG/012 „Razvoj šumarstva u Crnoj Gori“ – Podrška pripremi Strategije šumarstva
Br. projekta: YUG/812•12 148 – lot 2

Strategija sa planom razvoja šuma i šumarstva – Nacionalna šumarska strategija
Radni Nacrt 3. 6. 2013

Izvođači:

Unique, forestry and land use GmbH

Oikos, svetovanje za razvoj d.o.o.

Autori:

Jernej Stritih

Matjaž Harmel

Branko Glavonjić

UNIQUE forestry and land use GmbH
Schnewlinstraße 10
79098 Freiburg Germany

Predgovor

Ovaj radni nacrt Strategije sa planom razvoja šuma i šumarstva – Nacionalne šumarske strategija pripremio je konsultantski tim angažovan u okviru FODEMO projekta (projekat »Razvoj šumarstva u Crnoj Gori«): Jernej Stritih, prof. dr Branko Glavonjić i Matjaž Harmel na osnovu rezultata početne radionice i strukture mjera Strategije, koja je potvrđena od strane Radne grupe koju je Ministarstvo poljoprivrede i ruralnog razvoja obrazovalo za izradu ovog dokumenta i komentar dobijenih sa radionica održanih u periodu od 14. - 17. 5. 2013. u Pljevljima, Rožajama i Cetinju.

Ovaj radni nacrt će se predstaviti na završnoj radionici koja će se održati 4. juna 2013. godine u Podgorici. Nakon komentara dobijenih sa ove radionice, Radna grupa za izradu Strategije će uz pomoć konsultanskog tima izraditi Nacrt Nacionalne šumarske strategije koji će resorno ministarstvo dostaviti Vladi Crne Gore na usvajanje zajedno sa Programom javne rasprave.

Sadržaj

Predgovor	3
Sadržaj	4
Analiza stanja.....	6
SWOT Analiza	6
Stanje šuma	7
Korišćenje drveta.....	11
Projekcije budućih sječa	13
Šumski putevi	14
Prodaja drveta iz šume	15
Drvena industrija	17
Stepen finalizacije polazne sirovine	20
Tržište drvnih proizvoda u Crnoj Gori.....	20
Mogućnost povećanja stepena finalizacije drvene sirovine.....	22
Biodiverzitet i ekosistemske usluge	23
Značaj šuma i šumarstva za ruralni razvoj.....	25
Zaštita šuma od požara	25
Upravljanje šumama.....	26
Vizija 2023.	28
Opšti ciljevi	28
Strateški pristup	28
Mjere po područjima.....	30
1. Unaprijeđenje šuma kroz održivo gazdovanje	30
1.1. Jačanje produktivnosti, stabilnosti i otpornosti šuma i predjela.....	30
1.2. Podsticanje pošumljavanja, popunjavanja i njege izdanačkih šuma	31
1.3. Uređivanje i uzgoj privatnih šuma, prilagođen sistem doznake.....	32
1.4. Obezbjedivanje kvalitetnog autohtonog sjemena i sadnica šumskog drveća.....	34
1.5. Izgradnja šumskih saobraćajnica kako bi omogućili održivost sječa	36
2. Razvoj drvene industrije	38
2.1. Definisanje novog srednjoročnog razvojnog koncepta drvene industrije u Crnoj Gori	38
2.2. Povećati potražnju za biomasom uvođenjem grijanja javnih zgrada sječkom i kogenacijom	40
2.3. Uključivanje drvnih proizvoda u „zelene javne nabavke“	41
2.4. Uspostavljanje izvoznog klastera za odabrane finalne proizvode	43
2.5. Razvoj fleksibilnijeg sistema prodaje drveta u Crnoj Gori	44
2.6. Uvođenje lanca odgovornosti i kontrole prometa drvnih sortimenata	46
2.7. Investicije u drvenu industriju	47
3. Uloga šumarstva u ruralnom razvoju	50
3.1. Jačanje uloge i učešća lokalnog stanovništva u zajedničkim programima ruralnog razvoja uz podršku Uprave za šume	50

3.2.	Poboljšanje infrastrukture u ruralnom području (ruralna infrastruktura)	51
3.3.	Diversifikacija ekonomskih aktivnosti u ruralnim područjima kroz promociju uloge šuma i šumarstva	52
3.4.	Investicije u mala preduzeća šumarstva i drvne industrije u ruralnim područjima	54
3.5.	Investicije u turizam	55
3.6.	Održivo upravljanje i korišćenje nedrvnih šumskih proizvoda	56
4.	Zaštita biodiverziteta i druge ekosistemske usluge šuma	58
4.1.	Stabilni i kvalitetni šumski ekosistemi: uz pomoć integracije zahtjeva Nature 2000 u planove gazdovanja šumama, štite se staništa i vrste na cijelom području šuma	58
4.2.	Ekosistemski pristup gazdovanju šumama i zaštiti prirode	59
4.3.	Razgraničenje pašnjaka i šuma, registracija i regulacija prava korišćenja	60
4.4.	Unaprijeđenje upravljanja šumama u nacionalnim parkovima	61
5.	Zaštita of požara	63
5.1.	Održavanje otvorenih površina između šuma i podrška za kosidbu livada	63
5.2.	Unaprijeđenje organizovanosti institucija za borbu protiv šumskih požara	64
5.3.	Investicije u opremu i preventivne mjere za borbu protiv požara	65
5.4.	Uključivanje stanovništva u preventivu i borbu protiv požara	66
5.5.	Razvoj i testiranje metoda sanacije opožarenih površina	67
5.6.	Razmjena iskustava i saradnja sa institucijama iz regiona	68
	Osposobljavanje i finansiranje	70
	Osposobljavanje Uprave za šume	70
	Savjetodavna služba u šumarstvu	70
	Efikasniji sistem doznake, prijema i uvjerenja o porijeklu	70
	Planiranje u šumarstvu	71
	Međunarodni projekti i umreživanje	71
	Zaštita prirode	71
	Informacioni sistem	71
	Šumske saobračajnice	72
	Razvoj kadrova u šumarstvu i drvnoj industriji	72
	Kadrovi u šumarstvu	72
	Kadrovi u drvnoj industriji	72
	Finansiranje	73

Analiza stanja

SWOT Analiza

Analiza prednosti, slabosti, mogućnosti i opasnosti pripremljena je na osnovu primljenih komentara početne radionice 25. januara 2013. Pojediniosti pomenute u SWOT analizi detaljnije su pojašnjene u sledećem dijelu analize stanja.

Prednosti	Slabosti
<ul style="list-style-type: none">- Veliki dio Crne Gore je pokriven šumama, što daje osnovu za ekološke i ekonomske funkcije šuma- Šume su prirodne i vitalne, prirodno se podmlađuju, imaju dobru strukturu i visoki stepen biodiverziteta,- Veliki dio šuma je takvog kvaliteta, da se može uključiti u mrežu Natura 2000- Upravljanje i gazdovanje šumama uređeno je zakonom, nacionalnom šumarskom politikom, planovima i dugoročnim ugovorima o korišćenju- Šume se sve više smatraju važnim resursom za održivi razvoj zemlje, a pogotovo ruralnih područja, šumarstva i drvne industrije- Potencijal drvne mase za korišćenje je viši nego što se stvarno koristi, drvna masa je kvalitetna- Postoji izvozno tržište za drvo i drvne proizvode- Šume predstavljaju potencijal za ekoturizam, obnovljive izvore energije i druge funkcije- Šume u nacionalnim parkovima predstavljaju šume sa očuvanim i raznovrsnim biodiverzitetom	<ul style="list-style-type: none">- Obim proizvodnje i stepen finalizacije u sektoru drvoprerade je vrlo nizak u poređenju sa količinama drvne mase na tržištu. Velika količina tehničkog drveta se koristi za ogrjev, a veći dio izvoza se plasira kao sirovina ili rezana građa.- Zastarela oprema, nedovoljni obim investicija u drvnu industriju, stranih investicija uopšte nema.- Malo tržište drveta u Crnoj Gori, slabe pozicije na međunarodnom tržištu.- Privatne šume su u lošem stanju i nisko produktivne.- Nedostatak njege i uzgoja u svim šumama, nepostizanje etata.- Nedovoljna mreža šumskih puteva i vlaka, loše stanje i održavanje postojećih puteva.- Neregistrovane sječe.- Premalo investicija u šume.- Koncesioni ugovori se ne poštuju u potpunosti, sistem koncesija treba poboljšati.- Nedostatak i niska motivacija kadrova u šumarstvu i drvnoj industriji, neadekvatna edukacija.- Nedovoljna aktivnost savjetodavne službe u šumarstvu, edukacija privatnih vlasnika.- Nedovoljan nivo saradnje između šumarstva i drvne industrije.- Šume, šumarstvo i drvna industrija nisu prepoznate od strane javnosti i politike.- Nedovoljna usklađenost korišćenja opštekorisnih funkcija šuma u nacionalnim parkovima

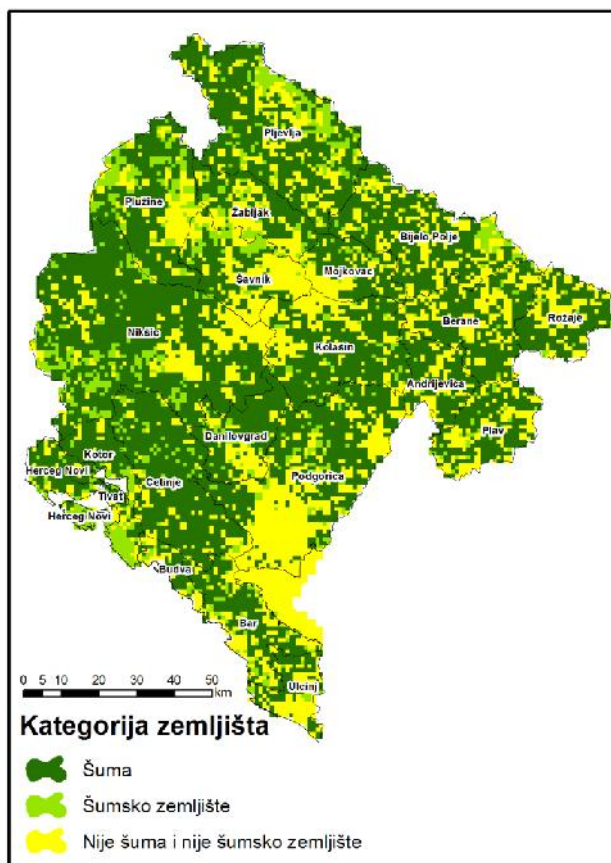
Mogućnosti	Opasnosti
<ul style="list-style-type: none"> - Dovoljne količine drvene mase za sve potrebe bez ugrožavanja održivosti šuma - Veći stepen finalizacije u drvnoj industriji, brendiranje proizvoda od drveta iz Crne Gore i izvoz finalnih proizvoda - Korišćenje drvene biomase kao obnovljivog izvora energije za povećanje potražnje za sečkom i peletima - Korišćenje nedrvnih šumskih proizvoda i divljači ukoliko se više posveti pažnja zaštiti, organizaciji i edukaciji. - Razvoj eko-turizma zasnovanog na prirodnoj baštini. - Diverzifikacija ruralne ekonomije i povećanje zaposlenosti na selu na osnovu šumskih resursa - Jačanje i stimulacija stručnog kadra u šumarstvu, sprovođenje Analize poslovnih procesa - Evropske integracije preko uvođenja evropskih standarda, korišćenja EU fondova i pristupa na zajedničko tržište - Poboljšanje odnosa javnosti prema šumi i šumarstvu putem jače saradnje sa interesnim grupama - Šume u nacionalnim parkovima predstavljaju područja od izuzetnog značaja za razvoj i unaprijeđenje naučno-istraživačke djelatnosti. 	<ul style="list-style-type: none"> - Požari, koji se povećavaju zbog klimatskih promjena, a borba protiv šumskih požara ne funkcioniše - Bespravna sječa šuma i nedostaci u kaznenoj politici - Urbanizacija - Nedovoljna konkurencija i nelojalna konkurencija na malom tržištu - Nemogućnost prekida ili prilagođavanja koncesionih ugovora u slučaju njihovog nesprovođenja - Neefikasnost Uprave za šume, nedostatak informacionih tehnologija - Nedostatak mladog stručnog i motivisanog kadra u Upravi za šume i preduzećima zbog nestimulativnih plata i malog broja studenata šumarstva - Nedostatak javne i političke podrške šumarskom sektoru - Pitanje preciznosti podataka inventure šuma, koji, ako su pogrešni, mogu da vode do pogrešnih odluka - Uvođenje zahtjeva EU na štetu domaćeg zakonodavstva, velik broj nekoordiniranih planskih dokumenata na nivou države - Neuspjeh razvoja drvene industrije - Neadekvatna implementacija Nature 2000

Stanje šuma

2010. godine terenskim popisom i mjerenjem izvršena je Nacionalna inventura šuma (NIŠ). Metodom sistematskog uzorkovanja na osnovu 2x2 km mreže klastera premjernih površina zahvaćeni su podaci potrebni za praćenje stanja šuma i planiranje na nacionalnom nivou (3). Rezultati NIŠ predstavljaju glavnu osnovu za pripremu Strategije šumarstva (Strategije sa planom razvoja šuma i šumarstva), a time i ove analize.

Prema rezultatima NIŠ, šume 2010. godine zauzimaju 60% teritorije Crna Gore, a neobrasla šumska zemljišta dodatnih 9,7%. Ukupna drvena zaliha svih šuma je 133 miliona kubnih metara drveta od čega 104 miliona je u privrednim šumama (šume koje su na raspolaganju za korišćenje jer su pristupačne i van zaštićenih područja ili drugih režima zaštite). Ukupni godišnji prirast u svim šumama iznosi 3,2 miliona kubika, a u privrednim šumama prirast iznosi 2,6 miliona kubika. To je značajno više od dosadašnjih statističkih podataka. Prema Nacionalnoj šumarskoj politici iz 2008. (9), na osnovu tadašnjih podataka procijenjeno je da šume zauzimaju 45 % teritorije Crne Gore, drvena zaliha je bila procijenjena na 72 miliona kubnih metara, a prirast na 1,6 miliona kubnih metara. U posljednjim decenijama površina pod šumama jako se povećava se zbog napuštanja tradicionalne poljoprivrede i pošumljavanja, što sad svjedoče i statistički podaci NIŠ sa terena.

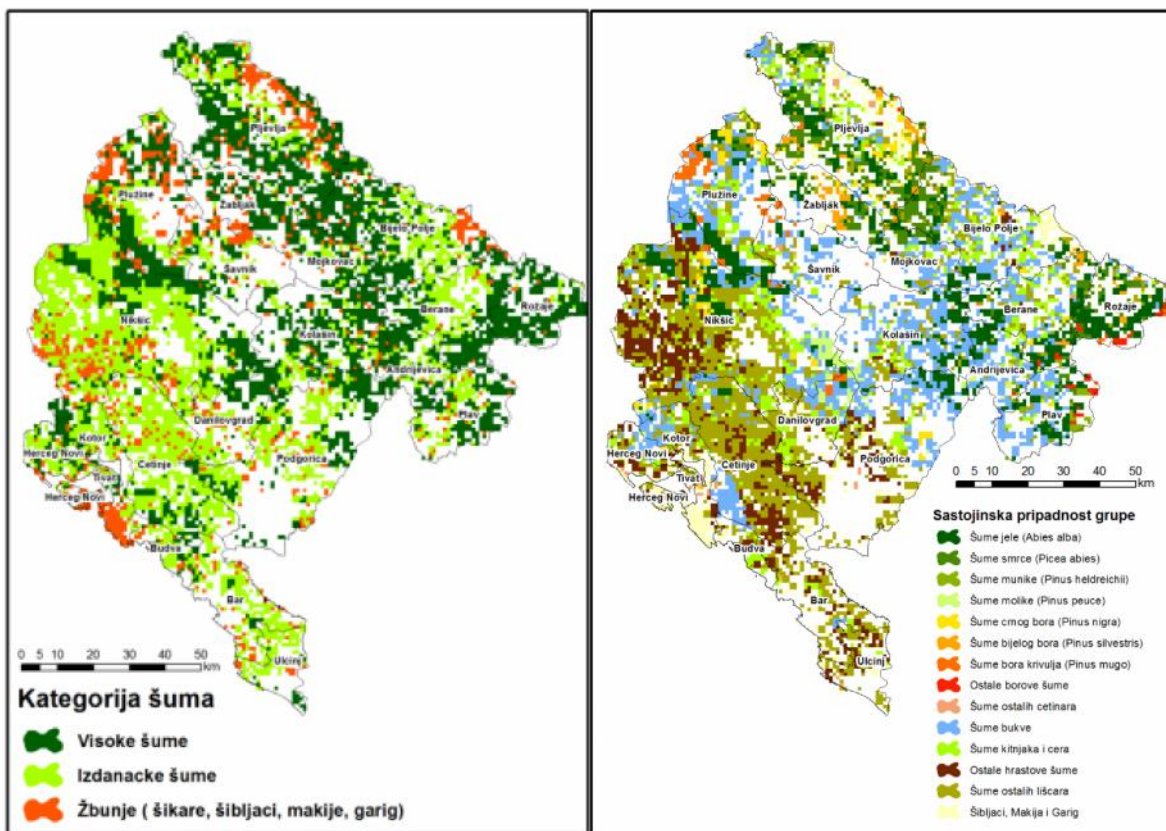
Šume i šumska zemljišta u Crnoj Gori. Izvor: NIŠ (3)

O indikativno prikazuje prostorno raspoređenje šuma i šumskih zemljišta. Svaka ćelija na karti prikazuje stanje na pojedinoj primjernoj površini inventure. Iz karte se može zaključiti da su šume raspoređene na gotovo cijeloj teritoriji zemlje, osim visokih planina, poljoprivrednog područja oko Podgorice i u dolini Zete, te Skadarskog jezera. Neobrasla šumska zemljišta se nalaze najviše na području planinskih pašnjaka i na nekadašnjim poljoprivrednim površinama na Primorju.

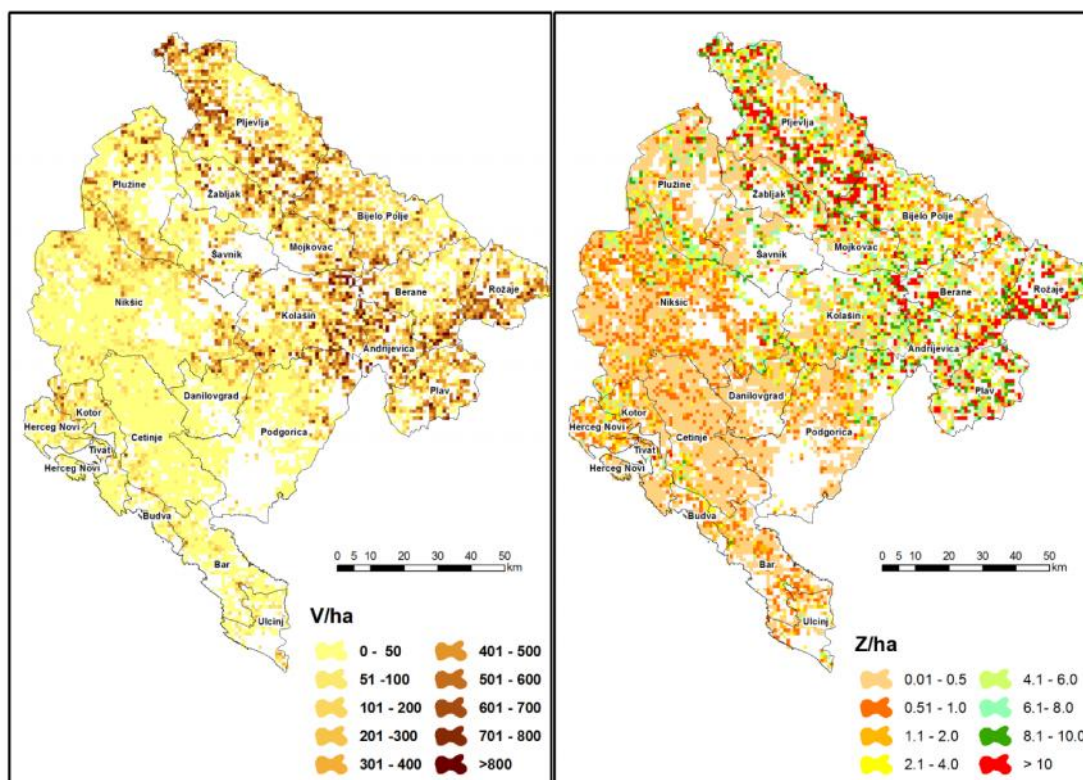
Time je ispunjen tradicionalni cilj povećanja površina pod šumom koji je bio prioritet šumarske politike još od 19. vijeka. Trenutno, za novonastale šume ostaje bitan drugi cilj - da postignu punu zapreminu i produktivnost. Zbog ruralnog razvoja i potrebe za zaštitom nešumskih staništa, dalje finansiranje pošumljavanja i proširivanje šuma više nije svrsishodno, osim na onim planski određenim lokalitetima gdje je šuma neophodna zbog neke od njenih opštekorisnih funkcija.

Rasprostranjenost visokih i izdanačkih šuma, glavni tipovi šuma. Izvor: NIŠ (3)

Ali ako je opseg površina pod šumom zadovoljavajući, kod kvaliteta šume postoji veliki potencijal za njihovo unaprjeđenje. Zaliha i prirast u većini šuma su ispod potencijala staništa, što se pogotovo odnosi na novo zarasle šume (izdanačke šume i žbunje).

Zapremina (V) i godišnji prirast (Z) kubnih metara drveta po hektaru površine. Izvor: NIŠ (3)

Oko polovina šuma u Crnoj Gori je u državnom, a polovina u privatnom vlasništvu. Udio privatnog vlasništva u posljednjih deset godina se povećava zbog denacionalizacije i zaraštanja privatnih poljoprivrednih zemljišta šumom. Kvalitet šuma je u jakoj vezi sa vlasništvom. Privatne šume su koncentrisane u regionu krša i primorja, a u najvećem dijelu su mlade, slabo njegovane ili degradirane. Slabiji proizvodni potencijal ovih šuma pokazuju i rezultati NIŠ-a (**Error! Reference source not found.**).

Tabela 1.: Površina, drvena zaliha i prirast u državnim i privatnim privrednim šumama.

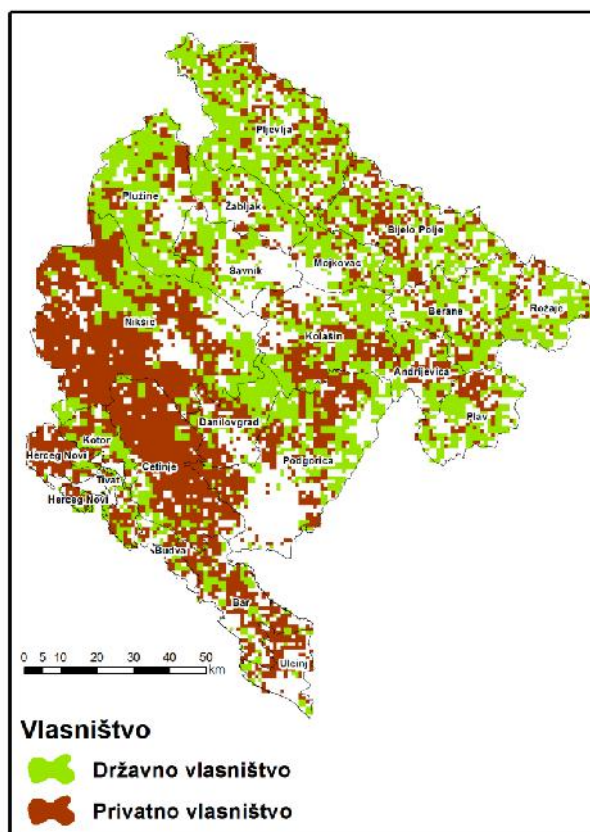
Vlasništvo	Površina šuma za korišćenje(ha)	P %	Drvena zaliha (m3)	V %	Drvena zaliha po hektaru (m3/ha)	Godišnji prirast (m3)	Prirast po hektaru (m3/ha)
Državno	334.781	49,6	75.162.069	73,2	224,5	1.762.223,3	5,3
Privatno	340.608	50,4	29.812.676	26,8	87,5	763.027,7	2,2
Ukupno	675.389	100,0	104.974.746	100	155,4	2.525.251,0	3,7

Prema studiji SNV-a (15) 57% privatnih posjeda nalazi se u kategoriji veličine do 5 hektara, 27% u kategoriji od 6 do 20 hektara i 13% u kategoriji od 21 – 50 hektara veličine. Samo dvije trećine vlasnika šuma koristi svoju šumu (za sječu), od čega je nešto više od polovine drvene mase (53%) za sopstvene potrebe (pretežno ogrijevno drvo).

Državnim šumama upravlja Uprava za šume, a na području nacionalnih parkova - JP Nacionalni parkovi Crne Gore. Razgraničenje između privatnog i državnog vlasništva i unutar privatnog vlasništva

nije završeno na velikim površinama. Takođe, značajan dio privatnih šuma je nedovoljno otvoren šumskim putevima. Stoga dolazi do problema kod gazdovanja u privatnim šumama, gdje dolazi i do konfliktnih situacija. U Analizi poslovnih procesa državnih šumarskih institucija (5) predlaže se da se uspostavi Registar šumskih zemljišta. Na taj način bi se, pored problema sa vlasništvom riješio i problem neažurnosti katastra. Prema katastru, na nekim parcelama se pojavljuje više kultura, tako da stanje vlasništva, po katastru, ne iskazuje realnu situaciju.

Slika 1.:Vlasništvo šuma. Izvor: NIŠ (3)

Korišćenje drveta

S obzirom na činjenicu da u Crnoj Gori nisu postojali pouzdani statistički podaci o proizvodnji i potrošnji drveta, a da su brojne studije u kojima je obrađivana ova problematika bazirane na procjenama eksperata i zvaničnim statističkim i drugim podacima publikovanim od strane pojedinih institucija i organizacija, tokom 2012.godine u okviru MONSTAT-a realizovan poseban projekat sa ciljem utvrđivanja stvarne potrošnje drveta i drvnih goriva u Crnoj Gori (24).

Potreba za sprovođenjem ovog projekta proistekla je i iz činjenice da u Crnoj Gori ne postoji izgrađen jedinstven sistem statističkog praćenja sječe i potrošnje drveta. Preduzeća iz drvne industrije kao koncesionari su nosioci prava na sječu i izradu drvnih sortimenata u državnim šumama i sa malim brojem izuzetaka najveći broj preduzeća ne dostavlja zvaničnoj statistici nikakve podatke o izvršenim sječama i proizvodnji drvnih sortimenata. Ista situacija je i u segmentu privatnih šuma i šumovlasnika.

Jedini pravi izvor informacija i podataka o realizovanim sječama i proizvodnji drvnih sortimenata za zvaničnu statistiku predstavlja Uprava za šume. Međutim, i njeni podaci kao i sistem prikupljanja tih podataka nisu potpuni zbog čega postoji razlika između zvanično evidentiranih i podataka o stvarnoj proizvodnji i potrošnji drveta u Crnoj Gori. Ovu konstataciju potvrđuju i rezultati sprovedenog projekta prema kojima je ukupna potrošnja drveta za energetske, industrijske i tehničke potrebe u Crnoj Gori u 2011.godini iznosila 1,06 miliona m³, od čega u formi ogrijevnog drveta 732,9 hiljada m³ ili 69,1%, a u formi industrijske oblovine 326,6 miliona m³ ili 30,8%. Za potrebe proizvođača drvenog uglja i domaćinstava utrošeno je i 251 m³ drvene biomase u formi drvnog ostatka (tabela 1).

Tabela 2.: Ukupna potrošnja drveta i drvnog ostatka iz šuma u Crnoj Gori za energetske, industrijske i tehničke potrebe u 2011.godini

Red. broj	Forme drvene biomase	Jedinica mjere	Količina
1.	Ogrijevno drvo	m ³	732.911
2.	Industrijska oblovin	m ³	326.649
3.	Drvni ostatak iz šume, voćnjaka,...	m ³	251
	UKUPNO	m ³	1.059.811

Izvor: 1. MONSTAT, Podgorica 2013.

Ako se navedenoj količini drveta koja je utrošena u Crnoj Gori doda i količina koja je otišla u izvoz u iznosu od 70.683 m³ industrijske oblovine i 8.693 m³ ogrijevnog drveta to znači da je ukupna proizvodnja (sječa) drveta iznosila 1.138.936 m³ neto drvene mase.

Posmatrano u odnosu na rezultate sprovedene NIŠ-a koji pokazuju da je godišnji zapreminski prirast u šumama u Crnoj Gori 2,6 miliona m³, može se izvesti zaključak da stvarni godišnji obim sječe drveta ne predstavlja problem sa aspekta održivog gazdovanja šumama u Crnoj Gori. Međutim, znatne količine drveta koje se koriste i prodaju neevidentirano predstavljaju problem zbog neplaćanja poreza i upitnog uticaja sječa na uzgoj šuma.

Vlada Crne Gore je prepoznala problem neevidentiranih sječa donošenjem Nacionalnog akcionog plana za borbu protiv bespravnih aktivnosti u šumarstvu 2009. godine(11). U okviru NIŠ-a 2010. godine napravljen je popis panjeva posječenih stabala u pet godina prije sprovođenja inventure (tj. od 2005 do 2010.). Ovo znači da se rezultati inventure još ne mogu primijeniti za evaluaciju uspjeha Akcionog plana. Pravu procjenu uspjeha smanjivanja bespravnih sječa daće sljedeća inventura šuma.

Prema tom popisu, količina posječenog drveta je konzistentna sa podacima MONSTAT-a o potrošnji drveta, a od 2005 do 2008. godine: oko trećina drvene mase je posječena sa urednom dokumentacijom i žigom doznake. U godini 2009/2010, a to je prva godina važenja većine koncesionih ugovora, godinu dana nakon donošenja Akcionog plana za borbu protiv bespravnih aktivnosti i u godini donošenja novog Zakona o šumama - obim sječe nedoznačenih stabala se smanjuje, a doznačenih povećava.

Detaljnija analiza posječenih stabala i drvene mase ukazuje da se velika većina sječe bez doznake (80 % stabala i 40 % drvene mase) vrši na stablima tanjim od 25 cm. U velikoj mjeri se radi o neprijavljenim sječama za ogrijevno drvo u vlastitim šumama privatnih vlasnika. Jedan razlog za takve sječe je trošak doznake za vlasnika kao i za Upravu za šume. Zbog odsustva struke, takve sječe obično nemaju funkciju njege sastojine, tako da se propušta mogućnost poboljšanja kvaliteta i produktivnosti sastojina sprovođenjem odgovarajućih mjera njege šuma.

Razlog za sječū stabala većih dimenzija bez doznake je dijelom isti kao za stabla malih dimenzija, a dijelom se radi o tome, da je dobar dio šuma teško dostupan i da koncesionari, umjesto da posjeku sva doznačena stabla, više stabala posjeku u blizini šumskim puteva, dok udaljenija doznačena stabla ostavljaju neposječena. Pored toga, u određenom dijelu sječā, još uvijek se radi i o klasičnoj krađi drveta.

Prema Izveštaju o napretku realizacije NAP-a koji je urađen 2012. godine (2) ostvaren je napredak na području suzbijanja bespravnih sječā. Povećao se nivo svijesti o problemu kao rezultat različitih participatornih procesa, a oformljene strukture upodobljene su za dalju implementaciju direktive EU 995/2010 kad se uspostave konkretni informacijski sistem i procedure procjene rizika. Politike obezbjeđenja građe za siromašne djelove stanovništva ocijenjene su od velikog društvenog uticaja i pozitivnog efekta na ograničavanje bespravnih sječā. Koncesije su stvorile inicijative kod firmi koje se bave sječom da zaštite šume od krađe građe, pa samim tim i zajednički interes sa Upravom za šume. Uz investiranja u tehnička poboljšanja i komplementarna unaprijeđenja monitoringa, napredak koji je ostvaren može se smatrati održivim.

Projekcije budućih sječā

U narednoj deceniji određeno povećanje posječene drvne mase može da se očekuje kod manjih dimenzija stabala, što znači, prije svega, povećanje ponude drveta za ogrijev. Ponuda tehničke oblovine za preradu nema potencijal za povećanje, ali se neće ni smanjivati ako se sprovedu gore pomenuta ulaganja. Za povećanje godišnjih sječā, koje prirast omogućava na duži rok, nužne su investicije u izradu programa gazdovanja šumama, u popunjavanje i uzgoj mladih i degradiranih šuma, izgradnju šumskih saobraćajnica i transportnu tehnologiju.

Na osnovu podataka NIŠ-a, pripremljena su dva scenarija budućih sječā:

- Scenario 1: na osnovu postojećih programa gazdovanja šumama uz predpostavku da se izvrše potrebne investicije u šumske puteve i da se intenzivira uzgoj i njega mladih šuma kao i prevođenje izdanačkih u visoke šume. Po tom scenariju, ukupni obim sječā ostaje na sadašnjem nivou.
- Scenario 2: na osnovu postepenog povećanja sječā na veće korišćenje godišnjeg prirasta i intenzivnijeg uzgoja svih šuma.

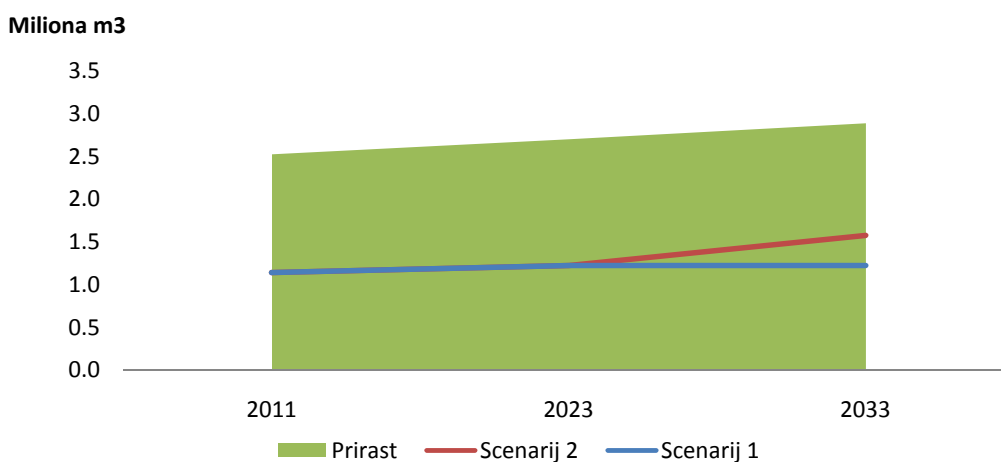
Oba scenarija znače povećanje godišnjih realizovanih sječā u odnosu na sadašnje evidentirane sječē, ali obim ovih sječā je manji od sadašnjeg prirasta. U Scenariju 1, u državnim šumama akumulira se 30% prirasta, a u privatnim 50% prirasta. U Scenariju 2, akumulacija u državnim šumama smanjuje se na 10% a u privatnim na 30%. Predviđeni ukupni godišnji prinos po ova dva scenarija prikazan je u tabeli 3.

Tabela 3.: Modelska procjena mogućeg godišnjeg prinosa neto drvne mase po dva scenarija sa podjelom prema vlasništvu šuma i na glavne tipove drvnih sortimenata

Scenario	Vlasništvo	Ukupno	Tehnička oblovina	Ogrijev i ostalo
Scenario 1	Ukupno	1.224.894	543.831	681.063
	Državne šume	912.555	444.935	467.620
	Privatne šume	312.340	98.896	213.444
Scenario 2	Ukupno	1.574.623	759.452	815.171
	Državne šume	1.195.421	627.640	567.781
	Privatne šume	379.202	131.812	247.390

Zbog potrebe za povećanjem drvene zalihe i time produktivnosti šuma, za investicijama u šumske puteve kako bi se omogućilo održivo korišćenje svih proizvodnih šuma i za mjerama njege i prevođenja izdanačkih šuma u visoke šume, za narednih deset godina realan je scenario 1, koji održava godišnji nivo sječa na sadašnjem nivou, uz pretpostavku da one u budućnosti budu planske i evidentirane. Scenario 2 može da se predvidi za period posle 2023. godine, ako se u međuvremenu ispune sve pretpostavke za Scenario 1, uradi nova nacionalna inventura šuma 2020. godine i izradi nova generacija programa gazdovanja šumama sa većim intenzitetom korišćenja prirasta.

Slika 2.:Dva moguća scenarija povećanja korišćenja ukupne neto drvene mase upoređena sa predviđenim prirastom u šumama.

Šumski putevi

U planinskom terenu, kakva je većina Crne Gore, mreža šumskih puteva je glavni preduslov za uzgoj šuma i njihovo ekonomski efikasno korišćenje. Glavni problem su velike razlike u otvorenosti šuma između državnih i privatnih šuma i između pojedinih područja u zavisnosti od zahtjevnosti terena i izgrađenosti šumskih saobraćajnica (puteva i vlaka). Prema podacima NIŠ-a, šume se mogu grubo podjeliti na dve grupe:

- (1) dobro pristupačne i otvorene šume (niski nagib terena, udaljenost od saobraćajnica manja od 500 m)
- (2) loše pristupačne i nedovoljno otvorene šume (veći nagib terena, udaljenost od saobraćajnica 1000 m i više)

Ako u obe grupe šuma uporedimo intenzitet sječa u posljednjih 5 godina prema inventuri šuma (tabela 4), pokazuje se velika razlika. Dobro pristupačne i otvorene šume koriste se puno više nego manje otvorene šume. Ako se dosadašnje sječe uporede sa scenarijima budućih sječa (tabela 3), sječe u dobro otvorenim šumama su na ivici održivosti.

Tabela 4.: Sječe u proizvodnim šumama prema prirastu i grupi otvorenosti šume

Grupa	Površina		Udio ukupnih sječa	Sječa kao % prirasta	Sječa kao % predviđene sječe po scenariju 1	Sječa kao % predviđene sječe po scenariju 2
	ha	%				
Dobro pristupačne i otvorene šume	481.886	71	87,3	62,6	102,0	79,0
Loše pristupačne i nedovoljno otvorene šume	193.503	29	12,7	26,4	38,5	30,0
Ukupno	675.390	100	100,0	53,3	84,3	65,4

Dodatni problem predstavljaju investicije u šumske puteve i vlake i njihovo održavanje. Pošto njihova amortizacija obično traje više decenija, koncesionari nemaju interes za gradnju novih puteva, a i kad ih grade, to rade sa minimalnim troškom. Pored toga, u održavanje puteva ulažu prije samih sječa, a sanaciju posle transporta često preskaču. Time stvaraju i konflikt sa drugim korisnicima šumskih puteva, uključujući seosko stanovništvo koje od njih zavisi i posjetiocima prirode.

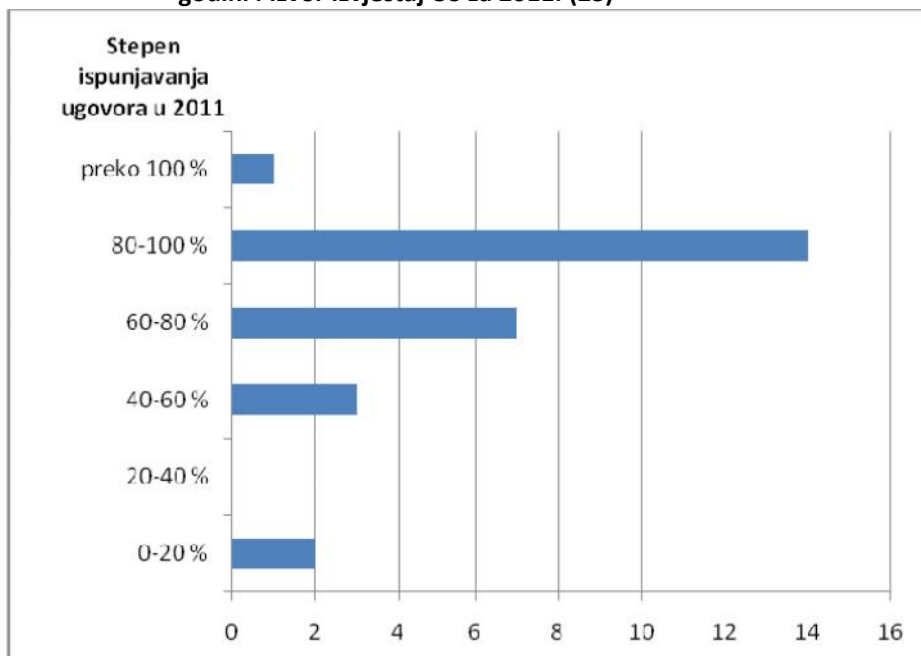
Da bi osigurali održivost gazdovanja i korišćenja šuma, nužno je osigurati dobru otvorenost i u šumama koje danas nisu dobro pristupačne. Bez tih investicija, može se čak desiti i smanjenje godišnjih sječa na duži rok. Za područja većih nagiba terena u privrednim šumama, trebalo bi da se uvede i tehnologija kranova.

U budućnosti bolje bi bilo da, u skladu sa Nacionalnom šumarskom politikom (9) odgovornost za izgradnju šumskih puteva i vlaka, te njihovo održavanje preuzme Uprava za šume u saradnji sa opštinama i da se ta obaveza izuzme iz koncesionih ugovora. Za ispunjavanje te obaveze, Uprava za šume treba da uspostavi adekvatnu ekipu za planiranje, projektovanje i nadzor radova na šumskim saobraćajnicama koje će vršiti kvalifikovani izvođači. Investiciona sredstva mogu da se isplaniraju kao podrška za investicije u okviru programa ruralnog razvoja IPARD.

Prodaja drveta iz šume

Od 2008. godine prodaja drvne mase iz državnih šuma vrši se preko višegodišnjih koncesionih ugovora (ugovori o davanju prava na korišćenje šuma) za cjelokupne gazdinske jedinice. Koncesionari tim ugovorima dobiju na raspolaganje svu doznačenu drvenu masu u gazdinskoj jedinici po jedinstvenoj cijeni, uz obavezu da sami obezbijede ulaganje u šumske saobraćajnice i uzgojne radove. Većina ugovora sklopljena je na 7 ili 15 godina, a jedan ugovor i na 30 godina, što kod koncesionara stvara interes za održivo korišćenje šuma, ulaganja u šumsku infrastrukturu i vlastite kapacitete, te za zaštitu šuma. Prihod od koncesionih ugovora u visini od oko 6 miliona eura godišnje je prihod budžeta države, a 70% istog namijenjeno je za finansiranje lokalnih samouprava (opština). Godišnji izvještaj Uprave za šume za 2011. Godinu (23) pokazuje da je od 271.134 kubnih metara ugovorene drvne mase za tu godinu posječeno 179.480 kubika ili otprilike dvije trećine. Sto posto ili više od plana postigla su dva koncesionara, pola od njih je postiglo između 80% i 100% plana, a dva koncesionara u 2011. godini gotovo da nisu posjekli ništa od plana za tu godinu (Slika 3.). Najveći koncesionar ispunio je 58 % svog plana.

Slika 3.: Pregled ispunjavanja količine ugovorene drvene mase od strane koncesionara u 2011. godini . Izvor Izvještaj UŠ za 2011. (23)

Ova analiza pokazuje da koncesioni pristup prodaji drvene mase većinom daje očekivane rezultate u smislu osiguravanja prihoda za državu i sirovine za drvnu industriju. Međutim, on ukazuje i na neke rizike koji nisu sasvim izbjegnuti. Kod koncesionara koji ispunjuju 80 do 100% plana, glavni problem je nedostupnost sve ugovorene drvene mase zbog nepostojanja šumskih puteva. Iako je koncesionar sam zadužen za njihovu izgradnju, njemu se više isplati da ne posječe tu drvnu masu, nego da investira u put. Pitanje investicija i održavanja puteva i vlaka je jedan od glavnih problema na koji ukazuju i lokalne zajednice. Izgleda da koncesionari generalno ne investiraju dovoljno u nove puteve ili u sanaciju puteva nakon izvlačenja drvene mase. Ova problematika je već opisana i u prethodnom poglavlju analize.

Kod koncesionara koji postižu pola plana ili čak i manje, vjerovatno je da se radi o nedostatku kapitala, opreme i stručne osposobljenosti za izvođenje radova u šumi. Izgleda da neka preduzeća i uz dugoročne ugovore nisu u stanju da osiguraju te faktore proizvodnje. Zbog toga, neka od njih pribegavaju i sekundarnoj prodaji drvene mase u dubećem stanju (podkoncesioniranje), iako je to koncesionim ugovorima izričito zabranjeno.

Generalno gledano, izgleda da ugovaranje drvene mase za korišćenje na dugi rok samo po sebi ne osigurava mobilizaciju kapitala za sprovođenje koncesija. To je dijelom posljedica opšteg stanja u crnogorskoj ekonomiji, a dijelom i načina na koji se ugovori sklapaju. Radi se o relativno velikim lotovima drvene mase u dužim vremenskim periodima, a glavni faktor za izbor koncesionara je ponuđena cijena. Moguće negativne posljedice ovoga koncepta su:

- ponuđači nude (možda i previsoke) cijene koje se ne baziraju na realnoj kalkulaciji (pogotovo ako oni još treba da investiraju u potrebnu opremu i ljude),
- kad posao jednom dobiju, žele da ostvare što veći profit za vrijeme sklopljenog ugovora kako bi smanjili rizik (ne)dobijanja novih ugovora poslije isteka tekućeg ugovora.

Glavni cilj kod prodaje drveta u narednom periodu treba da bude stabilnost i transparentnost tržišta drveta. To se dijelom već postiže automatski budući da je već prošlo relativno dosta vremena od

davanja koncesija, pa je dobijeno određeno iskustvo. Dodatno, ovaj cilj može da se obezbjedi većom diverzifikacijom na način da se u nekim gazdinskim jedinicama iskoriste zakonom omogućeni načini prodaje drveta u dubećem stanju ili drvnih sortimenata u manjim lotovima. Na taj način bolje se uspostavljaju i prate realne tržišne cijene, a izvođači imaju mogućnost izvođenja radova izvan sistema koncesija.

Bitan dio tržišta predstavlja i drvna masa iz privatnih šuma i drvna masa iz državnih šuma za potrebe lokalnog stanovništva. Vrijednije sortimente za preradu privatni vlasnici prodaju direktno pilanama ili trgovcima drvetom. Ipak, najviše se radi o ogrijevnom drvetu koje se koristi za vlastite potrebe ili prodaje tradicionalnim kanalima i načinima u selu i gradu. Različiti način funkcionisanja ovog tržišta objašnjava i nemogućnost pilana da plasiraju piljevinu i otpadno drvo kao ogrijev.

Taj dio tržišta je regulisan samo preko mehanizma doznake i naplate naknada za doznaku i taksi za ogrijev. Međutim, značajna količina ogrijeva ulazi na tržište nekontrolisano. Zbog socio-ekonomskih razloga i razloga efikasnosti, strožije mjere kontrole sječe u privatnim šumama nisu ekonomski opravdane niti tehnički izvodljive. Država na tržištu ogrijeva ili biomase najviše može da uradi preko podsticanja i regulacije potražnje.

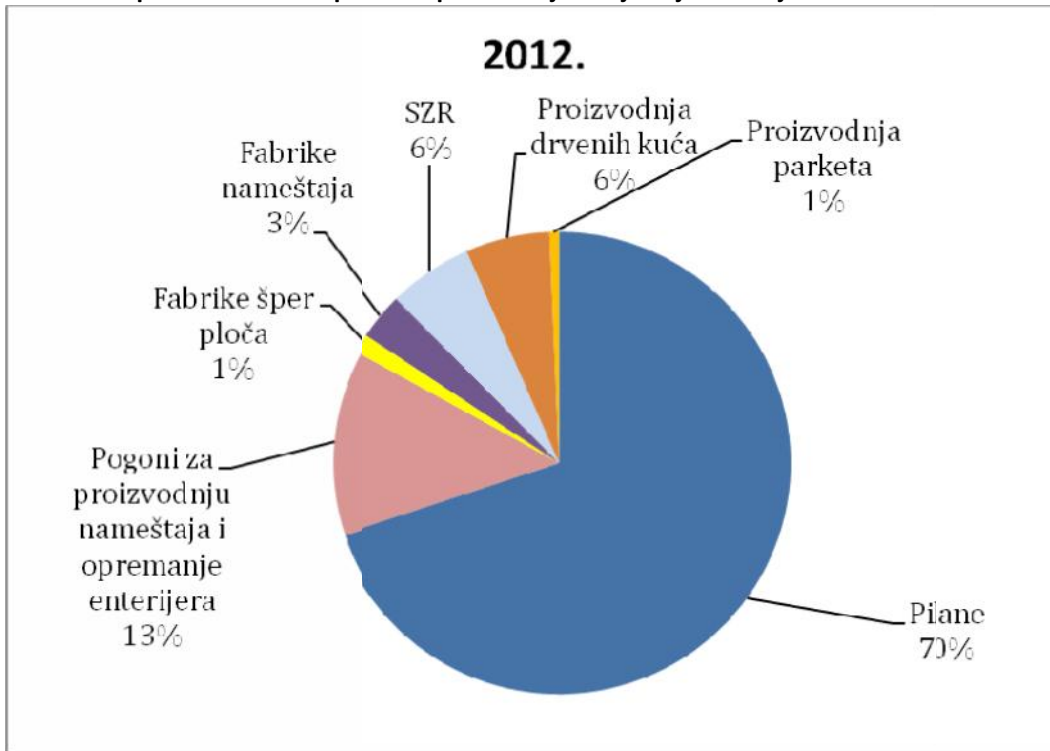
Crna Gora ima dovoljno resursa drvne biomase za podmirivanje svojih energetske potreba za grijanje, ali se oni trenutno ne koriste u smislu energetske efikasnosti. Najveće količine ogrijevnog drveta troše se u sistemima i uređajima za grijanje koji su veoma stari i energetski neefikasni. Buduća politika u oblasti energetike treba osigurati da se raspoložive količine drvne biomase koriste prvenstveno za podmirenje domaćih potreba na energetski efikasniji način. Tako se stvoreni viškovi drvne biomase mogu kroz preradu u ploče, pelete ili ostala biogoriva preusmeriti i u izvoz.

Za grijanje javnih objekata koriste se fosilna goriva, domaći ugalj, mazut i lož ulje koji se uvoze uz enormno veliku potrošnju energije. U što kraćem vremenu, fosilna goriva treba zamijeniti sa drvnim biogorivima čime će se dati značajan doprinos kako u spoljnotrgovinskom, tako i u ekološkom smislu. Za grijanje javnih zgrada predlaže se, pored grijanja na pelete koji se djelomično već koriste u Crnoj Gori, uspostavljanje i sistema koji koriste drvenu sječku. Time će se dati ruralnim sredinama mogućnost za njihovu proizvodnju i prodaju u lokalnim okvirima.

Drvna industrija

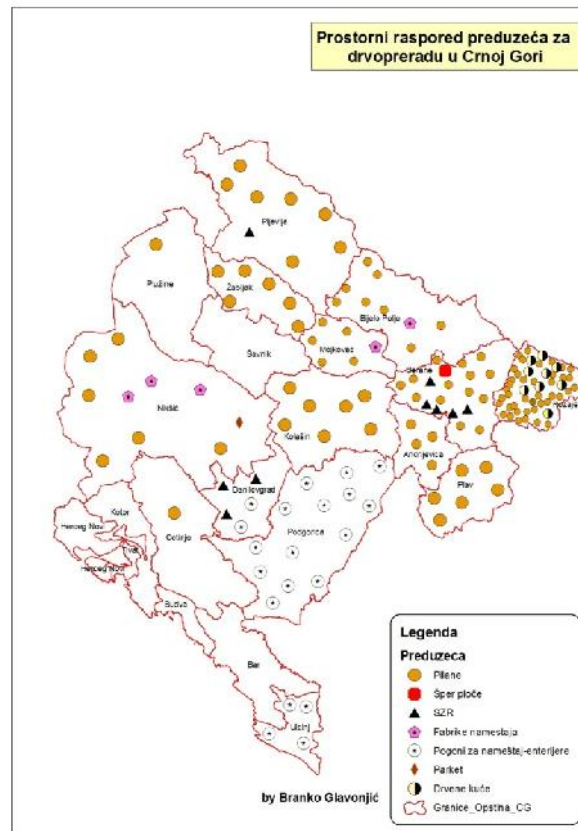
U drвноj industriji sredinom 2012. godine bilo je aktivnih 152 preduzeća (uključujući i preduzeća i preduzetnike koji se bave proizvodnjom namještaja). Najzastupljenija djelatnost preduzeća, posmatrano po njihovom broju, predstavlja pilanska prerada drveta, a slijede pogoni za proizvodnju namještaja (uglavnom pločastog) i opremanje enterijera i proizvodnja drvenih kuća (Slika 4.).

Slika 4.:Zastupljenost preduzeća po pojedinim vidovima proizvodnje u ukupnom broju preduzeća u drvoprerađi i proizvodnji namještaja u Crnoj Gori

Od ukupno 107 aktivnih pilana najveći broj se nalazi u opštini Rožaje (51 od čega se 9 bavi proizvodnjom rezane građe i drvenih kuća), a slijede Berane (14), Bijelo Polje (8) i Pljevlja (7) (Slika 5).

Slika 5.: Prostorni raspored preduzeća u oblasti drvne industrije u Crnoj Gori

U strukturi preduzeća koja se bave preradom drveta dominantna je zastupljenost malih preduzeća. Postoji šest velikih preduzeća koja su u 2011.godini preradila 97.380 m³ tehničke oblovine, što je predstavljalo 29,8% od ukupne količine tehničke oblovine koja je prerađena u Crnoj Gori.

Ukupna količina industrijske i tehničke oblovine koja je prerađena u preduzećima za drvoprerađu u 2011.godini iznosila je 326.649 m³ od čega su 81% ili 264.586 m³ sačinjavali četinari, a ostatak od 19% su predstavljali liščari. Najveće količine prerađene oblovine su poticale iz državnih šuma (72,4%) dok je 86.964 m³ ili 27,6% predstavljala oblovina iz privatnih šuma. Navedenim količinama potrebno je dodati i količinu industrijske i tehničke oblovine koja je izvezena u 2011.godini i to 60.804 m³ četinarara i 9.879 m³ liščara. To znači da je ukupna proizvodnja industrijske i tehničke oblovine u 2011.godini iznosila 397.332 m³ od čega 325.390 m³ četinarara i 71.942 m³ liščara. Učešće izvoza u odnosu na ukupnu količinu proizvedene industrijske i tehničke oblovine u 2011.godini iznosilo je 17,8% što pokazuje da je svaki šesti proizvedeni trupac otišao u izvoz.

Najveće količine industrijske i tehničke oblovine koja je prerađena u preduzećima za primarnu preradu drveta prerađene su u rezanu građu. Ova konstatacija se posebno odnosi na oblovinu četinarara, dok je 5.500 m³ oblovine liščara prerađeno u šper ploče, a 6.000 m³ u ljušteni furnir od čega je određena količina iskorišćena za proizvodnju latoflex letvica, a drugi deo je otišao u izvoz.

Ukupna proizvodnja rezane građe četinarara u 2011.godini iznosila je 169.336 m³ od čega je izvezeno 125.274 m³ ili 74%, dok je svega 44.062 m³ ili 26% utrošeno u Crnoj Gori za potrebe dalje prerade (podovi, lamperija, građevinarstvo i drugi proizvodi). Ukupna proizvodnja rezane građe liščara u

2011.godini iznosila je 30.338 m³ od čega je izvezeno 13.665 m³ ili 45% u odnosu na ukupnu proizvodnju.

Stepen finalizacije polazne sirovine

Analiza stepena finalizacije polazne drvene sirovine – industrijske i tehničke oblovine izvršena je na osnovu podataka o ostvarenoj proizvodnji pojedinih drvnih proizvoda, njihovom izvozu i potrošnji na domaćem tržištu. Za tu svrhu izvršeno je svođenje kubnih metara pojedinih drvnih proizvoda na ekvivalentne metre kubne oblovine korišćenjem odgovarajućih koeficijanata za svaki proizvod posebno.

Sprovedene kalkulacije pokazuju sljedeće:

- ukupna proizvodnja industrijske i tehničke oblovine u 2011.godini iznosila je 397.332 m³
- ukupan izvoz ekvivalentne oblovine koja je izvezena kroz izvoz drvnih proizvoda (rezana građa, furnir, šper ploče, latoflex letvice, daščane ploče, lamelirano drvo i drugi proizvodi od maisvnog drveta) iznosio je 241.746 m³
- ukupan izvoz industrijske i tehničke oblovine u 2011.godini iznosio je 70.683 m³
- potrošnja industrijske i tehničke oblovine na domaćem tržištu u 2011.godini iznosila je 84.903 ekvivalentnih m³.

Učešće potrošnje drvene sirovine na domaćem tržištu u odnosu na njenu proizvodnju u 2011. godini iznosilo je svega 21,3% što pokazuje da najveće količine drvene sirovine odlaze u izvoz i to najviše u formi oblovine i rezane građe (295.973 ekvivalentna m³), a u manjoj mjeri kroz proizvode sa dodatnom vrijednošću kakvi su šper ploče, daščane ploče, parket, latoflex letvice, građevinska stolarija.

I pored činjenice da se 81% od ukupne proizvodnje tehničke oblovine prerađuje u Crnoj Gori, zbog niskog stepena finalizacije u tom procesu, stanje u ovoj oblasti se može ocjeniti kao nezadovoljavajuće. Ovoj ocjeni potrebno je dodati i nezadovoljavajuće stanje u pogledu korišćenja drvnog ostatka zbog čega su pojedina preduzeća postala crne tačke na mapi Crne Gore u ekološkom smislu.

U procesima pilanske prerade drveta u 2011.godini nastalo je ukupno 119.453 m³ krupnog i sitnog drvnog ostatka (okorci, okrajci, piljevina). Od navedene količine za sopstvene potrebe preduzeća utrošeno je svega 27.983 m³ ili 23,4%. Određene količine krupnog drvnog ostatka su plasirane na tržište lokalnom stanovništvu, a 40.495 m³ ili 33,9% je otišao u izvoz. Loše stanje u pogledu korišćenja drvnog ostatka dodatno otežava i činjenica da je na deponije lagerovano 20.394 m³ (najviše piljevine), što predstavlja i znatan problem zagađivanja rijeka. Piljevina koja se sa deponije uz rijeku na bilo koji način nađe u vodi, ulazi u škrge ribama, što vrlo štetno utiče na njih.

Tržište drvnih proizvoda u Crnoj Gori

Rezultati sprovedenih istraživanja pokazuju da se najveće količine drvene sirovine (tehničke oblovine) koriste za proizvodnju rezane građe i šper ploča. Ova dva proizvoda su dominantno zastupljena u primarnoj preradi drveta u Crnoj Gori. U daljem procesu prerade manje količine rezane građe (elemenata) se prerađuju u daščane ploče koje predstavljaju nešto viši stepen finalizacije. Količine daščanih ploča na godišnjem nivou su relativno male i iznose oko 2.000 m³ jer se proizvode samo u preduzeću MB TEAM u Nikšiću. Pored daščanih ploča određene količine čamove rezane građe se prerađuju u lamelirane troslojne gređice za prozore i vrata. Za tu svrhu instalirana je nova linija u

preduzeću Vektra-Jakić u Pljevljima kapaciteta oko 15.000 m³/godišnje. U trenutku obilaska preduzeća (oktobar 2012) linija nije radila iz organizaciono-tehničkih razloga.

Pored navedenih proizvoda rezana građa se prerađuje i u druge proizvode kao što su brodski pod, lamperija, krovni nosači i drugi, ali i pored toga ti proizvodi predstavljaju proizvode sa niskim stepenom finalizacije. Drugi deo toka drvne sirovine sastoji se u proizvodnji furnira za potrebe proizvodnje šper ploča i latoflex letvica za krevete. Proizvodnja šper ploča se obavlja samo u jednom preduzeću, a proizvodnja latoflex letvica u dva preduzeća. Skoro kompletne količine i šper ploča i latoflex letvica se izvoze.

Na osnovu prethodnog može se definisati generalni zaključak da rezana građa, šper ploče, daščane ploče, latoflex letvice, lamelirane troslojne gredice, brodski pod i lamperija predstavljaju glavne proizvode primarne prerade drveta. Kao takvi svi zajedno predstavljaju proizvode niskog stepena finalizacije.

Druga važna karakteristika kada su u pitanju pojedini proizvodi jesu izuzetno male količine u kojima se proizvode. Ovakav zaključak se može izvesti posmatrano sa šireg aspekta tj. njihovog potencijalnog plasmana na neka od izvoznih tržišta gde količina predstavlja važan element konkurentnosti.

Kada je u pitanju struktura izvoza drveta i proizvoda od drveta situacija je takođe nezadovoljavajuća. U 2011.godini u strukturi ukupnog izvoza drveta i proizvoda od drveta dominantno je bilo učešće rezane građe i trupaca. Ova dva drvna sortimenta sačinjavala su 84% ukupnog izvoza proizvoda od drveta. To znači da u strukturi izvoza proizvoda od drveta dominantno učešće imaju proizvodi sa niskim stepenom finalizacije. To nije slučaj kada je u pitanju uvoz proizvoda od drveta. U strukturi uvoza u 2011.godini dominantno učešće imale su ploče na bazi drveta (iverice i vlaknatice) sa učešćem od 4,9 miliona EUR, a slijede prozori, vrata i podovi sa učešćem od 4,51 milion EUR.

Kada je u pitanju pozicija drvnih proizvoda iz Crne Gore na pojedinim tržištima, na bazi tokova trgovine drvetom i proizvodima od drveta pojedinih zemalja i spoljnotrgovinske razmjene Crne Gore sa zemljama koje predstavljaju njena najznačajnija izvozna tržišta, analiza je pokazala da je Crna Gora veoma mali snabdjevač tih zemalja. To potvrđuju sljedeći podaci. U odnosu na ukupan uvoz drveta i proizvoda od drveta Srbije uvoz iz Crne Gore predstavljao je 1,5% u 2011.godini. U Italiji 0,05%, Egiptu 0,02% i Albaniji 1,6%.

S obzirom da se najveće količine drveta i proizvoda od drveta izvoze u Srbiju, Kosovo, Albaniju i Egipat, to na tržištima ovih zemalja, za sada, ne postoje zahtjevi prema tim proizvodima u pogledu sertifikovanog drveta, a i standardi i kriterijumi kvaliteta su prihvatljivi i mogu se ispuniti od strane najvećeg broja preduzeća koja se bave izvozom.

Kada je u pitanju Italija i druge zemlje Evropske unije situacija je drugačija. Iako u pojedinim distributivnim kanalima, za sada, ne postavljaju zahtjeve da proizvodi od drveta koji se uvoze posjeduju sertifikate o održivom gazdovanju (FSC, PEFC i drugi) u bliskoj budućnosti će to biti jedan od opštih uslova, a time i ograničenja za plasman proizvoda od drveta koji ne budu posedovali takve sertifikate. Zbog toga je potrebno nastaviti aktivnosti koje su započete u pogledu sertifikacije šuma i pored činjenice da se izvoze relativno male količine drveta iz Crne Gore na tržište EU. U suprotnom, preduzećima koja se bave izvozom proizvoda od drveta bio bi otežan izvoz do te mjere da bi on postao skoro nemoguć. Takođe, važan razlog za sprovođenje procesa sertifikacije šuma u Crnoj Gori jeste doprinos sertifikacije smanjenju nelegalne sječe i trgovine drvetom.

Sertifikacija šuma predstavlja polaznu osnovu za aktivnosti sertifikovanja proizvoda preduzeća za preradu drveta kroz sertifikate u okviru lanca nadzora (chain of custody). Imajući u vidu da je Savjet Evropske unije 21.januara 2010. godine doneo propis kojim se regulišu obaveze distributera drveta i proizvoda od drveta u EU koji distribuiraju te proizvode na tržište (Direktiva br. 5571/10), posjedovanje ovakvih sertifikata postao je jedan od načina dokazivanja legalnog porekla drveta iz koga su izrađeni proizvodi koji se distribuiraju. Primjena ove Direktive započela je 1.marta 2013.godine.

U pogledu kriterijuma kvaliteta koje proizvodi od drveta moraju da ispune, pred proizvođače u Crnoj Gori se u pojedinim slučajevima postavljaju strožiji kriterijumi u odnosu na kriterijume kvaliteta za pojedine proizvode koji su definisani EU standardima. Pri tom, tako zahtjevne kriterijume često ne prati adekvatno visoka cijena proizvoda, što pokazuje da proizvodi od drveta koji se uvoze iz Crne Gore nemaju adekvatnu, prije svega, cjenovnu konkurentnost u odnosu na slične ili iste proizvode koji se na ta tržišta uvoze iz drugih zemalja. To potvrđuju analize cijena po kojima se izvozi šper ploča iz Crne Gore na tržište Italije. U odnosu na vrstu ploče, dimenzije i klasu kvaliteta, cijene ploča iz Crne Gore su od 8-10% niže u odnosu na cijene npr. šper ploča koje se uvoze iz Slovačke ili iz Poljske.

S obzirom na male količine u kojima se proizvode pojedini proizvodi, kao i činjenicu da se oni izvoze u preko 20 zemalja dodatno se slabi njihova pozicija na onim tržištima na koja se izvoze u najvećoj mjeri. Kao posljedica navedenog, proizvodi od drveta iz Crne Gore ne mogu ostvariti adekvatnu cjenovnu konkurentnost u odnosu na proizvode koji se na ta tržišta uvoze iz drugih zemalja.

Brojni su razlozi ovakve diverzifikacije izvoza proizvoda od drveta iz Crne Gore. Jedan od značajnih predstavlja činjenica da svako preduzeće predstavlja samostalan izvozni subjekt i da vrlo često postoji njihova međusobna konkurencija na inostranim tržištima.

Zbog svega navedenog, nijedno preduzeće iz Crne Gore trenutno nema neku značajniju ulogu u regionalnim tokovima trgovine drvetom i proizvodima od drveta, a šire još i manju. Umesto strateški važnog i profitabilnog izvoznog sektora crnogorske privrede, prerada drveta i proizvodnja namještaja se polako pretvaraju u stagnirajuće djelatnosti. Svjetska ekonomska kriza i recesija koja je kulminirala u 2009.godini je to stanje još više pogoršala.

Mogućnost povećanja stepena finalizacije drvene sirovine

Jedan od prvih koraka u procesu stvaranja uslova za povećanje stepena finalizacije drvene sirovine predstavlja napuštanje dosadašnjeg koncepta razvoja drvene industrije zasnovanog na pristupu "od trupca do finalnog proizvoda". Osnov novog koncepta mora biti pristup "od tržišta i finalnog proizvoda do trupca i ostalih inputa".

Osnov takvog koncepta predstavljaju novi izvozni programi sa proizvodima koji su konkurentni na inostranim tržištima i s tim u vezi povezivanje (grupisanje) preduzeća po srodnim djelatnostima kao nosiocima takvih programa. Ovakav koncept u potpunosti je suprotan postojećim modelima državnih podsticaja, garancija i drugih mjera kojima se podstiče postojeća usitnjenost i neefikasnost preduzeća u sektoru drvoprerade.

S obzirom na dominantnu zastupljenost četinarara u šumskom fondu i u proizvodnji oblovine jedan od takvih izvoznih programa mogao bi biti "Program izvoza inženjerskih proizvoda od masivnog četinarskog drveta". Uspostavljanjem strateškog partnerstva sa kompanijama iz Austrije i Njemačke, koje su vodeće u Evropi u ovom segmentu, stvorili bi se preduslovi da proizvođači iz Crne Gore postanu njihovi pouzdani partneri u snabdijevanju tržišta u Evropi, ali i u izvozu u Japan i Australiju

koji postaju sve značajniji potrošači ovih proizvoda u svijetu. Mogućnost povećanja stepena finalizacije polazne sirovine i izvoza proizvoda sa dodatom vrijednošću kroz ovakav program su značajne. Međutim, prvi element za uspješnu realizaciju ovakvog izvoznog programa predstavljaju stručni inženjerski kadrovi i uvođenje standarda kvaliteta u proizvodnju. Predloženi izvozni program stvorio bi uslove za zapošljavanje stručnih inženjerskih kadrova koji bi svojim znanjem i idejama predstavljali prvi i osnovni preduslov uspjeha njegove realizacije.

Biodiverzitet i ekosistemske usluge

Više od 99% šumskih sastojina je prirodnog porijekla i time se crnogorske šume svrstavaju među najprirodnije u Evropi. Struktura šuma je vrlo raznolika kao posljedica raznolikosti bioregiona u zemlji, kao i nastanka i razvoja samih sastojina. Visoke šume sjevera Crne Gore imaju visoku proizvodnju većinom četinarskog drveta. Većinom novonastale izdanačke šume i žbunje u primorskom i srednjem dijelu zemlje su od visoke važnosti za biodiverzitet, ali su još daleko od punog potencijala njihovog razvoja, proizvodnje i stabilnosti.

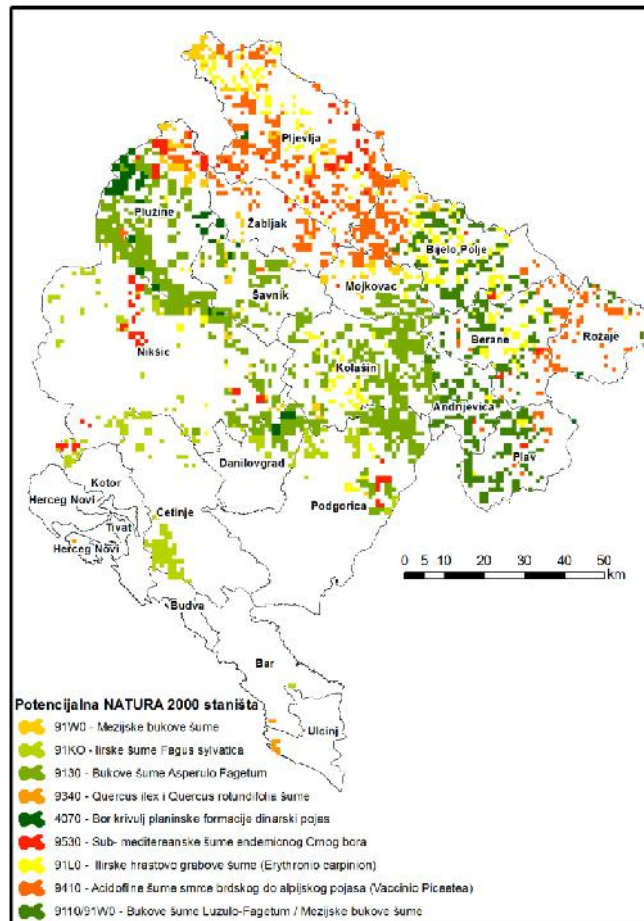
Šume Crna Gore nude čitav niz ekosistemskih usluga na nivou lokalnih zajednica, države, regiona, Evrope i planete. To su prije svega:

- Doprinos borbi sa negativnim efektima **klimatskih promjena**, njihovim ublažavanjem i mjerama prilagođavanja. Šume Crne Gore iz atmosfere akumuliraju oko 4,6 miliona tona CO₂ godišnje, što je blizu cjelokupnih godišnjih emisija gasova staklene bašte Crne Gore u 2003. godini od 5,3 miliona tona CO₂ ekvivalenta¹. Njihov biodiverzitet i vitalnost dobra je osnova za prilagođavanje na posljedice klimatskih promjena.
- Održavanje, obnavljanje i poboljšavanje **biodiverziteta**, uključujući genetske resurse. Na visoki biodiverzitet šuma ukazuje prisutnost više od 67 autohtonih vrsta šumskog drveća, 9 šumskih staništa od evropskog značaja većih površina prikazanih na sljedećoj karti (Slika 6.); i veliki broj životinjskih i biljnih vrsta od nacionalne i evropske važnosti čije stanište predstavljaju šume.
- Održavanje i poboljšavanje kvaliteta i kvantiteta **voda** u jednoj od, po vodnim resursima, najbogatijih zemalja i ublažavanje prirodnih nepogoda kao što su: poplave, suše, lavine, klizišta i erozija zemljišta;
- Mogućnost za brojne privredne i socijalne **aktivnosti** (rekreacija i turizam).
- Stvaranje povoljnijih **mikroklimatskih uslova**, pogotovo za vrijeme ljetnih vrućina.
- **Duhovna veza** sa prirodom i time povezanom kulturnom baštinom.

¹http://unfccc.int/files/ghg_data/ghg_data_unfccc/ghg_profiles/application/pdf/mne_ghg_profile.pdf

Slika 6.: Rasprostranjenje potencijalnih šumskih staništa od važnosti za EU Natura 2000.

Izvor: NIŠ (3)

Oko 5,8 % površine šuma već je uključeno u nacionalne parkove, a i planirani regionalni parkovi uključit će veliki dio šumskih površina. U svim šumama oko 12 % šuma i 8 % šumskih zemljišta je nepristupačno zbog prirodnih prepreka, što znači da su ta područja površine oko 110.000 ha (više od dva i po NP Durmitor) „de facto“ prepuštena prirodnim procesima (Tabela 5).

Tabela 5.: Šume i šumska zemljišta u nacionalnim parkovima i nepristupačne šuma i šumska zemljišta van nacionalnih parkova

	Šuma [ha]	% šuma	Šumska zemljišta [ha]	% šumskog zemljišta	Šume i šumsko zemljište [ha]	% šuma i šumskog zemljišta
Ukupno šuma	826.782	100,0	137.480	100,0	964.262	100,0
Šume u nacionalnim parkovima	42.852	5,2	8.048	5,9	50.900	5,3
Nepristupačne šuma van Nacionalnih parkova	68.170	8,2	7.664	5,6	75.834	7,8

Značaj šuma i šumarstva za ruralni razvoj

Prema Nacionalnoj šumarskoj politici, održivo gazdovanje šumama pomaže u održivom razvoju i dobrobiti crnogorskog društva, tako što:

- predstavlja značajan prirodan resurs za ruralni razvoj kao jedan od izazova razvoja crnogorskog društva u cjelini;
- daje domaće obnovljive sirovine i izvor energije;

Šume predstavljaju osnovu za mreže dodate vrijednosti na području prerade drveta, obnovljivih izvora energije, proizvodnje hrane i turizma. Po gruboj procjeni, udio šumarstva i drvne industrije u BDP iznosi nešto manje od 2 % , što je slično Sloveniji, ali malo kad se uporedi sa oko 3 % u cijeloj Evropskoj uniji ili sa gotovo 6 % u Finskoj. Ovo znači da sektori koji se baziraju na šumskim resursima imaju veliki potencijal za rast. Povećanje ekonomskog doprinosa moguće je preko uključivanja svih tokova drvne mase u formalnu ekonomiju, povećanja obima sječa (uz potrebne investicije i izradu novih generacija planova) ali najviše preko povećanja dodate vrijednosti u lancu drvne industrije. Šume zajedno sa planinama i vodama stvaraju i bitan dio brenda Crne Gore na području održivog ili zelenog turizma. Šume su od vitalne ekonomske važnosti za stanovništvo u ruralnim područjima, gdje je šuma jedan od glavnih izvora prihoda i energije za grijanje.

Pored drvne mase, od značaja za ruralnu ekonomiju su i nedrvni šumski proizvodi: pečurke i šumsko voće. Prema grubim procjenama, godišnji prihod od tih proizvoda iznosi oko 5 miliona Eura, a za značajan dio (28% domaćinstava) predstavljaju stalan izvor prihoda(15).

Uprava za šume je jedna od rijetkih službi koja je prisutna u ruralnom području i u dnevnom je kontaktu sa ruralnim stanovništvom. Pored toga, šumarstvo je uvijek bilo jedna od osnovnih privrednih grana, koje je zapošljavalo veliki dio ruralnog stanovništva. U slučaju preuzimanja uloge upravljača sa područjima buduće Nature 2000, potreba za saradnju Uprave za šume i lokalnog stanovništva biće još veća i intenzivnija. Zbog svega navedenog, Uprava za šume treba da prepozna svoju ulogu u procesima podsticanja ruralnog razvoja i adekvatno se pripremi na preuzimanje te uloge. Ona treba dugoročno da postane jedan od glavnih informatora lokalnog stanovništva vezano na procese upravljanja sa prostorom, kanal za prenos projektnih ideja od lokalnog stanovništva ka nadležnim službama i promoter održivog ruralnog razvoja. Iz tog razloga, neophodno je da svoj kadar ili jedan dio kadra ojača po pitanju:

- pripreme, prijave i izrade međunarodnih projekata,;
- načina komuniciranja sa lokalnim stanovništvom,
- promocije učestvovanja lokalnog stanovništva u različitim programima ruralnog razvoja,
- prenosa primjera dobre prakse u održivom razvoju na području gazdovanja,
- uključivanja lokalnog stanovništva u upravljanje sa područjima buduće Nature 2000.

Sa druge strane, Uprava za šume treba da se aktivno uključi u pripremu svih strateških dokumenata i operativnih programa vezanih za ruralni razvoj kao jedan od nosioca implementacije takvih programa.

Zaštita šuma od požara

Šume trenutno najviše ugrožavaju klimatske promjene sa povećanim rizicima suša, požara i biotskih štetočina, i to će se nastaviti u budćnosti. Požari su u periodu od 2005 do 2010. godine godišnje zahvatili prosječno oko 1% površina šuma u zemlji, a u rekordnoj godini 2012 oni su zahvatili 7% površina šuma. Početkom ovog vijeka u Crnoj Gori bilo je nekoliko rekordnih "požarnih godina": 2007. opožareno je 19.273 hektara, 2011. - 48.804 hektara, a 2012. - 11.858 hektara šuma. U ostalim

posljednjim godinama opožareno je oko 5.000 hektara. Požarima su najviše oštećene izdanačke šume (88 posto svih šumskih požara) ili pogotovo izdanačke šume hrastova u regionu krša, što pokazuje i tabela 6. Ovo su ujedno i šume koje su uglavnom u privatnom vlasništvu. Šumska zemljišta su većinom opožarena u većem procentu nego same šume (pogotovo u istočnom regionu) što ukazuje na mogućnost da se radi i o tradicionalnom paljenju pašnjaka zbog njihove obnove i čišćenja.

Požari prouzrokuju materijalne štete, što se itekako odražava na poslovanje privrede i uopšte na ekonomiju društva (umanjeni prihodi šumarstva, drvne industrije, poljoprivrede, turizma...). Međutim, požari prouzrokuju i indirektno štete, koje se ogledaju u degradaciji životne sredine, smanjenju otpornosti šuma i njihovog biodiverziteta, uništavanju autentičnog pejzaža, kao i strukture zemljišta, što dovodi do njegove dezertifikacije i erozije. U slučaju očekivanih još ekstremnijih suša, ugroženost od požara može još da se poveća do nivoa koji može nanijeti ozbiljnu štetu stanovništvu i cjelokupnoj ekonomiji.

Tabela 6.: Udio opožarenih površina šuma i šumskih zemljišta u periodu 2005 – 2010. godine po regionima Crne Gore

Region	Šuma	Šumsko zemljište	Zajedno šume i šumsko zemljište
	% opožarene površine 2005 - 2010		
Istočni region	0,0	11,7	4,8
Sjeverni region	3,3	3,0	3,2
Središnji region	2,6	2,9	2,6
Krš	6,8	14,7	7,9
Primorje	1,1	7,7	2,8
Ukupno	4,2	7,7	4,7

Zbog svega navedenog, ova strategija, planovi razvoja šuma i programi gazdovanja šumama treba da uključe mjere adaptacije na klimatske promjene u smislu povećanja otpornosti šumskih ekosistema i njihove zaštite od šumskih požara i drugih ugrožavanja. Jedna od preventivnih mjera treba da bude i održavanje postojećih otvorenih površina na šumskim područjima.

Upravljanje šumama

Šumarski sektor u Crnoj Gori sastoji se od vlasnika šuma (država i privatni vlasnici), izvođača usluga i radova i državnih institucija.

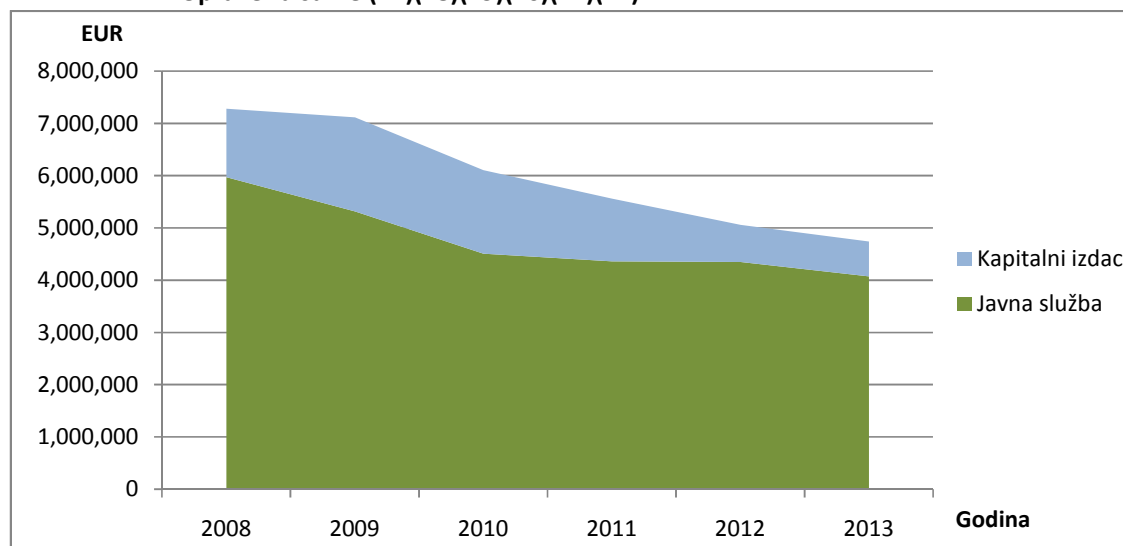
Shodno zakonu, privatni vlasnici šuma su organizovani u udruženje privatnih vlasnika šuma koje treba da daje mišljenje na programe gazdovanja šumama i vrši druge usluge za svoje članove. Udruženje je organizovano na području cijele Crne Gore, ali trenutno nema kapaciteta i izvora finansiranja da bi moglo kvalitetno zastupati interese vlasnika. Iz tog razloga je nužno uspostaviti mehanizme za jačanje kapaciteta udruženja kako bi ona mogla da odigraju svoju ulogu.

Preduzeća u sektoru šumarstva i drvne industrije organizovana su u Udruženje unutar Privredne komore Crne Gore. Ovo udruženje zastupa zajedničke interese privrednika iz područja šumarstva i drvne industrije.

Uprava za šume u okviru Ministarstva poljoprivrede i ruralnog razvoja obavlja upravne i sa njima povezane stručne poslove koji se odnose na upravljanje šumama, dok je korištenje šuma prepušteno privatnim vlasnicima šuma i koncesionarima u državnim šumama. Za unaprjeđenje rada Uprave za šume i drugih šumarskih institucija nedavno je urađena Analiza poslovnih procesa i napravljen je nacrt šumarskog informacionog sistema(5). Nalazi ovog dokumenta daju dobru osnovu za dalji razvoj institucija u sektoru šumarstva. Osposobljavanje Uprave za šume u okviru Ministarstva poljoprivrede i ruralnog razvoja jedan je od glavnih preduslova za implementaciju ove strategije.

Nažalost, godišnji budžet Uprave za šume se zbog ekonomske krize smanjuje svake godine počev od 2008. (Slika 7.: Sve ovo vrijeme, budžet Uprave za šume predstavlja manje od polovine svih primanja države koji se ostvaruje prodajom drveta i uplatom PDV-a na drvne proizvode. Najviše su se smanjili kapitalni izdaci, što znači da se smanjuju ulaganja u uređivanje šuma, obnovu šuma i šumsku infrastrukturu (putevi). Takođe, i operativni budžet javne službe se smanjio na nivo koji više ne osigurava ispunjavanja svih obaveza UŠ (saradnici u 2013. godini ne primaju sredstva za odlazak na teren), a pogotovo ne omogućavaju angažovanje mladih stručnih kadrova i osposobljavanje UŠ za zadatke koje se odnose na pregovarački proces koji Crna Gora vodi sa EU i koje su predviđene ovom strategijom.

Slika 7.:Godišnji budžet Uprave za šume 2008 – 2013. godine. Izvor: Godišnji programi rada Uprave za šume (17)(18)(19)(20)(21)(22)

Vizija 2023.

Šume Crne Gore svojim kvalitetom, funkcijama i proizvodima predstavljaju prepoznatljiv simbol ekološke države. Šumama se gazduje multifunkcionalno po najsavremenijim standardima, zbog čega su prirodne, zdrave, vitalne i otporne na negativne uticaje i obavljaju svoju ekološku i ostale funkcije.

Potencijal usluga i proizvoda, uključujući drvenu masu, nedrvne proizvode, rekreaciju i turizam i ekosistemske usluge su valorizovane za pomoć investicija u šumske saobraćajnice i njegu šuma, čime je povećan udio šumarstva i drvne industrije u BDP. Šume su jedna od osnova za ruralni razvoj i za povećanje zapošljavanja u seoskim područjima.

Postignut je visok stepen finalizacije drvnih proizvoda preko razvoja i povezivanja preduzeća u lancu dodate vrijednosti. Crna Gora je izvoznik kvalitetnih drvnih proizvoda. Ostatak drvne mase se efikasno koristi kao glavni obnovljivi izvor energije za grijanje i kogeneraciju.

Preko implementacije zakonodavstva, poboljšanja poslovnih procesa i jačanja kadrovske strukture državnih šumarskih institucija, šumarstvo i drvna industrija su uvaženi od javnosti i imaju jasnu političku podršku u svom razvoju. Država je osposobljena za borbu protiv šumskih požara.

Opšti ciljevi

Strategija ima dva opšta cilja koji se odnose na šume kao ekosistem i prirodni resurs i na ekonomski sektor šumarstva i drvne industrije.

- 1. Unaprijeđenje šuma i održivost gazdovanja povećanjem drvne zalihe u privrednim šumama sa 104 na 115 miliona m³ bruto drvne mase**

Crna Gora ima dovoljno šuma koje su prirodne i zdrave, ali veliki dio tih šuma, naročito izdanačke šume u privatnom vlasništvu, još ne postižu punu produktivnost. Planskim gazdovanjem, njegovom i uzgojem treba povećati kvalitet, stabilnost, otpornost i produktivnost šuma, što daje osnovu za dugoročno održivo korišćenje svih funkcija šuma.

- 2. Povećati BDP sektora šumarstva, drvne industrije i drugih djelatnosti koje zavise od šuma sa 2% na 4% ukupnog BDP**

Sektori šumarstva i drvne industrije ne dostižu one ekonomske efekte u skladu s njihovim potencijalom. Pomoću ulaganja u šumsku i ruralnu infrastrukturu, razvoja djelatnosti povezanih sa šumom i drvnom industrijom, diverzifikacije tržišta drveta i saradnje unutar sektora, povećaće se broj radnih mjesta, socio-ekonomski status ruralnog stanovništva, obim poslovanja preduzeća, pa i prihodi države od šumarstva i drvne industrije.

Strateški pristup

Šume Crne Gore obuhvataju 60% teritorije zemlje i prirodne su strukture. Međutim, oko polovine tih šuma nastalo je u posljednjem pola vijeka zaraštanjem napuštenih poljoprivrednih površina, dok su postojeće šume intenzivno korišćene u drugoj polovini dvadesetog vijeka. Zbog toga, kvalitet i drvna zaliha šuma još nisu na prihvatljivom nivou. Strategijom se predviđa akumulacija prirasta u šumama, investicije u popunjavanje i uzgoj nisko kvalitetnih šuma i investicije u šumske saobraćajnice, što će omogućiti postepeno povećavanje korišćenja drvne mase na osnovu programa gazdovanja šumama.

Upravljanje i gazdovanje šumama u Crnoj Gori je integralno, multifunkcionalno i blisko prirodi. To znači da se državnim i privatnim šumama gazduje za ispunjavanje ekoloških, proizvodnih i socijalnih funkcija. Takvo upravljanje i gazdovanje osigurava se jedinstvenim sistemom planiranja od državnog (ova strategija) do nivoa odsjeka ili parcele (plan razvoja šuma na opštinskom nivou, program gazdovanja šumama za gazdinsku jedinicu i plan uzgoja ili izvođački projekat na nivou odsjeka i parcele) i saradnjom među svim učesnicima.

Postojeće i buduće količine posječenog drveta daju osnovu za razvoj lanaca dodatne vrijednosti drvne industrije i drugih djelatnosti. Količine drveta ne mogu značajno da se povećaju a postoji veliki potencijal za rast BDP preko povećanja stepena finalizacije drvne mase. Država će podstaći razvoj lanaca dodatne vrijednosti po principu »od tržišta ka šumi«, znači sa generisanjem potražnje za biomasom, ogrijevom i ugrađivanjem drvnih proizvoda u javne zgrade, zelenim javnim nabavkama i većim izvozom konkurentnih finalnih drvnih proizvoda preko klastera proizvođača. Prodaja drvne mase vršiće se na načine koji što više osiguravaju stabilnost tržišta i prate cijene na tržištu.

Šumarstvo, drvni i nedrvni proizvodi su integralni dio ruralne ekonomije i ruralnog razvoja. Pored poljoprivrede i seoskog turizma, oni predstavljaju jednu od glavnih mogućnosti za socio-ekonomsko unaprijeđenja seoskih područja. Zbog toga u periodu 2014 – 2020. godina dio sredstva EU - IPA za ruralni razvoj i druge namjene, usmjerava se i u razvoj sektora šumarstva. Pogotovo sredstva IPARD koristiće se za razvojni proboj na sljedećim područjima:

- Pošumljavanje, popunjavanje i njega mladih i degradiranih sastojina
- Zaštita šuma od požara
- Ruralna infrastruktura, uključujući seoske i šumske puteve
- Diversifikacija ruralne ekonomije vezane za šume
- Investicije u mala preduzeća šumarstva, drvne industrije i turizma u ruralnim područjima.

Pored toga, šumarstvo se aktivno uključuje u implementaciju zaštićenih područja EU Natura 2000.

Javni interes u svim šumama prema Zakonu o šumama osigurava Uprava za šume u okviru Ministarstva poljoprivrede i ruralnog razvoja u partnerstvu sa vlasnicima privatnih šuma, korisnicima državnih šuma i zemljišta, preduzećima u sektoru šumarstva, lokalnim stanovništvom, drugim državnim organima i institucijama i nevladinim organizacijama. Kako bi osigurala javni interes i podstakla ekonomski razvoj, Uprava za šume treba da razvije nove funkcije uključujući savjetodavnu službu za privatne vlasnike šuma, koordinaciju projekata ruralnog razvoja, planiranje, projektovanje i nadzor šumskih puteva, upravljanje lovištima posebne namjene, uključivanje u upravljanje regionalnih parkova i parkova prirode, preventivu i borbu protiv šumskih požara itd. Do nekog nivoa, ona nove funkcije može da razvije na račun smanjenja troškova zadataka koji mogu da se racionaliziraju (doznaka, otprema sortimenata iz šume), ali za ispunjavanje svih zahtjeva potrebno je njeno stabilno budžetsko finansiranje i postepeno pomlađivanje kadra.

Kao podršku vlasnicima koji javnosti nude ekosistemske usluge svojih šuma, država će da ponuditi stručne usluge Uprave za šume (uređivanje, doznaka) u šumama u privatnom vlasništvu besplatno za vlasnike. Dio sadašnjih kontrolnih funkcija Uprave za šume treba da se prenese na vlasnike šuma, izvođače radova i druge institucije preko uspostavljanja lanca odgovornosti u okviru FSC sertifikacije.

Mjere po područjima

1. Unaprijeđenje šuma kroz održivo gazdovanje

- Unaprijediti šume u smislu proizvodnje drvne mase i nedrvnih proizvoda, ispunjavanja funkcija i ekosistemskih usluga
- Povećanje drvne zalihe u u državnim šumama akumulacijom 30% godišnjeg prirasta povećanje prosječne drvne zalihe sa 225 na 240 m³/ha i u privatnim šumama akumulacijom 50% godišnjeg prirasta sa 88 na 100 m³/ha.

1.1. Jačanje produktivnosti, stabilnosti i otpornosti šuma i predjela

Ciljevi: Povećati produktivnost, stabilnost i otpornost šuma na ugrožavanja i prilagođavanje šuma na klimatske promjene

Obrazloženje: Kvalitet i drvna zaliha crnogorskih šuma još nisu na prihvatljivom nivou sa gledišta produktivnosti, stabilnosti i otpornosti. Pozitivan uticaj na stabilnost i otpornost crnogorskih šuma na požare i druga ugrožavanju predstavlja prirodni sastav šumskih sastojina, a negativan uticaj ima činjenica da je 47% površine pokriveno mladim, izdanačkim šumama koje su zbog niske pokrivenosti, povezane vertikalne strukture i velikih količina suve biljne i drvne biomase na tlu, vrlo podložne vatri. Istovremeno, ove šume su i nisko produktivne u smislu proizvodnje drvne mase.

Zbog toga se predviđa akumulacija prirasta u visini od 30% prirasta u državnim šumama i 50% u privatnim šumama. Uz akumulaciju zalihe, potrebne su investicije u popunjavanje i uzgoj nisko kvalitetnih šuma i investicije u šumske saobraćajnice, što će omogućiti postepeno povećavanje korišćenja drvne mase na osnovu programa gazdovanja šumama.

Glavno ugrožavanje šuma u Crnoj Gori predstavljaju šumski požari koji se pojavljaju u sušnim ljetima na cijeloj teritoriji zemlje. Zbog predviđenih uticaja klimatskih promjena na još veće suše, to ugrožavanje će se u budućnosti još povećavati. U visokim šumama prioritet treba dati uzgoju mješovitih i kvalitetnih lišćarski sastojina autohtonih vrsta (bukva, jela, smrča, plemeniti lišćari).

U niskim (izdanačkim) šumama, mjerama uzgoja i njege treba da se teži ka zatvaranju sklopa sastojine i razdvajanju vertikalne strukture, odnosno prevođenju izdanačke šume u visoku šumu. Na duži rok, praćenjem ponašanja pojedinih vrsta drveća u promjenjenoj klimi, treba osigurati da se i struktura sastojina prilagođava klimatskim promjenama. Pri tome treba izbjegavati egzotične/alohtone vrste, a pogotovo vrste koje su podložne vatri.

Zbog ograničavanja štete od potencijalnih šumskih požara, cjelokupni predjeo treba da se formira u vidu mozaika šumskih i nešumskih zemljišta, uključujući otvorene površine oko naselja i važne infrastrukture. Time se istovremeno podržava i poljoprivreda i održava biodiverzitet područja.

Ciljne grupe: Uprava za šume, privatni vlasnici šuma

Očekivani - Povećanje drvne zalihe u šumama

rezultati:	<ul style="list-style-type: none"> - Povećanje prirasta i mogućnosti za korišćenje - Smanjenje šteta od požara i drugih efekata klimatskih promjena - Veća sigurnost infrastrukture, naselja i stanovništva
Veza sa drugim mjerama:	Ova mjera je povezana sa mjerama: Podsticanje pošumljavanja, popunjavanja i njege izdanačkih šuma; Prilagođen sistem doznake u privatnim šumama; Uvođenje lanca odgovornosti i kontrole prometa drvnim sortimentima; Ekosistemski pristup gazdovanju šumama i zaštiti prirode
Koraci za izvođenje, uključujući osposobljavanje	<ul style="list-style-type: none"> - Izrada planova razvoja šuma koji uključuju i mjere povećanja stabilnosti i otpornosti i mjere preventive od požara - Postepena obnova i izrada programa gazdovanja za sve šume - Prilagođavanje uzgoja i njege šuma zaštiti od požara na ugroženim područjima - Praćenje reakcije pojedinih vrsta na klimatske promjene i shodno prilagođavanje njihove uloge u strukturi i uzgoju sastojina
Vremenski okvir	<p>Izrada planova razvoja šuma koji uključuju i mjere povećanja stabilnosti i otpornosti i mjere preventive od požara: do 2020. godine</p> <p>Obnova ili izrada programa gazdovanja za sve gazdinske jedinice do 2023. godine</p> <p>Održavanje ili osnivanje otvorenih površina: 2014 – 2020. godine</p> <p>Početak dugoročnog monitoring šumskih vrsta: od 2014.godine.</p>
Učinci (ekonomske koristi)	<p>Dugoročno ponude drvene mase zbog povećanja prirasta</p> <p>Smanjenje negativnih uticaja i šteta od požara</p> <p>Smanjenje negativnih uticaja klimatskih promjena</p>
Izvori finansiranja	<ul style="list-style-type: none"> - Uzgoj šuma u okviru drugih mjera - Izrada planova razvoja i programa gazdovanja šuma - Stvaranje otvorenih površina: IPARD - Istraživanja: Ministarstvo obrazovanja i nauke, projekti EU
Preduslovi za izvršenje	<p>Priprema planova razvoja šuma</p> <p>Uključenje borbe protiv šumskih požara u IPARD</p>

1.2. Podsticanje pošumljavanja, popunjavanja i njege izdanačkih šuma

Ciljevi: Prevođenje šuma na zaraslim površinama, izdanačkih i degradiranih šuma u visoke na 15.000 ha do 2023. godine.

Obrazloženje: Ukupna površina izdanačkih šuma na teritoriji Crne Gore iznosi 360.000 ha odnosno 49% ukupne površine šuma. U privatnim šumama najveći dio šuma je izdanačkog porijekla. Veliki dio tih šuma nastao je zaraštanjem poljoprivrednih površina, a udeo kvalitetnih stabala nije veliki. Zbog toga izdanačke šume ne koriste proizvodne potencijale staništa na adekvatan način i prevođenjem ovih kategorija šuma u visoki uzgojni oblik, gdje je to moguće, povećala bi se ukupna zapremina i kvalitet šuma na području Crne Gore.

To se može postići popunjavanjem šuma kvalitetnim sadnicama autohtonih vrsta visoke vrijednosti (plemeniti lišćari i voćkarice) i vrsta otpornih na požare, i njegovom sastojina koje uključuje čišćenje nepoželjnih vrsta, selektivnu prorjedu i uspostavljanje strukture visoke šume, koja je otpornija na šumske požare.

Ciljne grupe: Uprava za šume

Očekivani rezultati:	Privatni vlasnici šuma Početak prevođenja izdanačkih šuma u visoke šume na površini na 15.000 ha u do 2023. godine
Veza sa drugim mjerama:	Povećana ponuda ogrijevnog drveta i biomase iz uzgojnih radova u tim šumama, Povećanje potražnje za biomasom; Planiranje u privatnim šumama; Investicije u preduzeća šumarstva i drvne industrije
Koraci za izvođenje, uključujući osposobljavanje	<ul style="list-style-type: none"> - Identifikacija izdanačkih šuma sa velikim proizvodnim potencijalima i pogodnom strukturom sjemenskih stabala. - Izrada uzgojnih planova za ove šume - Izvođenje mjera njege
Vremenski okvir	<ul style="list-style-type: none"> - Identifikacija izdanačkih šuma sa velikim proizvodnim potencijalima i pogodnom strukturom sjemenskih stabala – 2014. godina - Sukcesivno prevođenje izdanačkih šuma - najmanje 1.500 ha godišnje
Učinci (ekonomske koristi)	Dugoročno, povećanje zapremine i kvaliteta šuma Povećanje ponude ogrijevnog drveta i biomase Povećanje otpornosti na šumske požare
Izvorima finansiranja	<ul style="list-style-type: none"> - U državnim šumama može se koristiti instrument obezbjeđivanja lokalnog stanovništva drvetom uz povoljnije nadoknade – nema dodatnog troška - Prevođenje izdanačkih šuma u šumama pod koncesijom mjerama njege – nema dodatnog troška, ukoliko je to ugrađeno u koncesione ugovore - U privatnim šumama preko programa IPARD
Preduslovi za izvršenje	Uključenje ove mjere u IPARD

1.3. Uređivanje i uzgoj privatnih šuma, prilagođen sistem doznake

Ciljevi:	<p>Uspostaviti stručni okvir za održivo gazdovanje i unaprijeđenje šuma u privatnom vlasništvu</p> <p>Do 2020. godine sukcesivno pojednostaviti postupke za doznaku stabala za sječu u privatnim šumama</p> <p>Omogućiti vlasnicima šuma da koriste subvencije IPARD na području šumarstva</p> <p>Postepeno povećanje ponude drvene mase iz privatnih šuma</p>
Obrazloženje:	<p>Do sada se za privatne šume nisu radili programi gazdovanja u skladu sa Zakonom o šumama. Razlog za to je, da su te šume niskog kvaliteta, da su moguće sječe u njima relativno male i da je zbog toga teško opravdati trošak izrade planskih dokumenata. Činjenica da integralni programi gazdovanja nisu urađeni ima za posljedicu niz poteškoća kod određivanja sječivog etata u privatnim šumama i doznake. Nepostojanje planskih dokumenata je i jedan od razloga za neevidentirane sječe u privatnim šumama. Pored odsutnosti planskih dokumentata, procedure rješenja za sječu i kasnije prijema i uvjerenja o porijeklu su veoma komplicirane i traže dosta finansijskih izvora od strane vlasnika šume i opterećuju zaposlene u Upravi za šume.</p> <p>U narednom periodu, odsustvo planskih dokumenata zajedno može i da spriječi</p>

vlasnike šume kod dobijanja subvencija za ruralni razvoj iz sredstava EU (IPARD instrument). Kako u kratko vrijeme nije moguće da se kvalitetno izrade programi gazdovanja za privatne šume, u periodu 2014 – 2017. godine prioritetno će se pripremiti i donijeti planovi razvoja šuma u kojima se na nivou opštine/više opština određuju prostorni raspored i funkcije svih šuma, kao i smjernice njihovog upravljanja i gazdovanja. Do 2023. godine, cjelokupno područje Crne Gore biće pokriveno važećim programima gazdovanja šumama. U pripremi planova i programa, veću ulogu uzeće jedinica UŠ za uređivanje šuma, kao i područne jedinice UŠ.

Istovremeno, na nivou privatnog posjeda ili parcele područne jedinice UŠ će na zahtjev i u saradnji sa vlasnikom izraditi plan uzgoja šuma, kojim će se na osnovu potreba njege i uzgoja pojedine sastojine odrediti i sječivi etat kao osnova za doznaku drveta. Doznaka će se uraditi prema karakteristikama sastojina ujedno sa planom uzgoja i važiće za sve vrijeme važenja plan. U slučaju visokih šuma, doznaka će biti pojedinačna, a u slučaju niskih šuma može biti i površinska. Pored toga, izrada uzgojnih planova i doznaka za vlasnika će biti besplatna. U slučaju mjere pošumljavanja, popunjavanja i njege mladih sastojina, ona će biti finansirana iz sredstava IPARD.

Izrada uzgojnih planova biće koordinisana i sa razvojem baze stvarnog korišćenja zemljišta prema vlasništvu u GIS-u. To će vlasnicima šuma smanjiti troškove gazdovanja šumama, a Upravi za šume i inspekciji omogućiti bolju kontrolu nad gazdovanjem u privatnim šumama.

Ciljne grupe:	<ul style="list-style-type: none"> - Privatni vlasnici šuma - Uprava za šume - Opštine - Uprava za inspekcijske poslove - šumarska inspekcija
Očekivani rezultati:	Ubrzanim planiranjem na području privatnih šuma smanjiće se nivo neevidentiranih sječa, poboljšati njega i uzgoj privatnih šuma, a time i njihova stabilnost i produktivnost. Vlasnicima će se smanjiti troškovi i omogućiti primanje podrške EU IPARD za pošumljavanje, popunjavanje i njegu mladih ili degradiranih sastojina.
Veza sa drugim mjerama:	Ova mjera je povezana sa mjerama: Podsticanje pošumljavanja, popunjavanja i njege izdanačkih šuma; Uvođenje lanca odgovornosti i kontrole prometa drvnim sortimentima; Ekosistemski pristup gazdovanju šumama i zaštiti prirode,
Koraci za izvođenje, uključujući osposobljavanje	<ul style="list-style-type: none"> - Na osnovu iskustva sa pilot projektima izrade plana razvoja šuma u Mojkovcu i Pljevljima - Priprema i donošenje pravilnika o izradi plana razvoja šuma - Priprema i donošenje pravilnika o planu uzgoja šuma - Osposobljavanje Uprave za šume i vlasnika na području planiranja i uzgoja šuma - Uključenje šumskih posjeda u registar seoskih domaćinstava - Priprema planskih podloga za privatne posjede - Priprema baze stvarnog korišćenja zemljišta prema vlasništvu u GIS-u - Pojednostavljanje procedura izdavanja rješenja, doznake, prijema i uvjerenja o porijeklu - Kontrola na terenu
Vremenski	- Priprema pravilnika, pilot projekti 2013 – 2014. godine

okvir	<ul style="list-style-type: none"> - Osposobljavanje 2013-2015. godine - Priprema planova razvoja šuma 2013 – 2017. godine - Priprema programa gazdovanja šumama 2013 – 2023. godine - Priprema uzgojnih planova u privatnim šumama 2014 – 2020. godine - Priprema baze stvarnog korišćenja zemljišta prema vlasništvu u GIS-u – 2018. godina - Pojednostavljenje procedura izrade rješenja, doznake, prijema i uvjerenja o porijeklu – 2018. godina - Kontrola na terenu - stalno
Učinci (ekonomske koristi)	<p>Niži trošak uređivanja šuma, niži trošak za privatne vlasnike</p> <p>Veći stepen evidentiranih sječa, veći poreski prihodi</p>
Izvori finansiranja	<ul style="list-style-type: none"> - Pilot projekti izrade planova razvoja šuma (FODEMO projekat) - Priprema pravilnika: MPRR - Izrada planova razvoja i uzgojnih planova: Uprava za šume - Manji troškovi za vlasnike šuma - Manji troškovi Uprave za šume zbog pojednostavljenja procedura - Digitalna baza podataka privatnog vlasništva u GIS-u
Preduslovi za izvršenje	<p>Uspešan završetak pilot projekata izrade planova razvoja šuma.</p> <p>Spremnost vlasnika šuma za učešće u uzgojnom planiranju</p> <p>Prilagođenje Zakona o šumama i pravilnika koji se odnose na planiranje, informacijski sistem i doznaku</p> <p>Angažovanje stručnih kadrova u UŠ</p>

1.4. Obezbeđivanje kvalitetnog autohtonog sjemena i sadnica šumskog drveća

Ciljevi:	<ul style="list-style-type: none"> - Obezbeđenje kvalitetnog šumskog sjemenskog i sadnog materijala - Zaštita najvrednijih šumskih genetskih potencijala u skladu sa ključnim EU regulativama iz oblasti sjemenarsko rasadničarske proizvodnje
Obrazloženje:	<p>U proteklih nekoliko godina Crna Gora je unaprijedila oblast sjemenarsko rasadničarske proizvodnje šumskog drveća.</p> <ul style="list-style-type: none"> - Šumski rasadnik Uprave za šume u Kolašinu je opremljen za kvalitetnu proizvodnju sadnica. - Registrovano je 16 sjemenskih objekata u skladu sa Zakonom o reproduktivnom materijalu šumskog drveća. - Izrađeni su Registar sjemenskih objekata i Priručnik za izdvajanje sjemenskih objekata i sakupljanje sjemena šumskog drveća. - Organizovana obuka menadžera za sjemensku proizvodnju iz Uprave za šume i penjača za sakupljanje šumskog sjemena i finansirana je i nabavka opreme za sakupljanje sjemena. <p>Kako se većina šuma u Crnoj Gori obnavlja prirodno, u budućnosti prioritet je osigurati kvalitetan sjemenski materijal i sadnice visokovrijednih autohtonih vrsta za potrebe</p>

popunjavanje mladih i degradiranih šuma (bukva, plemeniti lišćari, orah, trešnja...). Drugi prioritet je osigurati sjeme endemitskih šumskih vrsta, kao što su munika i molika. Kad je sadnja potrebna u ostalim šumama zbog prilagođavanja na klimatske promjene i povećavanja otpornosti šuma, lišćari će imati prednost nad četinarima.

Uprava za šume će i dalje upravljati sjemenskim sastojinama i podizati sjemenske plantaže, dok će se rasadnička proizvodnja prepustiti komercijalnim ponuđačima preko otkupa sadnica za potrebe pošumljavanja i davanja državnih rasadnika u zakup.

Održavanjem i korišćenjem sjemenskih plantaža će se obezbjediti proizvodnja kvalitetnijeg sjemena, što je osnova za proizvodnju namjenskog sadnog materijala i time podizanja i njegovanja kvalitetnijih šuma. Pored toga, sjeme proizvedeno u sjemenskim plantažama je višestruko skuplje od onog koje je proizvedeno u sjemenskim sastojinama, obezbjeđujući veće prihode. Podizanjem sjemenskih plantaža korišćenjem reproduktivnog materijala svih ili najznačajnijih populacija ili jedinki neke vrste, omogućila bi se njena konzervacija (ex-situ), kao i usmjereno korišćenje njenog genetskog potencijala. Podizanjem sjemenskih plantaža stvoriće se uslovi za konkurentno istupanje šumskog sjemenarstva Crne Gore na međunarodno tržište i istovremeno bi predstavljalo doprinos opštem evropskom trendu očuvanja genetskog bogatstva vrsta drveća ex-situ.

Analizirajući najznačajnije šumske vrste u Crnoj Gori i potencijalne koristi od podizanja sjemenskih plantaža pojedinih vrsta, zaključeno je da je neophodno podići sjemensku plantažu munike čije su aktivnosti uspješno započete 2012. godine, a kasnije kroz pripremu i realizaciju drugih projekata, nastaviti sa podizanjem sjemenskih plantaža molike, plemenitih lišćara i divljih voćkarica.

Kako bi uspostavili održivu proizvodnju genetski vrijednog sjemena i sadnog materijala za potrebe podizanje novih šuma, obnovu i konverziju šuma i dugoročno za izvoz na druga tržišta u regionu i EU, uspostaviće se odgovarajući institucionalni okvir unutar UŠ koji će se baviti sjemenskom proizvodnjom i nadzorom kvaliteta šumskih rasadnika. Iz tog razloga, potrebno je uraditi Program razvoja sjemenarsko rasadničarske proizvodnje i očuvanja genofonda šumskog drveća koji će sadržati posebno:

- Smjernice za obezbjeđivanje i razvoj proizvodnje i čuvanja kvalitetnog šumskog sjemena i sadnog materijala;
- Koncept reorganizacije (državnog) sjemenarstva i rasadničarstva;
- Kriterijume i uputstva za izdvajanje, reviziju i njegu sjemenskih sastojina zajedno sa planom njihovog osnivanja i održavanja;
- Plan osnivanja sjemenskih plantaža.

Program će da sadrži orijentaciona finansijska sredstva potrebna za njegovo sprovođenje, a u njegovoj izradi bi pored državnih institucija iz sektora šumarstva učestvovala i druge naučno – stručne institucije.

Ciljne grupe:

- Uprava za šume
- Naučno istraživačke institucije u Crnoj Gori
- Komercijalni ponuđači rasadničke proizvodnje

Očekivani rezultati:

Potrebe po sjemenu i sadnicama u Crnoj Gori su pokrivena kvalitetnim autohtonim genetskim materialom.

Pošumljavanjem i popunjavanjem šuma sa genetski vrijednim sjemenom

sadnim materijalom povećaće se njihova stabilnost i produktivnost.

Veza sa drugim mjerama:	Ova mjera je povezana sa mjerama: Podsticanje pošumljavanja, popunjavanja i njege izdanačkih šuma kao i sa svim mjerama koje su definisane u okviru poglavlja „Zaštita biodiverziteta i druge ekosistemske usluge šuma”
Koraci za izvođenje, uključujući osposobljavanje	<ul style="list-style-type: none">- Priprema smjernica za obezbjeđivanje i razvoj proizvodnje i čuvanja kvalitetnog šumskog sjemena i sadnog materijala;- Definisanje koncepta reorganizacije (državnog) sjemenarstva i rasadničarstva;- Davanje državnih rasadnika u zakup- Uspostavljanje kriterijuma i uputstava za izdvajanje, reviziju i njegu sjemenskih sastojina zajedno sa planom njihovog osnivanja i održavanja;- Priprema plana osnivanja sjemenskih plantaža;- Izrada Programa razvoja sjemenarsko rasadničarske proizvodnje i očuvanja genofonda šumskog drveća
Vremenski okvir	<ul style="list-style-type: none">- Program razvoja sjemenarsko rasadničarske proizvodnje i očuvanja genofonda šumskog drveća – 2014. godina- Osnivanje sjemenskih plantaža – sukcesivno 2014 – 2023. godine- Izdavanje rasadnika privatnim ponuđačima – 2015 – 2016. godine- Većina sadnica proizvedenih su lišćari – 2016. godina- Sukcesivno prevođenje izdanačkih šuma popunjavanjem autohtonim visokovrijednim vrstama
Učinci (ekonomske koristi)	Dugoročno, povećanje zapremine i kvaliteta šuma Dugoročno, izvoz genetski vrijednog sjemena i sadnog materijala u zemlje regiona i EU Povećanje otpornosti na šumske požare
Izvori finansiranja	<ul style="list-style-type: none">- Budžet Uprave za šume za područje sjemenarstva- Privatna ulaganja u rasadnike- IPARD za obezbjeđivanje sadnica za popunjavanje šuma autohtonim visokovrijednim vrstama
Preduslovi za izvršenje	Odgovorajuća organizaciona struktura državnih šumarskih institucija za sprovođenje Programa razvoja sjemenarsko rasadničarske proizvodnje i očuvanja genofonda šumskog drveća

1.5. Izgradnja šumskih saobraćajnica kako bi omogućili održivost sječa

Ciljevi: Izgradnja 125 km šumskih puteva i 500 km vlaka do 2023. godine

Obrazloženje: Zbog zahtjevnog terena (planine, krš) efektivno gazdovanje šumama u Crnoj Gori moguće je samo uz kvalitetnu otvorenost šuma šumskim putevima i vlakama. Oni pored efikasnog korišćenja omogućavaju uzgoj i njegu šuma, te efikasniju borbu protiv šumskih požara. Pored toga, šumski putevi imaju značajnu ulogu za ruralni razvoj, turizam i rekreaciju u šumskim područjima.

Otvorenost šuma u Crnoj Gori je preniska za punu realizaciju svih potrebnih radova u šumama, uključujući iskorišćavanje drvene mase. Nepostojanje optimalne mreže

šumskih puteva je jedan od bitnih razloga za neispunjavanje koncesionih ugovora u udaljenijim šumama, kao i za izostanak aktivnosti na uzgoju izdanačkih šuma koje su u privatnom vlasništvu. Nacionalna inventura šuma pokazala je povećanu koncentraciju sječa u blizini saobraćajnica, što znači da, ako se ne izgrade putevi i ne „otvore“ sve privredne šume, održivost gazdovanja i prinosa može da bude ugrožena u narednom periodu. Treba naglasiti da se dosadašnje rješenje, da koncesionari budu odgovorni za izgradnju i održavanje puteva pokazalo veoma neuspješno.

Kako bi osigurali održivost gazdovanja šumama i njihovu zaštitu od požara, treba sistematski da se izgrađuje mreža šumskih puteva i vlaka povezanih sa seoskim i drugim putevima. Uprava za šume će formirati ekipu za projektovanje, izgradnju i nadzor šumskih saobraćajnica koja će da izradi Program izgradnje mreže šumskih saobraćajnica u zemlji. Na osnovu tog programa, pristupiće se projektovanju, ugovaranju izgradnje, kontroli izgradnje i nadzoru nad održavanjem šumskih saobraćajnica. Pri tome je neophodna saradnja sa područnim jedinicama Uprave za šume, koncesionarima, vlasnicima šuma i opštinama. Projektovanje, izgradnju i održavanje šumskih saobraćajnica vršiće samo osposobljeni i sertifikovani projektanti i izvođači.

Ciljne grupe:	<ul style="list-style-type: none"> - Uprava za šuma - Koncesionari - Vlasnici šuma - Opštine
Očekivani rezultati:	Izgradnjom mreže šumskih puteva dugoročno se održava nivo sječa, a poboljšava se stanje njege šuma. Poboljšana je zaštita od šumskih požara i poboljšane su mogućnosti za ruralni razvoj, turizam i rekreaciju. Kvalitetnom gradnjom i održavanjem dugoročno se smanjuju troškovi transporta i sanacije oštećenja.
Veza sa drugim mjerama:	Izgradnja ruralne infrastrukture; Razvoj fleksibilnijeg sistema prodaje drveta; Borba protiv šumskih požara; Uzgoj privatnih šuma.
Koraci za izvođenje, uključujući osposobljavanje	<ul style="list-style-type: none"> - Izrada Programa mreže izgradnje šumskih saobraćajnica u Crnoj Gori - Uključenje finansiranja šumskih puteva u IPARD (infrastruktura za borbu protiv požara, ruralna infrastruktura) - Projektovanje objekata prema prioritetima Programa mreže šumskih saobraćajnica - Informacioni sistem o šumskim saobraćajnicama kao dio šumarskog informacionog sistema - Pravilnik o projektiranju, izgradnji i održavanju šumskih saobraćajnica - Sertifikacija kvalifikovanih izvođača - Ugovaranje izgradnje - Nadzor i održavanje
Vremenski okvir	<ul style="list-style-type: none"> - Program mreže izgradnje šumskih saobraćajnica – 2014. godina - Finansiranje IPARD: 2014- 2015. godina - Informacioni sistem - do 2017 godine
Učinci (ekonomske koristi)	<p>Smanjenje troškova korišćenja, uzgoja i zaštite šuma</p> <p>Sigurnost obezbjeđivanja drvetom</p> <p>Podsticanje ekonomske aktivnosti u ruralnim područjima i u zemlji preko izvođenja radova</p>
Izvori finansiranja	Uprava za šume (za kadrove, planiranje i nadzor) IPARD u periodu 2014 – 2020. godine (za investicije i tehničku podršku)
Preduslovi za	Formiranje tima u Upravi za šume

izvršenje Spremnost lokalnih zajednica i vlasnika šuma za izgradnju puteva

2. Razvoj drvne industrije

Na području gazdovanja šumama i drvne industrije ciljevi su

- **Povećanje učešća drvne industrije u BDP prerađivačke industrije sa postojećih 5,3% (2010.) na 10% do 2020. godine kroz povećanje bruto dodate vrijednosti sa 10,2 miliona € (2010.) na 25 miliona € u 2020.godini.**
- **Povećanje stepena finalizacije polazne sirovine prelaskom na koncept proizvodnje inženjerskih proizvoda od masivnog drveta sa odnosom valorizacije polazne sirovine 1:4-5 u vrijednosnom smislu.**

Smanjenje izvoza drvne sirovine u obliku trupaca, rezane građe i drugih proizvoda od drveta niskog stepena finalizacije i njihova potrošnja u Crnoj Gori. Pomenuti ciljevi će se postići sljedećim mjerama:

2.1. Definisane novog srednjoročnog razvojnog koncepta drvne industrije u Crnoj Gori

Ciljevi: Mobilizacija privatnih investicija u drvnu industriju u iznosu najmanje 20 miliona EUR

Obrazloženje: Novi srednjoročni razvojni koncept drvne industrije u periodu 2014 -2020. godine bazira na postepenom napuštanju postojećeg koncepta "od trupca ka proizvodu" i prihvatanjem novog razvojnog koncepta "od proizvoda ka trupcu" i njegovoj implementaciji u praksi.

Definisanjem, razvojem i implementacijom novog razvojnog koncepta stvoriće se uslovi za programsko prestrukturiranje drvne industrije u Crnoj Gori koje će direktno uticati na prevazilaženje postojećeg modela svaštarenja i proizvodne usitnjenosti uslijed kojih je nivo konkurentnosti crnogorske drvne industrije izuzetno nizak, ne samo na izvoznom, već i na domaćem tržištu (sa izuzetkom trupaca i rezane građe). Izbor odgovarajućegrupe proizvoda u okviru novog koncepta treba izvršiti u okviru marketing strategije drvne industrije Crne Gore koja je u fazi izrade, u saradnji sa liderskim preduzećima kao glavnim nosiocima razvoja drvne industrije i drugim donosiocima odluka, a nakon detaljnog istraživanja potencijalno glavnih izvoznih tržišta i sprovođenja procesa proizvodno-tehnološkog restrukturiranja domaćih preduzeća.

Kroz procese programskog i tehnološkog restrukturiranja domaćih preduzeća biće sprovedeno i jačanje kapaciteta stručnih kadrova kroz njihovu obuku u cilju dostizanja potrebnog nivoa spoljnotrgovinske pismenosti kao preduslova za ozbiljniji nastup domaćih preduzeća na inostranim tržištima. Uspostaviće se partnerski odnosi sa vodećim kompanijama za proizvodnju inženjerskih proizvoda od masivnog drveta u Austriji i Njemačkoj sa ciljem ulaska liderskih preduzeća iz Crne Gore u postojeće distributivne kanale ovih proizvoda na pojedinim tržištima. Na osnovu toga, povećaće se izvoz proizvoda sa dodatom vrijednošću koji će doprinijeti smanjenju postojećeg spoljnotrgovinskog deficita, i u što kraćem roku dostizanju suficita u spoljnotrgovinskoj razmeni namještaja i proizvoda od drveta.

Ciljne grupe:	<ul style="list-style-type: none"> - Liderska i druga preduzeća u oblasti drvne industrije, klaster drvoprerađivača - Ministarstvo ekonomije i Ministarstvo poljoprivrede i ruralnog razvoja - Privredna komora Crne Gore - Ministarstva, agencije, kontrolne organizacije (laboratorije i zavodi za ispitivanje kvaliteta) u izabranim zemljama EU - Regionalne Privredne komore u izabranim zemljama EU - Kompanije iz oblasti drvne industrije u izabranim zemljama EU
Očekivani rezultati:	<ul style="list-style-type: none"> - Programsko prestrukturiranje i tehnološka modernizacija domaćih preduzeća, - Čvrsta proizvodno tehnološka povezanost liderskih i ostalih preduzeća u lancu proizvodnje proizvoda sa visokom dodatom vrijednošću, zasnovana na tržišnim principima i partnerskim odnosima, - Uspostavljeni partnerski odnosi sa kompanijama za proizvodnju i distribuciju izabranih proizvoda u zemljama EU kao glavnim izvoznim tržištima, - Ostvaren suficit u spoljnotrgovinskoj razmjeni proizvoda od drveta, - Povećano učešće drvne industrije u BDP prerađivačke industrije na 10% u 2020.godini - Otklonjeni glavni problemi u postojećem modelu koncesija kao obliku prodaje drveta.
Veza sa drugim mjerama:	<p>Ova mjera predstavlja glavni element strategije razvoja drvne industrije i kao takva tesno je povezana sa aktivnostima na izradi Strategije razvoja prerađivačke industrije Crne Gore, kao i ovim dokumentom. Pored toga, brojne druge mjere su direktno ili indirektno povezane sa ovom mjerom po modelu uzročno-posledičnih odnosa, uključujući pogotovo poboljšanje postojećeg sistema prodaje drveta.</p>
Koraci za izvođenje, uključujući osposobljavanje	<p>Radna grupa formirana pri Ministarstvu ekonomije proširena sa predstavnicima "liderskih" preduzeća i drugim zainteresovanim stranama uz podršku domaćih i međunarodnih konsultanata izradiće predlog novog koncepta srednjoročnog razvoja drvne industrije u Crnoj Gori sa operativnim planom njegove realizacije u kojem će biti definisane mjere, podsticaji, nosioci, odgovornost i rokovi. Nakon toga, biće sprovedena javna rasprava i usaglašavanje sa svim relevantnim faktorima i donosiocima odluka, a zatim će isti proći proceduru usvajanja od strane Vlade Crne Gore. Implementacija usvojenog započinje odmah i po ubrzanom postupku.</p>
Vremenski okvir	<p>Novi srednjoročni razvojni koncept sa operativnim planom će biti razvijen i usvojen u periodu maj-decembar 2013.godine, tako da se njegova implementacija može planirati početkom 2014.godine.</p>
Učinci (ekonomske koristi)	<p>Novi razvojni koncept omogućiće povećanje BDP drvoprerađivačke industrije sa sadašnjih 29,2 miliona € (2010) na oko 50 miliona € (BDP) kao i povećanje bruto dodate sa 10,2 miliona € (2010.) na 25 miliona € u 2020.godini.</p>
Izvori finansiranja	<p>Novi razvojni koncept zahtjeva i nove investicije u sektor drvne industrije u minimalnom iznosu od 20 miliona €, prije svega za tehnološku modernizaciju liderskih preduzeća kao i razvoj inovativnih (inženjerskih) proizvoda i tržišta za njihov plasman. Dio sredstava je potrebno obezbjediti kroz povoljne razvojne kredite, dio iz budžeta, manji dio bi finansirala domaća preduzeća, a dio bi predstavljale zajedničke investicije</p>

domaćih i preduzeća/strateških partnera iz inostranstva.

Preduslovi za izvršenje Sveobuhvatna analiza aktuelnog stanja domaćih preduzeća u sektoru drvne industrije, domaćeg tržišta i projekcije njegovih potreba u narednih sedam godina, podrška Ministarstva ekonomije i Privredne komore Crne Gore uspostavljanju strateškog partnerstva domaćih preduzeća sa izabranim inostranim kompanijama i detaljno istraživanje tržišta onih zemalja koje su od značaja za izvoz novih proizvoda od drveta iz Crne Gore.

2.2. Povećati potražnju za biomasom uvođenjem grijanja javnih zgrada sječkom i kogeneracijom

Ciljevi: Povećati potrošnju drvne biomase za grijanje objekata od javnog značaja sa trenutnih 5.357 m³ (2011.) na 35.000 m³ do 2020.godine.

Obrazloženje: Ukupna potrošnja energije iz naftnih derivata (mazut i lož ulje) za grijanje objekata od javnog značaja u Crnoj Gori (škole, bolnice, dječja obdaništa, domovi zdravlja i objekti administracije) u 2011. godini iznosila je oko 71 milion kWh. Ukupni troškovi grijanja tih objekata na mazut i lož ulje iznosili su oko 7,5 miliona €, od čega samo za školske objekte 3,5 miliona €.

Zamjena lož ulja i mazuta u postojećim sistemima grijanja objekata od javnog značaja sa drvnom biomasom zahtjevala bi količinu od oko 30.000 m³ na godišnjem nivou, što sa aspekta njene raspoloživosti i dostupnosti na domaćem tržištu ne predstavlja nikakav problem. Ovo tim prije što je u 2011. godini iz Crne Gore izvezeno 40.495 m³, a na deponije lagerovano 20.394 m³ samo iz industrijske prerade drveta (bez drvnog ostatka iz šumarstva).

Ciljne grupe:

- Ministarstva koja upravljaju ili finansiraju javne zgrade
- Preduzeća u drвноj industriji
- Menadžment objekata od javnog značaja
- Privatni vlasnici šuma i njihova udruženja kao učesnici u lancu snabdijevanja

Očekivani rezultati: Uvođenjem drvne biomase u sistem grijanja objekata od javnog značaja otvoriće se novo polje rada u sektoru šumarstva koje se odnosi na proizvodnju drvne biomase za energetske potrebe u Crnoj Gori. Ovo znači dodatnu direktnu i indirektnu zaposlenost u lancu proizvodnje i snabdijevanja drvnim biogorivima, što je sa aspekta socio-ekonomskog značaja za ruralna područja od izuzetne važnosti.

Drugi važan rezultat predstavljaće supstitucija uvoza naftnih derivata i s tim u vezi smanjenje energetske zavisnosti zemlje.

Važan rezultat predstavlja doprinos javnog sektora dostizanju nacionalnog cilja o učešću energije iz obnovljivih izvora u ukupnoj finalnoj potrošnji energije do 2020. godine koji za Crnu Goru iznosi 33%.

Veza sa drugim mjerama: Mjera je u direktnoj vezi sa predloženim mjerama u okviru ciljeva za povećanje valorizacije šuma kroz šumsku biomasu, kao i povećanja zaposlenosti posebno u ruralnim područjima.

Koraci za izvođenje,

- Popis objekata predškolskih ustanova sa potrošnjom pojedinih vrsta energenata i njihovim troškovima

uključujući osposobljava nje	<ul style="list-style-type: none"> - Popis objekata u zdravstvu sa potrošnjom pojedinih vrsta energenata i njihovim troškovima - Popis objekata lokalne i državne administracije sa potrošnjom pojedinih vrsta energenata i njihovim troškovima - Analiza energetske potreba za grijanje objekata vojske i policije
Vremenski okvir	Zamjena fosilnih goriva sa drvnom biomasom u sistemima grijanja objekata od javnog značaja zahtjeva realizaciju niza aktivnosti koje se odnose na donosioce odluka i izradu potrebnih planova, njihovog usvajanja i primjene u praksi. Realan rok za implementaciju predložene mjere u cjelosti u svim objektima od javnog značaja je minimum pet godina uz fazno odvijanje i obezbjeđena sredstva za nabavku novih sistema grijanja baziranih na drvnj biomasu.
Učinci (ekonomske koristi)	<p>Prelaskom na grijanje na drvenu biomasu u formi drvene sječke, drvnih peleta i briketa postojećih objekata koji koriste lož ulje i mazut, uštede u troškovima grijanja iznosile bi oko 5 miliona € na godišnjem nivou sa napomenom da se sve tri forme drvene biomase već proizvode u Crnoj Gori. Iz ovih sredstava, samo u prvoj godini zamjene lož ulja i mazuta, mogu se pokriti troškovi rekonstrukcije postojećih sistema grijanja i nabavke novih uređaja na drvenu biomasu u svih 102 školska objekata koji koriste mazut i lož ulje, tako da bi u narednim godinama po istom principu mogli biti rekonstruisani ostali objekti od javnog značaja u Crnoj Gori.</p> <p>Dodatni rezultat koji će se postići zamjenom mazuta i lož ulja sa drvnom biomasom predstavljao bi smanjenje emisije CO₂ sa postojećih 19.099 tona/godišnje na 1.562 tona/godišnje što predstavlja smanjenje za 12 puta.</p>
Izvori finansiranja	Predlog je da se sredstva koja predstavljaju uštedu u zamjeni mazuta i lož ulja sa drvnom biomasom u iznosu od 5 miliona € na godišnjem nivou usmjeravaju u rekonstrukciju sistema, prvo u školskim objektima, a zatim i u ostalim objektima od javnog značaja, čiji se troškovi grijanja pokrivaju sredstvima iz budžeta. Na taj način, za nekoliko godina bi se mogla izvršiti kompletna rekonstrukcija sistema za grijanje objekata od javnog značaja nakon čega bi troškovi njihovog grijanja na drvenu biomasu bili redukovani za oko četiri puta u poređenju sa trenutnim troškovima.
Preduslovi za izvršenje	Dostizanje potrebne svijesti kod donosilaca odluka o potrebi uvođenja obnovljivih izvora energije, kakva je drvena biomasa u sisteme objekata od javnog značaja. Nakon toga, preduzimanje aktivnosti za izradu planova rekonstrukcije sistema grijanja, definisanje procedura i pravila za tendersku nabavku drvnih biogoriva i realizacija ostalih tehničko-administrativnih aktivnosti.

2.3. Uključivanje drvnih proizvoda u „zelene javne nabavke“

Ciljevi:	Uključiti u sistem javnih nabavki proizvode od drveta kao proizvode sa posebnim statusom s obzirom na ekološki karakter materijala i komponenti od kojih su izrađeni.
Obrazloženje:	S obzirom da je Crna Gora otpočela pregovore o pridruživanju EU, to je prihvatanje i sprovođenje EU regulativa postao sastavni dio svakodnevne prakse i u Crnoj Gori. EU preko Direktiva o zelenim javnim nabavkama (2004/17/EC i 2004/18/EC,

http://ec.europa.eu/environment/gpp/index_en.htm) i uputstava o njihovom pravnom osnovu omogućava zemljama članicama da u javne nabavke uvedu kriterijume koji promovišu ekološki prihvatljivije materijale i izvore energije, čak i u slučaju da su oni skuplji od ponude alternativnih proizvoda.

Polazeći od navedenih EU direktiva, jasno je da postoje svi pravno-formalni preduslovi za uključivanje proizvoda od drveta u sistem javnih nabavki Crne Gore kao proizvoda koji će imati prednost u nabavkama u odnosu na konkurentske proizvode od drugih materijala, čak i u uslovima nešto veće cijene.

Najznačajnije kategorije proizvoda od drveta koje treba uključiti u sistem javnih nabavki u Crnoj Gori su podovi o drveta, prozori i vrata od drveta i kancelarijski namještaj od drveta. Proizvodnja ovih proizvoda u Crnoj Gori u preduzećima drvne industrije je više nego simbolična, tako da ona trenutno izdvaja na uvoz prozora, vrata i podova od drveta oko 5 miliona €/godišnje (4,9 miliona € prosjek za posljednje tri godine), a na drveni kancelarijski namještaj 1,1 milion € (prosjek za posljednje tri godine).

Usvajanjem i implementacijom novog koncepta srednjoročnog razvoja drvne industrije u Crnoj Gori, jedan segment će obuhvatiti i razvoj proizvodnje proizvoda iz grupe građevinske stolarije i drvenog namještaja sa ciljem da se oživi proizvodnja ovih proizvoda na bazi sopstvene drvne sirovine. Uključivanjem proizvoda od drveta u sistem javnih nabavki na već opisani način, stvorila bi se dobra polazna osnova za razvoj proizvodnje proizvoda iz grupe građevinske stolarije i drvenog namještaja, čime bi se domaćim preduzećima dao snažan podstrijek za jačanje njihove pozicije na domaćem tržištu.

Ciljne grupe:	Sve Vladine institucije (ministarstva, agencije, direkcija za javne nabavke...) kao i javna preduzeća i ustanove od javnog značaja.
Očekivani rezultati:	Glavni rezultat je stvaranje uslova za rast tražnje predloženih proizvoda od drveta na domaćem tržištu i na taj način indirektna podrška razvoju domaćih preduzeća koja se bave njihovom proizvodnjom. Pored toga, ova mjera će uticati i na smanjenje uvoza i spoljnotrgovinskog deficita drvne industrije u Crnoj Gori.
Veza sa drugim mjerama:	Predložena mjera je u direktnoj korelaciji sa novim konceptom srednjoročnog razvoja drvne industrije u Crnoj Gori za period 2014-2020. godina kao i mjerama povećanja valorizacije polazne sirovine kroz povećanje stepena njene finalizacije.
Koraci za izvođenje, uključujući osposobljavanje	Inicijativu za uvođenje drvnih proizvoda u sistem javnih nabavki treba da pokrene Ministarstvo finansija, Direkcija za javne nabavke Crne Gore u saradnji sa Privrednom komorom Crne Gore - Odbor udruženja šumarstva, drvne i papirne industrije, grafičke i izdavačke djelatnosti. U saradnji između navedenih institucija, potrebno je usaglasiti tekst izmjena i dopuna postojeće regulative i iste usvojiti po proceduri definisanoj Zakonom o javnim nabavkama.
Vremenski okvir	Vremenski period za sprovođenje ove mjere je period jun-decembar 2013.godine.
Učinci (ekonomske koristi)	Umjesto u izvoz minimum 10.000 m ³ rezane građe na godišnjem nivou u početnim godinama planiranog perioda, a kasnije i više, inicijative bi se mogle usmjeriti u finalizaciju i proizvodnju drvenih prozora, vrata, podova, lamperije i drvenog namještaja. Finansijski efekat valorizacije polazne sirovine kroz navedene finalne proizvode bio bi u rasponu 1:3-5.
Izvori	Ova mjera ne iziskuje posebne troškove. Zamisao je da se u redovnim poslovima javnih

- finansiranja** nabavki prioritet da navedenim kategorijama proizvoda od drveta, čime bi se već planirana sredstva usmjeravala umjesto na njihov uvoz, u domaća preduzeća koja se bave njihovom proizvodnjom.
- Preduslovi za izvršenje** Razumjevanje značaja predložene mjere od strane ključnih donosilaca odluka u sferi javnih nabavki, kao i upornost i istrajnost predlagača mjere u obezbjeđivanju uslova i otklanjanju barijera za njenu implementaciju.

2.4. Uspostavljanje izvoznog klastera za odabrane finalne proizvode

- Ciljevi:** Uspostavljanje jakog izvoznog klastera proizvođača inženjerskih proizvoda od drveta sa ciljem dobrog pozicioniranja na glavnim izvoznim tržištima.
- Obrazloženje:** Usvajanjem i implementacijom novog koncepta srednjoročnog razvoja drvne industrije u Crnoj Gori stvoriće se uslovi za programsku specijalizaciju leaderskih kompanija u oblasti inženjerskih proizvoda od drveta po kojima će Crna Gora postati prepoznatljiva u regionu i šire. Održivost predloženog koncepta i ova mjera unutar istog u velikoj mjeri zavise od uspostavljanja strateškog partnerstva sa inostranim kompanijama u ovoj oblasti i pozicioniranja crnogorskih kompanija na glavnim izvoznim tržištima.
- U tom procesu, jedan od važnih koraka predstavlja formiranje jakog klastera proizvođača inženjerskih proizvoda od drveta, koji bi pored preduzeća sačinjavali i predstavnici Vladinih institucija (ministarstva, agencije, ustanove), Privredne komore, kontrolnih organizacija (akreditovanih laboratorija), banaka i konsultantskih kuća. Svaki od navedenih članova klastera imao bi ulogu da u domenu svoje djelatnosti radi na pozicioniranju domaćih preduzeća na izabranim ciljnim tržištima, uspostavljanju i jačanju partnerstava na tim tržištima, identifikovanju i otklanjanju barijera u izvozu navedenih kategorija drvnih proizvoda i jačanju cjenovne i necjenovne konkurentnosti domaćih proizvoda na izvoznim tržištima.
- Bez ovakvog klastera biće znatno otežan plasman drvnih proizvoda na projektovana izvozna tržišta, a pozicije domaćih preduzeća neizvesne, čak i u nekom kratkoročnom vremenskom periodu. Ovu konstataciju potvrđuje upravo trenutna situacija i pozicije malobrojnih preduzeća iz drvne industrije u Crnoj Gori koja izvoze pojedine proizvode od drveta u malom obimu, cjenovno ispod optimalnog nivoa konkurentnosti, i bez bilo kakve značajnije pozicije na tržištima tih zemalja.
- S druge strane, iskustva iz drugih zemalja (prije svega iz Italije) u formiranju ovakvih klastera i zajedničkom djelovanju dala su odlične rezultate u osvajanju i pozicioniranju italijanskih kompanija iz oblasti namještaja na tržištima u Rusiji, SAD i Indiji.
- Ciljne grupe:** Leaderska preduzeća iz drvne industrije, ministarstva, agencije, institucije i ustanove, banke, konsultantske kuće, Privredna komora, inostrani partneri.
- Očekivani rezultati:** Uspostavljeni partnerski odnosi sa vodećim proizvođačima i izvoznici izabranih drvnih proizvoda u Evropi, uspostavljen sistem komunikacije, interesa i koristi unutar članica klastera i jaka pozicija crnogorskih preduzeća na izabranim izvoznim tržištima.
- Veza sa drugim mjerama:** Direktna zavisnost od novog koncepta srednjoročnog razvoja drvne industrije u Crnoj Gori s jedne strane, i direktan doprinos mjerama povećanja stepena finalizacije drvne sirovine, izvoza finalnih proizvoda od drveta i smanjenja spoljnotrgovinskog deficita s druge strane.

Koraci za izvođenje, uključujući osposobljavanje	Inicijativu za formiranje jakog izvoznog klastera za odabrane finalne proizvode od drveta treba da pokrenu leaderske kompanije iz drvne industrije preko Privredne komore Crne Gore - Odbor udruženja šumarstva, drvne i papirne industrije, grafičke i izdavačke djelatnosti, a u saradnji sa Ministarstvom ekonomije (sektor industrije).
Vremenski okvir	Prva polovina 2014.godine, tj. nakon stvaranja potrebnih preduslova kroz definisanje i početak implementacije novog koncepta srednjoročnog razvoja i drugih predloženih mjera.
Učinci (ekonomske koristi)	Postignut stepen valorizacije polazne drvne sirovine u odnosu 1:5 sa očekivanim izvozom od 5 miliona € na godišnjem nivou u prvim godinama izvoza, a kasnije povećanje izvoza na 10 miliona € i više.
Izvori finansiranja	Inicijalni troškovi formiranja klastera i uspostavljanja partnerskih odnosa između članova klastera i sa inostranim kompanijama biće pokriveni od strane Ministarstva ekonomije, kroz programe za međunarodnim organizacijama koje podržavaju ovakve inicijative (USAID i druge).
Preduslovi za izvršenje	Pokretanje inicijative i jasna vizija svrhe, ciljeva i koristi koje donosi jedan ovakav klaster od strane Privredne komore Crne Gore, leaderskih preduzeća u drvnoj industriji i Ministarstva ekonomije, prvi su i osnovni preduslov za izvršenje ove mjere.

2.5. Razvoj fleksibilnijeg sistema prodaje drveta u Crnoj Gori

Ciljevi: **Uključivanje efekata ponude i tražnje na cijene drvne sirovine u okviru koncesionog modela prodaje drveta u Crnoj Gori.**

Obrazloženje: Koncesioni model prodaje drveta koji funkcioniše u Crnoj Gori pokazao je svoje dobre strane, ali i određene nedostatke u proteklih pet godina. U tom smislu, najveći nedostaci postojećeg koncesionog modela, posmatrano sa stanovišta davaoca koncesije, predstavljaju problemi neispunjavanja planovima predviđenih sječa, nesprovođenje svih potrebnih mjera u sistemu gazdovanja šumama (njega šuma, izgradnja i održavanje šumskih puteva, borba protiv požara) i neispunjavanje obaveza plaćanja koncesionih naknada definisanih ugovorima od strane koncesionara. S druge strane, posmatrano sa stanovišta koncesionara, nepostojanje fleksibilnijeg mehanizma za određivanje cijena drvne sirovine u skladu sa kretanjima cijena na tržištu oblovine i rezane građe umnogome otežava poslovanje prerađivačima drveta, posebno u periodima izražene ekonomske krize.

U ovom trenutku postoji jasna slika Uprave za šume u smislu šta može da ponudi drvnoj industriji u pogledu količina i sortimentne strukture. Pri tome planovi i pristup Uprave za šume su vrlo fleksibilni po pitanjima sortimentne strukture i mijenjanja uočenih nedostataka u postojećem sistemu prodaje. U tom smislu, cijene drvne sirovine prema postojećim koncesionarima se nisu mijenjale počev od njihovog formiranja 2008. godine do danas. U godišnjim ugovorima koji se zaključuju sa koncesionarima unosi se klauzula da postoji mogućnost korekcije cijene drvne sirovine u skladu sa rastom cijena proizvoda u šumarstvu i drvnoj industriji koje objavi MONSTAT. Međutim, do 2013.godine takva mogućnost nije korišćenja od strane davaoca koncesije.

Kako bi postigli veću fleksibilnost tržišta za sve učesnike, Uprava za šume će na malom

broju područja, gdje koncesioni ugovori treba da se prekinu zbog neispunjavanja obaveza, umjesto novih tendera za dugoročne koncesije početi da vrši druge oblike prodaje drveta predviđene Zakonom o šumama. Prodaja putem licitacija drveta po sječištima u dubjećem stanju, na šumskom putu i na skladištu daće bolju sliku tržišne cijene drveta u određeno vrijeme i omogućiće preduzećima drvne industrije da dođu do sirovine prema kratkoročnim potrebama van sistema koncesija. Postojanje tržišnih cijena omogućiće i prilagođavanje cijena prema koncesionim ugovorima.

S druge strane, kroz prodaju drveta licitacijama mogli bi se ostvariti znatno bolji prihodi za državu u odnosu na cijene i prihode koji se ostvaruju kroz postojeći koncesioni sistem. Kao potvrda navedene konstatacije su iskustva iz pojedinih zemalja iz okruženja (Hrvatska) u kojima se za kvalitetne trupce postiže izuzetno visoka cijena na dobro organizovanim licitacijama sa međunarodnim učešćem. Uvođenjem sistema djelimične prodaje drveta putem licitacija ne bi se oštetila domaća preduzeća iz drvne industrije, a uspostavio bi se tržišni model prodaje za ograničene količine industrijskog drveta.

Godišnje količine drveta koje bi mogle biti prodavane putem licitacija kretale bi se oko 100.000 m³ neto drvne mase.

Ciljne grupe:	Ministarstvo poljoprivrede i ruralnog razvoja, Uprava za šume, preduzeća iz drvne industrije, Poreska uprava, Privredna komora Crne Gore
Očekivani rezultati:	Stabilnije obezbjeđenje drvnom masom za sve korisnike, bez obzira da li imaju koncesije ili ne Povećanje prihoda države od prodaje drveta zbog smanjenja gubitaka kod neuspješnih koncesija i viših cijena dobijenih drugim oblicima prodaje Podsticanje razvoja izvođača radova u šumama preko ugovaranja sječe i transporta od strane Uprave za šume
Veza sa drugim mjerama:	Definisanje novog srednjoročnog razvojnog koncepta drvne industrije u Crnoj Gori
Koraci za izvođenje, uključujući osposobljavanje	<ul style="list-style-type: none"> - Raskid koncesionih ugovora na područjima gdje koncesionari nisu u stanju da ispune ugovorene obaveza - Osposobljavanje Uprave za šuma za druge oblike prodaje drveta (prije svega licitacijama) - Prodaja drveta po različitim metodima predviđenim Zakonom o šumama - Objavljivanje podataka o postignutim cijenama
Vremenski okvir	<ul style="list-style-type: none"> - Određivanje područja – 2013. godina - Obuka - 2013 – 2014. godine - Pilot projekti prodaje – 2014. godina
Učinci (ekonomske koristi)	<ul style="list-style-type: none"> - Zbog diverzifikacije načina prodaje stabilnije cijene i obezbjeđenje drvnom masom - Transparentnost tržišta drvne mase - Smanjeni rizici svih uključenih strana
Izvori finansiranja	Predložena mjera ne zahtjeva nikakve posebne troškove za njenu implementaciju. Međutim, njenom implementacijom mogu nastati dodatni troškovi za davanje koncesije ili koncesionare u zavisnosti od stanja i kretanja na tržištu drvnih proizvoda i predloženog mehanizma usaglašavanja cijena drvne sirovine sa tim stanjem.
Preduslovi za izvršenje	Uspostavljanje institucionalne koordinacije između Uprave za šume i preduzeća iz drvne industrije.

2.6. Uvođenje lanca odgovornosti i kontrole prometa drvnih sortimenata

Ciljevi:	Ispunjavanje zahtjeva EU FLEGT Pristup svim tržištima drveta primjenom FSC standarda Efikasna kontrola nad drvnim sortimentima u prometu unutar zemlje i kod izvoza
Obrazloženje:	<p>Zakon o šumama propisuje da će po ulasku Crne Gore u EU uvjerenje o izvoru drveta izdavati vlasnici šuma. Trenutno ovaj posao za sve šume obavlja Uprava za šume, što je jedan od njenih najobimnijih i najskupljih zadataka. Međutim, postojeći način prijema i otpreme drveta na šumskim putevima u praksi pokazao se kao nedovoljan da osigura punu slijedljivost drvnih sortimenata.</p> <p>Odgovornost za otpremu drveta iz šume treba prenijeti na vlasnike šuma u slučaju privatnih šuma i na koncesionare ili izvođače radova u slučaju državnih šuma u skladu sa lancem odgovornosti po standardu FSC i primjenom bar-koda. Time bi se oslobodili kapaciteti Uprave za šume, koji bi mogli da ispunjavaju prioritetne zadatke Uprave prema ostalim mjerama definisanim u ovoj Strategiji.</p> <p>Ove godine pripremljen je nacrt Akcionog plana za FSC sertifikaciju gazdovanja šumama (16), koji definiše korake praktičnog uvođenja FSC sertifikata u crnogorske šume. On ukazuje na činjenicu da je zakonodavni okvir za sertifikaciju održivog gazdovanja šumama već uspostavljen, ali da zahtjeve standarda još treba sprovesti u praksi. Da bi se to ostvarilo, potrebnio je uključiti sve učesnike u lancu odgovornosti od šume do proizvoda. Samim ispunjavanjem FSC standarda, biće ispunjeni i zahtjevi EU direktiva kojke se bave borbom protiv bespravni aktivnosti u šumama.</p> <p>Prema iskustvima drugih zemalja bogatih šumama, od otpreme drveta efikasniji metod kontrole je kontrola na ključnim putnim pravcima uz pomoć vage i/ili skeniranja svih sortimenata na kamionima. Takvi kontrolni punktovi mogu da budu postavljeni na graničnim prelazima, na ulazu u veće gradove i na prijemu drvene mase na pilanama. Podaci o količinama drveta koje prolaze mogu da budu javni preko interneta, čime se osigurava potpuna transparentnost sistema i lanca odgovornosti. Kako bi izbjegli moguće konflikte interesa, predlaže se da kontrolnim punktovima upravlja Poreska uprava, koja će imati i najviše koristi od same kontrole u vidu plaćanja poreza.</p>
Ciljne grupe:	Uprava za šume, Poreska uprava, Privatni vlasnici šuma, Koncesionari, Izvođači radova i prevoznici Drvena industrija
Očekivani rezultati:	Smanjenje troškova Uprave za šume koje može da se upotrebi za finansiranje drugih prioritarnijih zadataka Povećanje prihoda Poreske uprave Smanjenje neevidentiranih sječa Ispunjavanje zahtjeva standarda FSC za sve sortimente u zemlji
Veza sa drugim mjerama:	sa Razvoj fleksibilnijeg sistema prodaje drveta u Crnoj Gori. Izgradnja šumskih saobraćajnica
Koraci za	Prihvatanje Akcionog plana za FSC sertifikaciju gazdovanja šumama

izvođenje, uključujući osposobljavanje	Evaluacija i ažuriranje Nacionalnog akcionog plana za borbu protiv bespravničkih aktivnosti u šumarstvu (11) Priprema IPA projekta za sertifikaciju šuma i uvođenje bar-koda i kontrole preko kontrolnih punktova na putevima Izvođenje IPA projekta bar-koda i kontrole na putevima Promjene Zakona o šumama i drugih relevantnih zakona Uvođenje sistema na cjelom području
Vremenski okvir	Akcionni planovi i studija izvodljivosti- 2014. godina IPA projekat (kandidatura) - 2013 – 2014. godine IPA projekat (implementacija) - 2015 – 2017. godine Usaglašen zakonski okvir- do 2016. godine Uvođenje sistema- do 2020. godine
Učinci (ekonomske koristi)	Smanjenje troškova za Upravu za šume, privatne vlasnike šuma i izvođače radova Povećanje količine evidentiranih sječa i drvene mase Povećanje fiskalnih prihoda od PDV-a Bolje cijene i pristup tržištima zbog uvođenja FSC standarda
Izvori finansiranja	Početni troškovi mogu da se finansiraju u okviru IPA sredstava EU. Ušteda troškova Uprave za šume
Preduslovi za izvršenje	Dogovor sa Poreskom upravom i Direkcijom za saobraćaj

2.7. Investicije u drvnu industriju

Ciljevi:	Sprovesti tehnološku modernizaciju preduzeća, jačanje njihovih kadrova i razvoj novih proizvoda u funkciji povećanja konkurentnosti domaćih preduzeća koji će omogućiti brz i dinamičan rast izvoza finalnih proizvoda od drveta i dostizanje nivoa od više desetina miliona € do 2023.godine.
Obrazloženje:	<p>Sa izuzetkom nekoliko preduzeća koja su tehnološki korektno opremljena za konkretni program proizvodnje, tehnološka opremljenost najvećeg broja preduzeća je ispod svakog minimuma. Rezultat takvog stanja je činjenica da proizvodi koji se proizvode sa takvom tehnologijom jedino mogu naći plasman na tržištima u okruženju (Albanija, Srbija, Kosovo) koja nemaju visoke zahtjeve u pogledu kvaliteta i tačnosti izrade, tolerancija, nadmera i drugih kriterijuma koji se odnose na proces obrade drveta.</p> <p>Sa takvom tehnologijom nije moguć bilo kakav ozbiljniji napredak tih preduzeća niti proizvodnja proizvoda višeg stepena finalizacije namjenjenih izvozu na tržišta razvijenih zemalja koja upravo u tom segmentu kvaliteta obrade drveta imaju izuzetno visoke zahteve i standarde. Kao prva aktivnost, u okviru predložene mjere predlažu se investicije u nabavku sušara za drvo zbog činjenice da bez sušenja drveta nije moguća bilo kakva ozbiljnija proizvodnja. U ovom trenutku svega 18 preduzeća raspolaže sa sušarama za vještačko sušenje kao preduslov za dalju preradu polazne sirovine u proizvode višeg stepena finalizacije. Kakvi problemi postoje u tom segmentu potvrđuju i sve češće reklamacije i gubitak kupaca zbog problema koji nastaju kada se proizvodi višeg stepena finalizacije izrade od vlažne (prirodno prosušene) građe i kao takve isporuče kupcima. Jedan od takvih primjera su kuće od drveta.</p> <p>Pored niskog stepena tehnološke opremljenosti preduzeća drugi veliki problem drvne industrije u Crnoj Gori nalazi se u sferi programske nekonkurentnosti. Naime, sa izuzetkom nekoliko preduzeća koja imaju tržišno atraktivne proizvode kod svih ostalih</p>

preduzeća zastupljeni su najprostiji proizvodi (rezana građa i elementi) koji su po svojim karakteristikama polazna sirovina preduzećima za finalnu preradu drveta. Međutim, većina proizvoda koji su "tržišno atraktivni" uglavnom predstavljaju modele (kopije) proizvoda koji se proizvode od strane određenih kompanija (najčešće iz zemalja EU) što ukazuje na potrebu neodložnog investiranja u razvoj novih proizvoda po kojima bi Crna Gora mogla postati regionalno i šire prepoznatljiva zemlja. Na taj način stvorile bi se polazne osnove za razvoj brendiranja finalnih proizvoda od drveta iz Crne Gore.

Važan segment hitnih investicija u drvnu industriju Crne Gore predstavlja obrazovanje kadrova. Vjerovatno bi ovaj segment predložene mjere mogao biti na prvom mjestu imajući u vidu činjenicu da u drvnjoj industriji Crne Gore radi svega 14 inženjera drvne industrije, a bez kvalitetnih kadrova promjene i brz napredak nisu mogući. Postojeći problemi koji se odnose na obradu drveta, stepen tačnosti, nadmjere, tolerancije, nepoznavanje standarda i drugo, rezultat su u najvećoj mjeri neadekvatnog obrazovanja (stručnosti) osoblja koje vodi procese proizvodnje u najvećem broju preduzeća. Imajući u vidu ozbiljnost situacije u ovoj oblasti ovaj segment predložene mjere mora dobiti na značaju i njemu se mora posvetiti potrebna pažnja.

Ciljne grupe:	Ministarsvo ekonomije Ministarstvo poljoprivrede i ruralnog razvoja Ministarstvo prosvjete Univerzitet Crne Gore Institut za standardizaciju Preduzeća u drvnjoj industriji i šumarstvu Projektni biro i konsultantske agencije
Očekivani rezultati:	Značajno povećan nivo konkurentnosti proizvoda od drveta koji kroz procese inovacije, svojim konstruktivnim rješenjima i kvalitetom izrade postaju cjenovno i necjenovno konkurentni čak i na vrlo zahtjevnim tržištima razvijenih zemalja (prije svega u EU).
Veza sa drugim mjerama:	Mjera je u direktnoj povezanosti sa novim srednjoročnim konceptom razvoja drvne industroije u Crnoj Gori, kao i mjerama kojima se stvaraju preduslovi za povećnje stepena finalizacije drvne sirovine, zapošljavanje, povećanje vrijednosti izvoza i društvenog proizvoda.
Koraci za izvođenje, uključujući osposobljavanje	Kroz novu strategiju razvoja prerađivačke industrije u Crnoj Gori definisati obim, izvore i način realizacije neophodnih investicija u tehnološku modernizaciju, jačanje kadrova i razvoja novih proizvoda u segmentu drvne industrije. Nakon toga, formirati radnu grupu za njenu implementaciju koja će kroz operativni plan realizacije Strategije i novog koncepta srednjoročnog razvoja drvne industrije usmjeravati i koordinirati sredstvima za pojedine elemente, definisati uslove i načine njihovog korišćenja, dinamiku, nosioce i mehanizme kontrole.
Vremenski okvir	Sprovođenje predložene mjere zahtjeva višegodišnji rad uz realizaciju paralelnih aktivnosti u svih pomenutihsegmenta. Koliko dugo će taj vremenski period trajati zavisi od više faktora od kojih su najvažniji dinamika obezbjeđivanja potrebnih sredstava i efikasnost i koordinacija radne grupe koja će biti zadužena za implementaciju predloženih mjere.
Učinci (ekonomske	Brz i dinamičan rast izvoza finalnih proizvoda od drveta i dostizanje nivoa od 100 miliona € do 2023. godine, kao i povećanje učešća u društvenom proizvodu prerađivačke industrije na minimum 10%. Drvna industrija postaje jedna od glavnih

koristi)	industrijskih grana u okviru prerađivačke industrije u Crnoj Gori.
Izvori finansiranja	Za realizaciju predložene mjere potrebno je obezbjediti minimum 100 miliona € od čega bi se najveći dio koristio za tehnološku modernizaciju preduzeća, a dio za razvoj novih proizvoda i osposobljavanje kadrova.
Preduslovi za izvršenje	Drvena industrija Crne Gore ima potencijala i šanse za uspjeh u neophodnim reformama. Prvi preduslov je da glavni donosioci odluka te potencijale i mogućnosti prepoznaju.

3. Uloga šumarstva u ruralnom razvoju

Na području ruralnog razvoja, ciljevi su sljedeći:

Povećanje broja radnih mjesta u šumarstvu i drвноj industriji

Povećanje prihoda ruralnih domaćinstava

Ovi ciljevi će se postići sljedećim mjerama:

3.1. Jačanje uloge i učesća lokalnog stanovništva u zajedničkim programima ruralnog razvoja uz podršku Uprave za šume

Ciljevi: Uspostavljanje Lokalnih akcionih grupa (LAG) do 2017. godine u svim opštinama u Crnoj Gori i pripremiti njihove razvojne strategije i akcijske planove za njihovo sprovođenje.

Obrazloženje: Lokalne akcijske grupe su multifunkcionalna udruženja formirana od strane lokalnog stanovništva. Cilj njihovog postojanja je organizovano jačanje uloge lokalnog stanovništva u ruralnom razvoju kroz:

- Informisanje lokalnog stanovništva o aktivnostima i mogućnostima za njihovo aktivno uključivanje u izvođenje tih aktivnosti,
- Osposobljavanje lokalnog stanovništva za izvođenje aktivnosti, kreiranje novih razvojnih ideja i njihovo sprovođenje u praksu,
- Povezivanje na lokalnom, regionalnom, nacionalnom i međunarodnom nivou,
- Podsticanje međunarodne saradnje.

Uspostavljanje takvih samo-formiranih i samo-organiziranih grupa je proces kojeg treba podsticati i nadzirati, kako bi se uspostavili principi njihovog funkcionisanja i upravljanja. Zbog toga je potrebno uključiti i adekvatno obučeni kadar, a radi stalne prisutnosti na terenu, poznavanja lokalnih zajednica i lokalnih problema, Uprava za šume može da odigra ključnu ulogu u tom procesu.

Ciljne grupe:

- Područne jedinice Uprave za šume i savjetodavne službe.
- Postojeća udruženja na lokalnom nivou.
- Odjeljenja lokalne samouprave zadužena za lokalni razvoj.
- Zainteresirano lokalno stanovništvo i lokalna preduzeća.

Očekivani rezultati:

- Osnivano najmanje 10 lokalnih akcionih grupa (neke mogu pokrivati područja više opština).
- Pripremljeno najmanje 10 razvojnih strategija i akcionih planova lokalnih akcionih grupa.

Veza sa drugim mjerama: Ova mjera se može povezati sa većinom svih ostalih mjera ove Strategije, jer pruža mogućnost formiranja projekata od strane lokalnog stanovništva i lokalnih preduzeća koji su u skladu sa stvarnim potrebama i usmjereni ka rješavanju aktualnih problema. Ova mjera je u jakoj vezi naročito sa mjerama: Diversifikacija ekonomskih aktivnosti u ruralnim područjima kroz promociju uloge šuma i šumarstva; Investicije u mala šumarska preduzeća u ruralnim područjima; Investicije u drvoprerađu; Investicije u turizam; Održivo upravljanje korišćenjem nedrvenih šumskih proizvoda; Edukacija stanovništva.

Koraci za izvođenje, uključujući osposobljavanje	<ul style="list-style-type: none"> - Područne jedinice Uprave za šume i savjetodavne službe trebaju uz pomoć odjeljenja lokalne samouprave zaduženih za lokalni razvoj i Ministarstva za poljoprivredu i ruralni razvoj pokrenuti inicijativu ili podržati već postojeća udruženja na lokalnom nivou i usmjeriti ih ka formiranju LAG-ova. - U prvoj fazi, potrebno je krenuti sa informisanjem i osposobljavanjem kritične mase lokalnog stanovništva i zainteresiranih lokalnih preduzeća o tome što je LAG, kako funkcionise i koje su prednosti koje donosi. Unutar savjetodavne službe šumarstva treba pripremiti modul za adekvatno savjetovanje koji će prvih nekoliko godina voditi proces formiranja LAG-ova i pripreme prve strategije sa akcionim planom izvođenja prioriternih projekata. - Formiranje LAG-ova. - Osiguranje finansiranja. - Priprema razvojnih strategija i akcionih planova. - Izvođenje projekata.
Vremenski okvir	U razdoblju do 2015. godine osnivati mrežu LAG, a do 2017. godine pripremiti razvojne strategije i akcione planove, te do 2020. godine sprovesti prve projekte.
Učinci (ekonomske koristi)	LAG-ovi će biti, kada njihov rad u potpunosti profunkcionise, u punoj mjeri u stanju da sprovedu do 1.500.000 € vrijednosti projekta godišnje, koji su vezanih za ruralni razvoj.
Izvori finansiranja	Finansiranje formiranja i rada LAG-ova je moguće kroz IPARD fond.
Preduslovi za izvršenje	Postojanje, odnosno kreiranje interesa u lokalnim zajednicama na ruralnom području. Aktivan pristup područnih jedinica Uprave za šume, savjetodavne službe, odjeljenja lokalne samouprave zaduženih za lokalni razvoj i Ministarstva poljoprivrede i ruralnog razvoja za formiranje LAG-ova i vođenje višegodišnjeg procesa njihovog osposobljavanja za samostalan rad.

3.2. Poboljšanje infrastrukture u ruralnom području (ruralna infrastruktura)

Ciljevi:	Rekonstrukcija 100 km lokalnih puteva koji otvaraju šume i služe razvoju ruralnih područja i izgradnja 70 vodozahvata koji služe za obezbjeđivanje vode za lokalno stanovništvo, a ujedno i kao voda za gašenje šumskih požara, do 2025 godine.
Obrazloženje:	Cilj je poboljšati infrastrukturu koja je povezana sa ruralnim razvojem, a ujedno služi i za potrebe šumarstva. To su lokalni putevi i vodosnabdijevanje, pogotovo zahvati vode, koji se mogu koristiti u slučaju požara.
Ciljne grupe:	<ul style="list-style-type: none"> - Uprava za šume - Lokalna samouprava - Mjesne zajednice - LAG-ovi, Nevladine organizacije u ruralnim područjima
Očekivani rezultati:	<ul style="list-style-type: none"> - Rekonstruisani lokalni putevi (500 km) - 70 vodozahvata koji služe i za obezbjeđivanje vode i za potrebe protivpožarne zaštite

Veza sa drugim mjerama:	Ova mjera je povezana sa svim mjerama koje su vezane za razvoj ruralnih područja i sa mjerama za povećanje mogućnosti korišćenja šuma kao i za zaštitu od požara
Koraci za izvođenje, uključujući osposobljavanje	<ul style="list-style-type: none"> - Izrada dokumentacije za rekonstrukciju puteva - Izrada dokumentacije za vodozahvate - Rekonstrukcija puteva - Izgradnja vodozahvata
Vremenski okvir	<ul style="list-style-type: none"> - Izrada dokumentacije za rekonstrukciju puteva – do 2018. godina - Izrada dokumentacije za vodozahvate – do 2017. godine - Rekonstrukcija puteva – do 2023. godine - Izgradnja vodozahvata – do 2023. godine
Učinci (ekonomske koristi)	<p>Bolji pristup selima će održati stanovništvo na selu i omogućiti lakši prijevoz drvnih sortimenata.</p> <p>Poboljšanje vodosnabdijevanja će povećati standard života na selu i ujedno poboljšati protivpožarnu sigurnost.</p>
Izvori finansiranja	<ul style="list-style-type: none"> - Rekonstrukcija seoskih saobraćajnica – IPARD 2014 -2020. godine - Izgradnja vodozahvata – IPARD 2014 -2020. godine
Preduslovi za izvršenje	Pripremljena dokumentacija za rekonstrukciju puteva i izgradnju vodozahvata

3.3. Diversifikacija ekonomskih aktivnosti u ruralnim područjima kroz promociju uloge šuma i šumarstva

Ciljevi:	<p>Aktiviranje domaćinstava i lokalnih udruženja u diversifikaciju ekonomskih aktivnosti u ruralnim područjima kroz promociju uloge šuma i šumarstva.</p> <p>Domaćinstva i lokalna udruženja mogu diversifikovati svoje postojeće ekonomske aktivnosti, smanjiti finansijsku zavisnost od postojećih ekonomskih aktivnosti, poboljšati svoj ekonomski standard i na taj način aktivno participirati u razvoju ruralnih područja.</p> <p>Aktiviranje 500 domaćinstava i 25 lokalnih udruženja u diversifikaciju ekonomskih aktivnosti u ruralnim područjima kroz promociju uloge šuma i šumarstva.</p>
Obrazloženje:	<p>Diversifikacija ekonomskih aktivnosti u ruralnim područjima koje se odnose na valorizaciju uloge šuma i šumarstva uključuje aktivnosti kao što su:</p> <ul style="list-style-type: none"> - Izvođenje šumskih radova, - Prerada drveta u drvene poluproizvode i finalne proizvode, - skupljanje, prerada i prodaja nedrvenih šumskih proizvoda, - ruralni turizam povezan sa šumskim prirodnim vrijednostima i obrazovanjem mladih o ulozi šuma. <p>Ovdje se radi se o izvođenju takvih aktivnosti kao dopunskih aktivnosti pored nastavljanja bavljenja osnovnom djelatnošću (npr. poljoprivreda, stočarstvo...). Na takav način, lokalno stanovništvo smanjuje finansijsku zavisnost od postojećih ekonomskih aktivnosti, poboljšava svoj ekonomski standard i aktivno učestvuje u</p>

razvoju ruralnih područja. Uvođenje takvih dopunskih aktivnosti često vodi i u preuzimanju novog posla od strane mlade generacije, što znači smanjenje depopulacije ruralnih područja.

Ciljne grupe:	<ul style="list-style-type: none">- Područne jedinice Uprave za šume i savjetodavne službe.- Postojeća različita udruženja na lokalnom nivou.- Odjeljenja lokalne samouprave zadužena za lokalni razvoj.- Zainteresovano lokalno stanovništvo i lokalna preduzeća.
Očekivani rezultati:	<ul style="list-style-type: none">- 500 domaćinstava uključenih u diversifikaciju već postojećih ekonomskih aktivnosti.- 25 postojećih preduzeća i lokalnih udruženja uključenih u diversifikaciju već postojećih ekonomskih aktivnosti.- 15 novih preduzeća.
Veza sa drugim mjerama:	Ova mjera je u jakoj vezi naročito sa mjerama: Izgradnja šumskih saobraćajnica kako bi omogućili održivost sječa; Jačanje uloge i učešća lokalnog stanovništva u zajedničkim programima ruralnog razvoja uz podršku Uprave za šume; Investicije u mala šumarska preduzeća u ruralnim područjima; Investicije u drvnu industriju; Investicije u turizam; Održivo upravljanje korišćenjem nedrvnih šumskih proizvoda; Sprječavanje konverzije šumskog u građevinsko zemljište osim u opravdanim slučajevima; Razgraničenje pašnjaka i šuma, registracija i regulacija prava korišćenja; Održavanje otvorenih površina između šuma, podrška za kosidbu livada; Edukacija stanovništva.
Koraci za izvođenje, uključujući osposobljavanje	<ul style="list-style-type: none">- Informisanje zainteresovanog lokalnog stanovništva i osposobljavanje kritične mase pojedinaca ili postojećih preduzeća za dopunske aktivnosti.- Nadgradnja savjetodavne službe za podršku diversifikacije ekonomskih aktivnosti u ruralnom području.- Obezbeđenje finansiranja ili povoljnog kreditiranja nabavke opreme ili početne investicije.- Sprovođenje tendera.- Praćenje rezultata finansiranja
Vremenski okvir	Do 2023. godine aktivirati 500 domaćinstava, 25 lokalnih udruženja i 15 lokalnih preduzeća u diversifikaciju ekonomskih aktivnosti u ruralnim područjima kroz promociju uloge šuma i šumarstva.
Učinci (ekonomske koristi)	
Izvori finansiranja	Finansiranje je moguće kroz IPARD fond kroz stavke koje se odnose na diversifikaciju ruralne ekonomije
Preduslovi za izvršenje	Interes lokalnog stanovništva ili već postojećih preduzeća za diversifikaciju njihovih aktivnosti. Finansiranje ili povoljno kreditiranje nabavke opreme za izvođenje dopunskih djelatnosti.

3.4. Investicije u mala preduzeća šumarstva i drvne industrije u ruralnim područjima

Ciljevi:	Formiranje malih šumarskih preduzeća koja će biti sposobna izvoditi šumske radove i/ili neke segmente drvne industrije (pilane, sječka, zanatski proizvodi) u ruralnim područjima poboljšava status lokalnog stanovništva i vraća im aktivnu ulogu u šumarstvu. U narednom periodu od 10 godina osnivati 15 malih šumarskih preduzeća.
Obrazloženje:	<p>U Crnoj Gori je u dužem periodu propao veliki broj malih lokalnih šumarskih preduzeća i pojedinaca koji su se pored poljoprivrede bavili i radovima u šumi ili drvopreradom kao dopunskom djelatnošću. Danas se veliki dio radova u šumama vrši od strane podizvođača. Dobar dio njih nema adekvatnu opremu i osposobljenost, niti su osigurani u skadu sa zakonom. Zbog bolje osposobljenosti i opreme, sve veći dio izvođača dolazi i iz susjednih zemalja.</p> <p>Ponovnim uspostavljanjem takvih preduzeća u ruralnim područjima direktno će se podsticati diversifikacija ekonomskih aktivnosti, vratiti lokalnom stanovništvu aktivna uloga u šumarstvu i omogućiti dopunska zarada za podizanje njihovog standarda. Formalizacija izvođenja radova preko preduzeća doprinosi i boljem plaćanju poreza, a naročito socijalnoj sigurnosti vlasnika i zaposlenih preko plaćanja doprinosa za penzijsko i zdravstveno osiguranje.</p>
Ciljne grupe:	<ul style="list-style-type: none">- Područne jedinice Uprave za šume i savjetodavne službe.- Postojeća udruženja vlasnika šuma i vlasnici šuma.- Zainteresirana postojeća lokalna preduzeća.
Očekivani rezultati:	<ul style="list-style-type: none">- Osnivanja 15 malih preduzeća šumarstva i drvoprerade.- Osposobljenih 500 privatnih vlasnika šuma i radnika za izvođenje šumskih radova.- Povećanje prihoda Poreske uprave i plaćanja doprinosa za zdravstveno i penzijsko osiguranje
Veza sa drugim mjerama:	Ova mjera je u jakoj vezi naročito sa mjerama: Izgradnja šumskih saobraćajnica kako bi omogućili održivost sječa; Jačanje uloge i učesća lokalnog stanovništva u zajedničkim programima ruralnog razvoja uz podršku Uprave za šume; Diversifikacija ekonomskih aktivnosti u ruralnim područjima kroz promociju uloge šuma i šumarstva; Sprječavanje konverzije šumskog u građevinsko zemljište osim u opravdanim slučajevima; Edukacija stanovništva
Koraci za izvođenje, uključujući osposobljavanje	<ul style="list-style-type: none">- Informisanje zainteresovanog lokalnog stanovništva i osposobljavanje kritične mase pojedinaca ili postojećih preduzeća za izvođenje šumskih radova.- Formiranje malih šumarskih preduzeća i njihovo profilisanje prema postojećim potrebama u različitim dijelovima Crne Gore.- Uključivanje malih šumarskih preduzeća u postojeći sistem izvođenja šumskih radova kako bi se im omogućilo da započnu biznis.
Vremenski okvir	Do 2023. godine osnovati 15 malih šumarskih preduzeća i osposobiti 500 vlasnika šuma za izvođenje radova u šumi.
Učinci (ekonomske koristi)	Lokalna radna snaga umjesto radne snage iz okruženja, bolji socio-ekonomski položaj sela.
Izvori	Finansiranje formiranja malih šumskih preduzeća je moguće kroz IPARD fond, kroz

finansiranja	stavke koje se odnose na diversifikaciju ruralne ekonomije .
Preduslovi za izvršenje	<ul style="list-style-type: none"> - Interes lokalnog stanovništva ili već postojećih preduzeća za diversifikaciju njihovih aktivnosti. - Finansiranje ili povoljno kreditiranje nabavke opreme za izvođenje šumskih radova za mala šumska preduzeća. - Mogućnost njihovog uključivanja u postojeći sistem izvođenja šumskih radova (šta i gdje smeju da rade, kako ne bi došlo do sukoba sa koncesionarima itd.)

3.5. Investicije u turizam

Ciljevi:	Aktiviranje 100 domaćinstava, lokalnih udruženja i preduzeća uključenih u razvoj turizma kao dopunske ili glavne djelatnosti.
Obrazloženje:	Ruralni turizam i eko-turizam su jedan od najbrže rastućih vrsta turizma koja može da predstavlja bitnu dopunsku djelatnost u ruralnim područjima. Preko razvoja ovog tipa turizma osigurava se očuvanje tradicionalnih djelatnosti u prostoru, gradi tržište za prodaju lokalnih proizvoda i promoviše lokalna prirodna i kulturna baština. Na takav način, lokalno stanovništvo može smanjiti finansijsku zavisnost od postojećih ekonomskih aktivnosti, poboljšati svoj ekonomski standard i aktivno učestvovati u razvoju ruralnih područja.
Ciljne grupe:	<ul style="list-style-type: none"> - Područne jedinice Uprave za šume i savjetodavne službe. - Postojeća različita udruženja na lokalnom nivou. - Odjeljenja lokalne samouprave zadužena za lokalni razvoj. - Zainteresovano lokalno stanovništvo i lokalna preduzeća.
Očekivani rezultati:	100 domaćinstava uključenih u investicije u turizam.
Veza sa drugim mjerama:	Ova mjera je u jakoj vezi naročito sa mjerama: Jačanje uloge i učešća lokalnog stanovništva u zajedničkim programima ruralnog razvoja uz podršku Uprave za šume; Održivo upravljanje korišćenjem nedrvenih šumskih proizvoda; Održavanje otvorenih površina između šuma, podrška za kosidbu livada; Edukacija stanovništva.
Koraci za izvođenje, uključujući osposobljavanje	<ul style="list-style-type: none"> - Informisanje zainteresovanog lokalnog stanovništva i osposobljavanje kritične mase pojedinaca ili postojećih preduzeća za investicije u turizam. - Nadgradnja savjetodavne službe za podršku diversifikacije ekonomskih aktivnosti u ruralnom području. - Priprema strateškog dokumenta sa smjernicama za prioritetne vrste investicija u različitim dijelovima Crne Gore i akcionim planom izvođenja prioritetnih projekata. - Obezbeđenje finansiranja ili povoljnog kreditiranja nabavke opreme ili početne investicije. - Sprovođenje tendera.
Vremenski okvir	Do 2023. godine aktivirati 100 domaćinstava u investicije u turizmu.
Učinci	Poboljšan socio-ekonomski položaj sela, smanjena depopulacija sela, veći prihod od

(ekonomske koristi)	turizma, bolja i raznovrsnija turistička ponuda
Izvori finansiranja	Finansiranje je moguće kroz IPARD fond, kroz stavke koje se odnose na diversifikaciju ruralne ekonomije
Preduslovi za izvršenje	<ul style="list-style-type: none"> - Interes lokalnog stanovništva. - Finansiranje ili povoljno kreditiranje nabavke opreme, odnosno početne investicije.

3.6. Održivo upravljanje i korišćenje nedravnih šumskih proizvoda

Ciljevi:	Formiranje održivog sistema upravljanja korišćenja nedravnih šumskih proizvoda putem organizacije postojećih i novih preduzeća ili pojedinaca i njihove integracije u ovaj sistem.
Obrazloženje:	Danas na području Crne Gore sistem upravljanja i korišćenja nedravnih šumskih proizvoda ne osigurava ekološku i ekonomsku održivost njihove proizvodnje. Ova ekonomska djelatnost nije iskorišćena koliko bi mogla da bude, a sa druge strane nepravilno branje i sakupljanje donosi štetu i ugrožava održivost prinosa ovih šumskih proizvoda. Zato je neophodno formirati održiv sistem upravljanja i korišćenja nedravnih šumskih proizvoda i u njega uključiti zainteresovano lokalno stanovništvo i preduzeća. Kod uspostavljanja sistema je potrebno obratiti pažnju na osiguranje cjelovitog lanca od berača preko otkupljivača/prerađivača do krajnjeg kupca. Neophodni dio sistema je uspostavljanje minimalnih standarda i operativnih postupaka.
Ciljne grupe:	<ul style="list-style-type: none"> - Područne jedinice Uprave za šume. - Agencija za zaštitu životne sredine. - Postojeća udruženja vlasnika šuma i vlasnici šuma. - Zainteresovana postojeća lokalna preduzeća. - Zaštićena područja
Očekivani rezultati:	Dugoročna održivost nedravnih šumskih proizvoda Dugoročna održivost prihoda učesnika u lancu dodatne vrijednosti
Veza sa drugim mjerama:	Ova mjera je u jakoj vezi naročito sa mjerama: Jačanje uloge i učešća lokalnog stanovništva u zajedničkim programima ruralnog razvoja uz podršku Uprave za šume; Diversifikacija ekonomskih aktivnosti u ruralnim područjima kroz promociju uloge šuma i šumarstva; Investicije u turizam; Ekonomska valorizacija biodiverziteta za njegovo očuvanje preko integralnog pristupa i saradnje; Sistemsko uređenje upravljanja/gazdovanja šumama u nacionalnim parkovima; Očuvanje prirodnih, mješovitih sastojina koje su više otporne na klimatske promjene; Edukacija stanovništva.
Koraci za izvođenje, uključujući osposobljavanje	<ul style="list-style-type: none"> - Kritični pregled postojećeg sistema od strane svih relevantnih institucija sa definisanjem glavnih nedostataka. - Priprema novog sistema, njegova promocija i prezentacija svim zainteresovanim stranama. - Osposobljavanje (način pravilnog branja, minimalni standardi i operativni postupci u fazi transporta/skladištenja/prerade) svih zainteresovanih. - Sprovođenje sistema u praksu.

	- Uvođenje sistema kontrole u praksu.
Vremenski okvir	Do 2016. godine sprovesti reformu sistema održivog upravljanja i korišćenja nedrvnih šumskih proizvoda na nacionalnom nivou.
Učinci (ekonomske koristi)	<ul style="list-style-type: none"> - Veći prihod lokalnog stanovništva i lokalnih preduzeća - Veći izvoz - Smanjenje rizika pada proizvodnje ili ograničavanja pristupa na tržište
Izvori finansiranja	Finansiranje je moguće kroz IPARD fond - kroz stavke koje se odnose na diversifikaciju ruralne ekonomije
Preduslovi za izvršenje	<p>Interes lokalnog stanovništva ili već postojećih preduzeća za diversifikaciju njihovih aktivnosti.</p> <p>Finansiranje ili povoljno kreditiranje nabavke opreme ili sprovođenje početne investicije.</p>

4. Zaštita biodiverziteta i druge ekosistemske usluge šuma

Na području zaštite prirode ciljevi su

Dobro stanje šumskih staništa i vrsta od evropske važnosti ili onih povezanih sa šumom

Otpornost šuma na uticaje klimatskih promjena i druga ugrožavanja

Valorizacija ekosistemskih usluga šuma

Ovi ciljevi će se postići sljedećim mjerama:

4.1. Stabilni i kvalitetni šumski ekosistemi: uz pomoć integracije zahtjeva Nature 2000 u planove gazdovanja šumama, štite se staništa i vrste na cijelom području šuma

Ciljevi: Do 2016. godine integrisati ciljeve zaštite vrsta i staništa u planove razvoja šuma, a do 2025. godine sukcesivno integrisati ciljeve zaštite vrsta i staništa u programe gazdovanja šumama

Obrazloženje: Ulaskom u EU, Crna Gora treba da obezbijedi i upravljanje područjima Nature 2000 na svojoj teritoriji. Područjima Natura 2000 u šumama upravljaće se preko planova razvoja šuma i programa gazdovanja šumama. Ciljeve zaštite treba ugraditi u planove i programe i nakon toga upravljati područjima na način da se obezbijedi povoljan status vrsta i staništa.

Pri tome, pored zaštite staništa posebnu pažnju treba posvetiti zaštiti životinjskih i biljnih vrsta od evropske važnosti. S tim u vezi, bitan prioritet predstavlja upravljanje lovištima posebne namjene za koje je nadležna Uprava za šume. Ova lovišta treba da budu centri populacija životinjskih vrsta za Crnu Goru i širi region. Međutim, i u ostalim lovištima treba da se dosledno ispunjuju zahtjevi propisani Zakonom o divljači i lovstvu. Zbog odredaba Direktive o staništima EU, biće potrebne i promjene zakonodavstva u pogledu pojedinih vrsta, pogotovo velikih zvijeri (medvjed, vuk i ris) u smislu njihove strožije zaštite.

Ciljne grupe:

- Uprava za šume
- Agencija za zaštitu životne sredine
- Institucije koje upravljaju pojedinim zaštićenim područjima
- Lovački savez Crne Gore

Očekivani rezultati: Integracija ciljeva zaštite životne sredine u planove razvoja šuma i programe gazdovanje šumama i upravljanje područjima Natura 2000 u šumama

Veza sa drugim mjerama: Ekosistemski pristup gazdovanju šumama

Koraci za izvođenje, uključujući

- Osposobljavanje zaposlenih u Upravi za šume
- Osposobljavanje zaposlenih u Agenciji za zaštitu životne sredine
- Osposobljavanje preduzeća koja pripremaju programe gazdovanja šumama

osposobljava nje	<ul style="list-style-type: none"> - Prilagođavanje Zakona o šumama i Zakona o divljači i lovstvu zahtjevima EU direktiva o pticama i staništima - Uspostavljanje efektivnog upravljanja lovištima posebne namjene - Implementacija Zakona o divljači i lovstvu na cijeloj teritoriji Crne Gore
Vremenski okvir	<ul style="list-style-type: none"> - Osposobljavanje zaposlenih u Upravi za šume – u okviru postojećeg FODEMO projekta - Osposobljavanje zaposlenih u Agenciji za zaštitu životne sredine– u okviru postojećeg FODEMO projekta - Osposobljavanje preduzeća koja pripremaju programe gazdovanja šumama – u okviru postojećeg FODEMO projekta - Priprema planova razvoja šuma u skladu sa zahtjevima upravljanja za Natura 2000 područja – do 2016. godine - Priprema programa gazdovanja šumama u skladu sa zahtjevima upravljanja Natura 2000 područjima – do 2025. godine
Učinci (ekonomske koristi)	<p>Ekosistemska usluga zaštite biodiverziteta</p> <p>Efikasno upravljanje šuma i lovišta u skladu sa zahtjevima Natura 2000 u okviru postojećih troškova</p>
Izvori finansiranja	<ul style="list-style-type: none"> - Osposobljavanje – inicijalno u okviru FODEMO projekta - Dodatno osposobljavanje – u okviru pretpostupnih fondova EU - Dodatni zaposleni u Upravi za šume za upravljanje Naturom 2000 - Izrada planova razvoja šuma, programa gazdovanja šumama i lovnih osnova za lovišta posebne namjene – redovna aktivnost Uprave za šume
Preduslovi za izvršenje	Definisana potencijalna Natura 2000 područja

4.2. Ekosistemske pristup gazdovanju šumama i zaštiti prirode

Ciljevi: **Saradnja između državnih i lokalnih institucija, privatnih vlasnika šuma, preduzeća i nevladinih organizacija u gazdovanju šumama i zaštiti prirode**

Obrazloženje: Kao i u drugim zemljama, u Crnoj Gori nadležnosti i odgovornost za gazdovanje i zaštitu šuma, prirode i prirodnih resursa su podjeljene između različitih državnih (MPRR, MORT, MUP) i lokalnih institucija (opštine), privatnih vlasnika i korisnika šuma i šumskih zemljišta, izvođača različitih radova i nevladinih organizacija kao što su lovačka i ribolovna društva, organizacije za zaštitu prirode, sportska društva itd.

Ekosistemske pristup gazdovanju šumama i zaštiti prirode podrazumijeva uključivanje svih relevantnih partnera u odlučivanje o šumama, participativno planiranje i saradnju kod izvođenja pojedinih aktivnosti u okviru relevantnih zakonskih odredbi. Zakon o šumama propisuje uključivanje zainteresovane javnosti u pripremu planova razvoja i programa gazdovanja, kao i formiranje Savjeta za šuma. Uprava za šume treba da se osposobi za uključivanje partnera u donošenje pojedinih planova, kao i za saradnju sa udruženjima vlasnika i drugim partnerima na terenu.

Poseban prioritet za saradnju predstavljaju budući regionalni parkovi (koje shodno zakonu treba da proglašavaju opštine) a oni uključuju i šume koje imaju ekonomsku vrijednost. U okviru planiranja i upravljanja tih parkova, Uprava za šume sa svojim znanjem, kadrovima i aktivnostim može da odigra značajnu pozitivnu ulogu u smislu postizanja ciljeva zaštite, razvoja i posjete tih područja. Većina planiranih regionalnih parkova poklapa se i sa lovištima posebne namjene, što daje dodatne mogućnosti za saradnju u okviru upravljanja parkova.

Ciljne grupe:	Uprava za šume, druge državne i lokalne institucije, privatni vlasnici šuma, preduzeća, NVO
Očekivani rezultati:	Smanjenje institucionalnih konflikata i time troškova javne uprave, bolji efekti upravljanja i gazdovanje šumama
Veza sa drugim mjerama:	Stabilni i kvalitetni ekosistemi; Ruralni razvoj
Koraci za izvođenje, uključujući osposobljavanje	Uspostavljanje Nacionalnog savjeta za šume Uključivanje Uprave za šume u proces planiranja i strukturu upravljanja regionalnih parkova Učešće javnosti u svim procesima planiranja u šumarstvu Saradnja sa nevladinim organizacijama (LAG-ovi, dobrovoljna vatrogasna društva, planinarska društva, lovačka društva...)
Vremenski okvir	- Nacionalni savjet za šume- do 2013. godine - Uspostavljanje regionalnih parkova- 2013 – 2017. godine
Učinci (ekonomske koristi)	Veći efekat uloženi javnih sredstava
Izvori finansiranja	Ova aktivnost može da se izvrši u okviru postojećih aktivnosti pojedinih institucija
Preduslovi za izvršenje	Spremnost za saradnju kod svih učesnika

4.3. Razgraničenje pašnjaka i šuma, registracija i regulacija prava korišćenja

Ciljevi: Priprema baze stvarnog korišćenja zemljišta po vlasništvu u GIS-u do 2018. godine i regulacija prava korišćenja do 2020.

Obrazloženje: U Crnoj Gori postoji nekoliko problema sa upravljanjem zemljišta u državnoj svojini kao i razgraničenja između privatnog i državnog zemljišta:

- Katastar je nepotpun i neažuran, pogotovo u šumskim i planinskim područjima,
- Vlasništvo i prava korišćenja u mnogo slučajeva baziraju na starim tapijama i ugovorima koji nisu zavedeni i ažurirani,
- Uprava za šume vodi pašnjake u državnom vlasništvu kao neobraslo šumsko zemljište, ali s njima ne upravlja aktivno,

Posljedica svega toga su skupe i komplikovane procedure utvrđivanja stanja kultura i vlasništva, što će stvarati prepreku za održivo gazdovanje šumama i drugim državnim zemljištima, kao i za korišćenje fondova IPARD. Zbog toga treba pripremiti bazu

stvarnog korišćenja zemljišta po vlasništvu u GIS-u koja će omogućiti regulaciju prava korišćenja šuma, šumskog zemljišta i pašnjaka u državnoj svojini. Na osnovu toga, Uprava za šume treba da ustanovi i ugovorno reguliše postojeća prava korišćenja državnih zemljišta kao što je ispaša, korišćenje drveta za ogrijev i vlastite potrebe seoskih domaćinstava itd. U smislu podsticanja ruralnog razvoja za ta prava ne treba da se traži naknada, ali je bitno da se uspostave uslovi korišćenja u smislu zaštite resursa, zaštite prirode i životne sredine.

Ciljne grupe:	<ul style="list-style-type: none"> - Vlasnici - Uprava za šume i regionalni parkovi
Očekivani rezultati:	<ul style="list-style-type: none"> - Baza podataka o vlasnicima - Baza podataka o stvarnom korišćenju zemljišta - Ugovori o korišćenju šuma, šumskog zemljišta i pašnjaka u državnoj svojini - Veća ekonomska sigurnost vlasnika i korisnika zemljišta - Mogućnost korišćenja IPARD fondova od strane vlasnika i korisnika
Veza sa drugim mjerama:	Pojednostavljenije procedura za dobijanje drvne mase radi zadovoljenja sopstvenih potreba, diverzifikacija
Koraci za izvođenje, uključujući osposobljavanje	<ul style="list-style-type: none"> - Digitalna baza podataka o kulturama u GIS-u - Utvrđivanje vlasništva u GIS-u - Osposobljavanje zaposlenih u Upravi za šume za upotrebu i održavanje baze podataka - Ugovaranje korišćenja šuma, šumskih zemljišta i pašnjaka
Vremenski okvir	Priprema baze do 2018. godine, ugovaranje korišćenja do 2020. godine
Učinci (ekonomske koristi)	<ul style="list-style-type: none"> - Izvjesnost za korisnike državnih zemljišta - Informacija o državnoj imovini - Mogućnost usmjeravanja fondova IPARD - Upravljanje nešumskim zemljištem u državnoj svojini – u početku besplatno ili sa malom naknadom, kasnije u zavisnosti od prihoda korisnika
Izvori finansiranja	<ul style="list-style-type: none"> - Digitalna baza stvarnog korišćenja zemljišta po vlasništvu u GIS-u - Korišćenje šuma na osnovu koncesionih ugovora - Besplatno korišćenje nešumskog zemljišta, ali pod jasnim uslovima
Preduslovi za izvršenje	<p>Digitalizacija katastra zemljišta</p> <p>Uspostavljanje jedinstvenog registra poljoprivrednih i šumskih posjeda</p>

4.4. Unaprijeđenje upravljanja šumama u nacionalnim parkovima

Ciljevi: Upravljanje šumama u nacionalnim parkovima u skladu sa ciljevima zaštite prirode i održivog razvoja

Obrazloženje: Prema Zakonu o nacionalnim parkovima, šumama u u nacionalnim parkovima se upravlja u skladu sa Zakonom o šumama. Međutim, prostornim planovima i planovima upravljanja nacionalnih parkova dozvoljene su samo sanitarne sječe stabala. Zbog toga

u se NP ne vrši planiranje u smislu održivosti šuma, njihovog uzgoja i korišćenja u smislu Zakona o šumama. Pošto termin „sanitarne sječe“ nije kvalifikovan, pod tom kategorijom pored sječa oboljelih stabala izvodi se i obezbjeđivanje lokalnog stanovništva drvetom i sječa u privatnim šumama.

U budućnosti, planovi upravljanja nacionalnih parkova treba da sadrže relevantne elemente programa gazdovanja šumama, te dominantnu ulogu ciljeva zaštite za šume u drugoj i trećoj zoni zaštite. Time će se omogućiti plansko korišćenje privatnih i državnih šuma, gdje je to prihvatljivo sa gledišta zaštite prirode i prihod za vlasnike zemljišta i JP NP u slučaju da je zemljište u državnom vlasništvu. U strogo zaštićenim zonama ne dozvoljavaju se nikakve sječe, osim za potrebe istraživanja i infrastrukture parka.

Uvođenje tog pristupa treba da se izvrši u toku nove generacije planova upravljanja pojedinih NP. Kao prvi primjer, program gazdovanja šumama treba da se uključi u plan upravljanja NP Prokletije koji je još u pripremi i za koji su već prikupljeni podaci inventure šuma.

Ciljne grupe:	Nacionalni parkovi, vlasnici zemljišta i korisnici u NP
Očekivani rezultati:	Unaprijeđenja šumskih sastojina u drugoj i trećoj zoni parkova mjerama uzgoja i njege. Stvaranje prihoda za JP NP i vlasnike šuma u NP.
Veza sa drugim mjerama:	Integracija ciljeva Nature 2000 u gazdovanje šumama; Ekosistemski pristup
Koraci za izvođenje, uključujući osposobljavanje	<ul style="list-style-type: none">- Pilot projekat - uključivanje relevantnih elemenata programa gazdovanja šumama u plan upravljanja NP Prokletije.- Prilagođenje pravilnika o sadržaju planova upravljanja- Postepeno uključivanje gazdovanja šumama u ostale planove upravljanja i prostorne planove parkova.
Vremenski okvir	Plan upravljanja NP Prokletije- 2013-2014. godine Planovi upravljanja ostalim NP- do 2020. godine
Učinci (ekonomske koristi)	Bolja ekonomska i finansijska održivost nacionalnih parkova i stanovništva u parkovima
Izvori finansiranja	Budžet JP NP u skladu sa planom upravljanja, što se pokriva povećanim prihodima
Preduslovi za izvršenje	

5. Zaštita of požara

Na području zaštite od požara i prilagođavanja na klimatske promjene cilj je

Smanjenje opsega opožarenih površina i uništene biomase za 70 %

Ovi ciljevi će se postići sljedećim mjerama:

5.1. Održavanje otvorenih površina između šuma i podrška za kosidbu livada

Ciljevi:	Održavanje postojećih otvorenih površina u šumama
Obrazloženje:	Crna Gora ima udio šuma koji je na samom vrhu u Europi. Stoga dalje pošumljavanje poljoprivrednih površina nije poželjno iz više razloga: zbog očuvanja poljoprivredne proizvodnje, zbog očuvanja pejzaža i ruralnih područja, zbog očuvanja biodiverziteta koji je vezan na nešumske ekosisteme i zbog zaštite od požara. Ove površine treba očuvati i podsticati njihovo korišćenje.
Ciljne grupe:	<ul style="list-style-type: none">- Vlasnici zemljišta- Uprava za šume- Ministarstvo poljoprivrede i ruralnog razvoja- Agencija za zaštitu životne sredine
Očekivani rezultati:	Očuvane poljoprivredne površine i livadska staništa unutar šumskih kompleksa i iznad gornje granice šume.
Veza sa drugim mjerama:	Ova mjera je u jakoj vezi naročito sa mjerama: Izgradnja šumskih saobraćajnica, izgradnja infrastrukture u seoskim područjima; Jačanje uloge i učešća lokalnog stanovništva u zajedničkim programima ruralnog razvoja uz podršku Uprave za šume; Diversifikacija ekonomskih aktivnosti u ruralnim područjima kroz promociju uloge šuma i šumarstva; Edukacija stanovništva; Razgraničenje pašnjaka i šuma, registracija i regulacija prava korišćenja; Stabilni i kvalitetni šumski ekosistemi: uz pomoć integracije zahtjeva Nature 2000 u planove gazdovanja, štite se staništa i vrste na cijelom području šuma.
Koraci za izvođenje, uključujući osposobljavanje	<ul style="list-style-type: none">- Definisane površine koje treba održavati- Definisane korisnike tamo gdje su zemljišta u državnom vlasništvu- Podsticanje održavanja površina
Vremenski okvir	<ul style="list-style-type: none">- Definisane površine, koje treba održavati – do 2017. godine- Definisane korisnike tamo gdje su zemljišta u državnom vlasništvu - do 2018. godine- Podsticanje održavanja površina -permanentno
Učinci (ekonomske koristi)	<ul style="list-style-type: none">- Bolji socio-ekonomski položaj sela- Veća poljoprivredna proizvodnja- Očuvan biodiverzitet- Bolja zaštita od požara

Izvori finansiranja	Mjera IPARD-a za kosidbu livada (godišnje)
Preduslovi za izvršenje	Zainteresovanost stanovništva za održavanje površina

5.2. Unaprijeđenje organizovanosti institucija za borbu protiv šumskih požara

Ciljevi:	<p>Djelujuće preduzetne vatrogasne jedinice u okviru Uprave za šume, korisnika šuma i preduzeća registrovanih za izvođenje radova u šumama u svim opštinama do 2016. godine</p> <p>Osposobljenih 500 zaposlenih u odgovornim institucijama za borbu protiv šumskih požara</p>
Obrazloženje:	<p>Iskustvo iz prošlih godina pokazuje da treba poboljšati preventivu i borbu protiv šumskih požara. Odgovornost za preventivu od požara i borbu protiv njih podeljena je između vlasnika zemljišta, koncesionara u šumama, Uprave za šume, opštinskih službi za zaštitu i spašavanje i Sektora za vanredne situacije i civilnu bezbjednost koji se nalazi u okviru Ministarstva unutrašnjih poslova.</p> <p>Planiranje za borbu protiv požara je nadležnost opština, koje spremaju opštinske planove zaštite i spašavanja u kojima se predviđa i uspostavljanje preduzetnih vatrogasnih jedinica u organizacijama koje su požarno ugrožene.</p> <p>U sektoru šumarstva uspostaviće se takozvane preduzetne jedinice na području svake područne jedinice Uprave za šume, koje će se obučiti i opremiti za borbu protiv požara, a mobiliziraće se u slučaju šumskih požara. One će uključuju radnike Uprave za šume, koncesionare i druga preduzeća koja obavljaju radove u šumi. Rukovodstvo tih jedinica biće kod Uprave za šume. Te jedinice biće odgovorne za reakciju na šumske požare zajedno sa dobrovoljnim vatrogasnim društvima i za koordinaciju intervencije u slučaju uključivanja dodatnih jedinica u intervenciju.</p> <p>Na nivou države može da se organizuje i specijalna jedinica koju sastavljaju radnici Uprave za šume, koja će u vrijeme sezone požare biti u pripremnosti za brze intervencije u slučaju dojava požara.</p>
Ciljne grupe:	Uprava za šume, preduzeća u sektoru šumarstva, opštinske službe za zaštitu i spašavanje
Očekivani rezultati:	- Zbog bržih i boljih intervencija smanjenje opožarenih površina
Veza sa drugim mjerama:	Ova mjera je u jakoj vezi naročito sa mjerama: Postavljanje prioriteta u uređivanju područja privatnih šuma na planove razvoja šuma i uzgojno planiranje; Povećati potražnju za biomasom uvođenjem grijanja javnih zgrada sječkom i kogeneracijom; Izgradnja šumskih saobraćajnica kako bi omogućili održivost sječa; Diverzifikacija ekonomskih aktivnosti u ruralnim područjima kroz promociju uloge šuma i šumarstva; Stabilni i kvalitetni šumski ekosistemi: uz pomoć integracije zahtjeva Nature 2000 u planove gazdovanja, štite se staništa i vrste na cijelom području šuma; Ekonomska valorizacija biodiverziteta za njegovo očuvanje preko integralnog pristupa i saradnje; Sistemsko uređenje upravljanja/gazdovanja šumama u nacionalnim parkovima; Očuvanje prirodnih, mješovitih sastojina koje

su više otporne na klimatske promjene; Investicije u opremu i preventivne mjere; Razvoj i testiranje optimalnih metoda sanacije opožarenih površina; Razmjena iskustava i saradnja sa institucijama iz regiona.

- Koraci izvođenje, uključujući osposobljavanje** za
- Kritični pregled postojećeg sistema od strane svih nadležnih institucija.
 - Usklađivanje opštinskih planova zaštite i spašavanja
 - Uspostavljanje preduzetnih jedinica.
 - Obuka članova jedinica.
 - Praćenje uspješnosti intervencija protiv požara.
 - Eventuelno uspostavljanje specijalne jedinice

Vremenski okvir 2014 – 2020. godine

Učinci (ekonomske koristi)

- Smanjenje šteta od požara na šumama i poljoprivrednim zemljištima
- Bolja povezanost ruralnih zajednica i osposobljenost za sve oblike vanrednih situacija

Izvori finansiranja

- Uprava za šume (godišnje)
- Preduzeća u sektoru šumarstva

Preduslovi izvršenje za

- Spremnost ljudi u šumarstvu za uključenje u vatrogasne jedinice

5.3. Investicije u opremu i preventivne mjere za borbu protiv požara

Ciljevi: Omogućavanje brze i efektivne intervencije protiv šumskih požara

Obrazloženje: Za borbu protiv šumskih požara potreban je specijalizovana oprema i prisutnost infrastrukture preventivnih mjera, kao što je izgradnja puteva, cisterne s vodom, uspostavljanje i održavanje otvorenih površina. EU omogućava uključivanje opreme i preventivnih mjera protiv šumskih požara u program ruralnog razvoja IPARD 2014 – 2020. godine.

Prioriteti za te investicije su:

- Izgradnja sistema brzog izvještavanja o požarima preko infracrvenih video kamera
- Izgradnja puteva na požarno ugroženim područjima
- Izgradnja cisterni s vodom u požarno ugroženim šumama
- Uspostavljanje otvorenih površina među šumama, oko infrastrukture i naselja
- Vozila i druga zajednička za intervencije u šumskim požarima
- Lična zaštitna i vatrogasna oprema za borbu protiv šumskih požara
- Obuka i osposobljavanje

Sistem video nadzora može da se uspostavi koristeći postojeće bazne stanice GSM, a treba da bude povezan u centre obavještanja. Za izgradnju puteva i cisterni u državnim šumama korisnik je Uprava za šume, a u privatnim šumama njihovi vlasnici zajedno s opštinom, Upravom za šume i dobrovoljnim vatrogasnim društvima. Vozila, druga sredstva i lična oprema kao i obuka i osposobljavanje treba da se finansiraju vatrogasnim jedinicama, pogotovo poduzetnim jedinicama sektora šumarstva, dobrovoljnim vatrogasnim društvima i eventuelno specijalnoj jedinici.

Ciljne grupe:	Preduzetne i dobrovoljne vatrogasne jedinice Uprava za šume, opštinske službe za spašavanje, MUP - Sektor za zaštitu i spašavanje, vlasnici šuma
Očekivani rezultati:	Smanjenje šteta od šumskih požara, smanjenje vremena i troškova pojedinih intervencija zbog bolje opreme i obučenosti
Veza sa drugim mjerama:	Unaprijeđenje organiziranosti institucija za borbu protiv požara, uključivanje stanovništva u preventivu i borbu protiv požara, očuvanje prirodnih, mješovitih sastojina koje su više otporne na klimatske promjene, razmjena iskustava i saradnja sa institucijama iz regiona.
Koraci za izvođenje, uključujući osposobljavanje	Uključenje mjera zaštita od požara u IPARD Definicija potreba za opremom na osnovu opštinskih planova zaštite i spašavanja Tenderi za investicije u preventivne mjere i opremu: korisnici vatrogasne jedinice, opštine, udruženja vlasnika šuma Studija izgradnje sistema video nadzora Nabavka i uspostavljanje sistema video nadzora Program obuke i osposobljavanja
Vremenski okvir	2014 – 2020. godine
Učinci (ekonomske koristi)	Smanjenje direktnih i indirektnih šteta od šumskih požara
Izvori finansiranja	IPARD u periodu 2014-2020. godine
Preduslovi za izvršenje	Uključenje u program IPARD Formiranje preduzetnih i dobrovoljnih vatrogasnih jedinica

5.4. Uključivanje stanovništva u preventivu i borbu protiv požara

Ciljevi:	Formiranje, opremanje i osposobljavanje najmanje po jednog dobrovoljnog vatrogasnog društva na šumskom području u svakoj opštini do 2023. godine
Obrazloženje:	Za preventivu od požara kao i za efektivnu borbu protiv njih bitna je motivacija i uključenost stanovništva, pogotovo u manje pristupačnim seoskim i planinskim područjima. U mnogim djelovima Evrope kao najbolji način edukacije, motivacije i uključivanja lokalnog stanovništva pokazala su se dobrovoljna vatrogasna društva. Crna Gora ima iskustvo sa dobrovoljnim vatrogasnim društvima na Primorju, dok ona ne postoje u kontinentalnom dijelu zemlje. U okviru komponente zaštite šuma od požara u okviru IPARD, namjениće se sredstva za opremanje i osposobljavanje dobrovoljnih vatrogasnih društava u šumskim područjima. Ta društva biće specijalizovana za borbu protiv šumskih požara. Područna jedinica Uprave za šume i opštinska služba za zaštitu i spašavanje podstaći će uspostavljanje barem jednog takvog društva u svakoj opštini. Kada se ova društva formiraju, moći će da se prijavljuju na godišnje tendere za finansiranje njihovog opremanja, vlastitog osposobljavanja i aktivnosti edukacije stanovništva u okviru IPARD-a. Njihova uloga biće vežna za

implemetaciju opštinskih planova zaštite od požara.

Pored uključivanja stanovništva, treba da se uspostavi i zakonska regulativa u vezi namjernog paljenja zemljišta ili biljnih ostataka. Veliki dio evropskih zemalja zabranjuje svako paljenje na otvorenim područjima zbog zaštite od požara i zaštite kvaliteta vazduha. Međutim, postoji i mogućnost da se dozvoli planirano paljenje, ako je to pod nadzorom i ako predstavlja najefikasniji i najbezbedniji način upravljanja određenim područjem (čišćenje pašnjaka, smanjenje količine suve zapaljive biomase u šumama). U takvim slučajevima, treba da se propiše kaznena odredba za svaki slučaj namjernog paljenja.

Ciljne grupe:	Stanovništvo na ruralnim područjima uključujući vlasnike šuma
Očekivani rezultati:	<ul style="list-style-type: none">- Smanjenje broja antropogenih požara- Zbog bržih i boljih intervencija smanjenje opožarenih površina
Veza sa drugim mjerama:	<ul style="list-style-type: none">- Investicije u opremu i preventivne mjere za borbu protiv požara- Razmjena iskustava i saradnja sa institucijama iz regiona
Koraci za izvođenje, uključujući osposobljavanje	<ul style="list-style-type: none">- Uključenje mjere u IPARD 2014-2020. godine- Obuka savjetodavne službe u Upravi za šume i opštinskih službi za zaštitu i spašavanje- Zakonska regulativa (kaznena odredba) u vezi namjernog paljenja- Promocija ideje dobrovoljnih vatrogasnih društava na ciljnim područjima- Uspostavljanje društava- Tenderi za finansiranje rada i opreme društava- Nabavka opreme- Osposobljavanje članova društava- Edukacija stanovništva
Vremenski okvir	2014 – 2020. godine
Učinci (ekonomske koristi)	<ul style="list-style-type: none">- Smanjenje šteta od šumskih požara i na poljoprivrednim zemljištima- Bolja povezanost ruralnih zajednica i osposobljenost za sve oblike vanrednih situacija
Izvori finansiranja	Državni ili EU fondovi za podršku nevladinim organizacijama
Preduslovi izvršenje	<ul style="list-style-type: none">- Spremnost ljudi u ruralnim područjima za uključivanje u dobrovoljna vatrogasna društva

5.5. Razvoj i testiranje metoda sanacije opožarenih površina

Ciljevi: Definicija ekoloških i finansijskih optimalnih metoda sanacije opožarenih površina

Obrazloženje: Izgorjele šume i druge opožarene površine treba da se saniraju na način, da se:

- Što više smanji ekonomska šteta zbog požara,
- Da se ponovo uspostave funkcije šumskog ekosistema uključujući produktivnost,
- Da se, ako moguće, smanji buduća ugroženost od požara

Prema situaciji na terenu, ovo se može postići sječom izgorelih stabala ili njihovim

ostavljanjem, sađenjem novih stabala ili drugim mjerama kojima se podstiče obnova šume itd. Zbog relativno velikog obima opožarenih površina, ovi metodi treba da budu i ekonomski efikasni, inače se neće sprovoditi. To znači, da u slučaju da je opožarena drvena masa još iskoristiva, doznaka i sječa mora da se izvrši u najkraćem mogućem roku. Drvena masa može da se proda preko licitacije ili da se sa novim količinama prilagodi koncesioni ugovor za to područje.

U okviru Uprave za šume i naučnih institucija pokrenuće se Studija iskustava o sprovedenim sanacijama opožarenih površina, koja će uraditi evaluaciju efikasnosti različitih metoda u različitim uslovima i situacijama. Prema tim rezultatima pripremiće se stručna uputstva za sanaciju požarišta, koje će uključiti:

- Način izbora metoda sanacije ili odsutnosti intervencije,
- Način doznake i prodaje opožarenih stabala
- Način izvođenja ostalih mjera sanacije (sađenje, koje vrste itd.)

Ciljne grupe:	Uprava za šume, naučne institucije i udruženje vlasnika šuma
Očekivani rezultati:	Kratkoročno efikasna sanacija sa najnižim troškovima Dugoročno smanjena šteta zbog požara
Veza sa drugim mjerama:	Uređivanje i uzgoj privatnih šuma; Stabilni i kvalitetni šumski ekosistemi: uz pomoć integracije zahtjeva Nature 2000 u planove gazdovanja, štite se staništa i vrste na cijelom području šuma; Jačanje stabilnosti i otpornosti šuma i predjela; Podsticanje pošumljavanja, popunjavanja i njege izdanačkih šuma
Koraci za izvođenje, uključujući osposobljavanje	<ul style="list-style-type: none"> - Studija iskustava o sprovedenim sanacijama opožarenih površina - Stručna uputstva za sanaciju opožarenih površina - Prilagođavanje pravilnika o uređivanju šuma i doznaci - Praćenje efikasnosti budućih sanacija
Vremenski okvir	<ul style="list-style-type: none"> - Studija iskustava o sprovedenim sanacijama opožarenih površina - 2014-2015. godine - Stručna uputstva za sanaciju opožarenih površina i ažuriranje pravilnika o uređivanju šuma i doznaci – 2015. godina - Praćenje efikasnosti budućih sanacija- od 2015. godine
Učinci (ekonomske koristi)	Minimizacija troškova sanacije, dugoročno veća produktivnost šuma
Izvori finansiranja	Budžet MPRR za studiju i uputstva
Preduslovi za izvršenje	

5.6. Razmjena iskustava i saradnja sa institucijama iz regiona

Ciljevi: Poboljšanja osposobljenosti Crne Gore za borbu protiv šumskih požara kroz saradnju sa ostalim Mediteranskim zemljama

Obrazloženje: U Mediteranu i unutar EU postoji dobra saradnja među zemljama na području borbe

protiv požara. Ta saradnja se vrši razmjenom informacija i iskustava i međusobnom podrškom u slučaju pojedinih većih požara.

Crna Gora već je uspješno uključena u tu saradnju, a u narednim godinama uključice se i u projekat „Fearless Adria“ u okviru programa EU IPA Adriatic. Vodeći partner projekta je Zavod za šume Slovenije, a partneri u njemu su Albanija, BiH, Hrvatska, Grčka, Italija, Crna Gora i Srbija. Cilj projekta je razvoj zajedničkih politika i strategija na području borbe protiv šumskih požara, promocija i implementacija informacionih i komunikacionih tehnologija u upravljanju požarnih rizika (video nadzor) i poboljšanje dostupnosti prostornih podataka povezanih sa borbom protiv požara.

Ciljne grupe:	Uprava za šume, MUP - Sektor za zaštitu i spašavanje, Službe za zaštitu i spašavanje u opštinama
Očekivani rezultati:	Bolja osposobljenost svih službi za borbu protiv šumskih požara Uspostavljen sistem video nadzora u crnogorskim šumama
Veza sa drugim mjerama:	Unaprijeđenje organizovanosti institucija za borbu protiv požara; Investicije u opremu i preventivne mjere za borbu protiv požara
Koraci za izvođenje, uključujući osposobljavanje	- Podnošenje projektna aplikacije: 2013. godina - Izvođenje projekta
Vremenski okvir	2013 – 2015. godina
Učinci (ekonomske koristi)	Brža implementacija osposobljavanja za borbu protiv šumskih požara Finansiranje aktivnosti od strane EU
Izvori finansiranja	EU 595.000 EUR Budžet MPRR 105.000 EUR vlastito učešće, 490.000 prefinansiranje EU 490.000
Preduslovi za izvršenje	Uspjeh projekta »Fearless Adria« na tenderu EK

Osposobljavanje i finansiranje

Osposobljavanje Uprave za šume

Uprava za šume za sada još ne obavlja sve funkcije na način kako je to predviđeno Zakonom o šumama i prema zahtjevima koji su definisani evropskim zakonodavstvom. U narednom periodu, Uprava za šume trebaće da se osposobi pogotovo za implementaciju sljedećih poslova:

- Savjetodavna služba
- Efikasniji sistem doznake stabala za sječu
- Participativno planiranje
- Razvoj projekata i uključivanje u međunarodne projekte i mreže
- Upravljanje Natura 2000 područjima
- Uspostavljanje šumarsko informacionog sistema
- Uspostavljanje jedinice za projektovanje i nadzor izgradnje šumskih puteva i drugih saobraćajnica

Savjetodavna služba u šumarstvu

Savjetodavna služba je neformalno već uspostavljena, treneri savjetodavne službe su pohađali kurseve, ali je potrebno raditi na razvoju savjetodavnih aktivnosti na terenu. Da bi se to postiglo, neophodna je efikasna koordinacija i određena finansijska sredstva. Što prije treba imenovati koordinatora savjetodavne službe u Upravi za šume i početi sa pripremom programa savjetodavnih aktivnosti i razvojem novih savjetodavnih modula. U tom okviru treba da se pojednostavi i sistem planiranja i doznake u privatnim šumama, u smislu Mjere 1.3, a u svim šumama u smislu Mjere 2.6.

U okviru centralne jedinice Uprave za šume predviđeno je novo radno mjesto za koordinatora savjetodavne službe ali to mjesto još nije popunjeno. U okviru IPA šumarskog projekta „Podrška za izgradnju kapaciteta u sektoru šumarstva“ izvedene su aktivnosti na obuci trenera za savjetovanje privatnim vlasnicima šuma, i obuke za zaposlenih unutar Uprave za šume. U okviru projekta edukovano je preko 20 trenera savjetodavne službe iz Uprave za šume i 97 zaposlenih iz Uprave za šume i privatnih organizacija iz sektora šumarstva vezano za izvođenje savjetodavnih aktivnosti. Uprava za šume treba da prepozna značaj kvalitetne komunikacije sa vlasnicima šuma i to unese u svakodnevni rad/komunikaciju sa vlasnicima šuma. Da bi to postigla, Uprava za šume treba pripremiti godišnji program savjetovanja i onda ga implementirati.

Efikasniji sistem doznake, prijema i uvjerenja o porijeklu

Zakonom su predviđeni postupci za doznaku, prijem i izdavanje uvjerenja o porijeklu. Podzakonskim aktima treba ostvariti mogućnosti da se ovi sistemi pojednostave, jer trenutno predstavljaju veliko opterećenje Uprave za šume, pogotovo u izdavačkim šumama, šumama predviđenim za sanaciju (požari, izvale,..) i u šumama koje su predviđene za promjenu namjene u druga zemljišta. Uprava za šume je značajno opterećena doznakom u privatnim šumama. Posebno u privatnim šumama treba intenzivirati komunikaciju sa vlasnicima šuma. Iz razloga što će se po prvi put uređivati i privatne šume, vlasnicima treba obrazložiti značaj planiranja u šumarstvu i uključiti njih i njihova udruženja u pripremu planova

Zakon o šumama predviđa da u privatnim šumama doznaku mogu vršiti i pravna lica i preduzetnici koji u pogledu stručne spremlje ispunjavaju uslove iz člana 67 ovog zakona. Predlaže se da Udruženje privatnih vlasnika šuma pokrene inicijative za uspostavljanje i organizovanje takvih organizacija ili u vlastitoj režiji ili izvan udruženja. Država bi mogla podržati njihove inicijative kroz subvencije za udruživanje koje su predviđene u IPARD programu.

Planiranje u šumarstvu

Prema zakonu predviđena je izrada planova razvoja šuma i programa gazdovanja šumama nezavisno od vlasništva. Trenutno, za veliki dio šuma u Crnoj Gori nema važećih programa gazdovanja šumama, a pripremaju se prvi pilotni planovi razvoja šuma. Crna Gora nema tradicije planiranog gazdovanja u privatnim šumama. Stoga se Upravi za šume obraća manji broj privatnih vlasnika šuma, dok veliki broj još uvijek, iako to nije u skladu sa zakonom, sa svojim šumama gazduje bez saradnje sa Upravom za šume. Zato je neophodno pojačati komunikaciju sa vlasnicima šuma i pomoći im kod njihovog udruživanja. Preko primjera dobrih praksi treba pokazati kako mogu planiranim gazdovanjem šumama vlasnici imati veći prihod od sadašnjeg. Vlasnike šuma treba podsticati da unaprijede svoje šume.

U okviru UŠ već neformalno postoji jedinica za uređivanje šuma koja treba da preuzme jaču ulogu u izradi planova razvoja i programa gazdovanja šumama, a naročito u rukovođenju participativnim procesima planiranja. U procesu planiranja, Uprava za šume mora biti aktivnija u procesu pripreme programa gazdovanja šumama, pogotovo u definisanju ciljeva, mjera i aktivnosti. Strateške dijelove programa gazdovanja šumama treba pripremati Uprava za šume, dok se tehnički dio (inventura) još uvijek može davati na tendere. Zbog ograničenja ljudskih resursa u planiranju, predlažemo da Uprava za šume postepeno preuzima strateške dijelove programa gazdovanja šumama. Što se tiče planove razvoja šuma, Uprava za šume bi ih trebala sama pripremati.

Međunarodni projekti i umreživanje

Uprava za šume se trenutno nedovoljno uključuje u međunarodne projekte iz područja kojeg pokriva i nema ljudskih resursa za uključivanje u projekte. U Analizi poslovnih procesa predviđeno je radno mjesto koordinatora projekata u centralnoj jedinici Uprave za šume koji će se brinuti o pripremi projekata, uključivanju Uprave za šume u međunarodne projekte i mreže i koordinaciju projekata u koje se Uprava za šume uključuje. U centralnoj jedinici Uprave za šume treba formirati radno mjesto koordinatora projekata koji se brine o pripremi projekata, uključivanju Uprave za šume u međunarodne projekte i mreže i koordinaciju projekata u koje se uključuje Uprava za šume

Zaštita prirode

Uprava za šume trenutno polaže nedovoljnu pažnju na zaštićene vrste i zaštićena područja, tj. u segmentu zaštite prirode je nedovoljno aktivna. Veliki dio šuma je veoma značajan za očuvanje biodiverziteta, a Uprava za šume ima znanja na kakav način treba gazdovati sa šumama da bi se taj biodiverzitet očuvao. Uprava za šume je već odgovorna za upravljanje uzgojnih lovišta ali premalo pažnje polaže na promociju svoga rada na području očuvanja biodiverziteta i zaštite prirode. U okviru novopredloženog sektora za zaštitu prirode i lov treba početi sa aktivnostima na pripremanju stručnih podloga za osnivanje Natura 2000 područja.

U okviru IPA projekata se odvija priprema metodologije i edukacija vezana za uključivanje zahtjeva Nature 2000 u planiranje u šumarstvu. U narednom periodu, potrebno je ove aktivnosti sprovesti i na terenu u saradnji sa Agencijom za zaštitu životne sredine. Dugoročno, Uprava za šume treba uključiti mjere za gazdovanje šumama u programe gazdovanja šumama i preuzeti upravljanje područjima buduće Nature 2000 u šumama. Preko upravljanja šuma i uzgojnih lovišta, Uprava za šume treba aktivno da se uključi i u upravljanje planiranih regionalnih parkova kao što su Komovi, Piva i Ljubišnje.

Informacioni sistem

Uprava za šume i Ministarstvo poljoprivrede i ruralnog razvoja još nemaju informacioni sistem, pomoću kojeg bi se razmjenjivale informacije, a sa druge strane i informatička oprema Uprave za šume nije na visokom nivou. Time se troši dosta vremena za obavljanje pojedinih aktivnosti i stvaraju se dodatni troškovi vlasnicima šuma. Za efikasan rad Uprave za šume treba uspostaviti

informacioni sistem u skladu s prijedlogom za uspostavljanje ovog sistema i povezati Upravu za šume (centralnu i područne jedinice), te Ministarstvo poljoprivrede i ruralnog razvoja u centralni informacioni sistem. U procesu je nabavka prvog dijela opreme za šumarsko informacioni sistem – ovaj informacioni sistem će se morati nadograđivati, pa stoga treba osposobiti Upravu za šume za njegovu upotrebu.

Šumske saobraćajnice

Unutar UŠ treba da se uspostavi jedinica za za projektovanje i nadzor izgradnje šumskih puteva i drugih saobraćajnica. Prema mjeri 1.5 on treba da izrađa program izgradnje puteva, priprema dokumentacije za javne nabavke za gradnju, vrši nadzor izgradnje, praćenje stanja postojećih puteva, planira njihovo održavanje i kontrolira održavanja. Jedinica treba da sarađuje sa opštinama po pitanju upravljanja seoskih puteva sa više namjena i do godine 2015 treba pripremi prve investicije za implementaciju.

Razvoj kadrova u šumarstvu i drvnoj industriji

Kadrovi u šumarstvu

Šumarski sektor ima veliki nedostatak formalno edukovanih kadrova iz područja šumarstva. To se odnosi i na Upravu za šume, kao i na vlasnike šuma i izvođače usluga i radova. Stanje kadrova u Upravi za šume je kritično. Prosječna starost zaposlenih unutar Uprave za šume je preko 50 godina, a sa druge strane ima veoma malo interesovanje za školovanje iz oblasti šumarstva. U narednom periodu će zbog manjka šumarskih inženjera Uprava za šume imati velikih problema sa popunjavanjem radnih mjesta. Sa aspekta funkcionalnog znanja u svim institucijama najviše nedostaje znanje sa područja informatike i komuniciranja sa javnošću.

Pošto Crna Gora nema šumarski fakultet, za kadrove visoke stručne spremlje postoje dve mogućnosti:

- Stipendiranje dovoljnog broja studenata za šumarske studije u regionu (Beograd, Sarajevo, Zagreb, Skoplje);
- Uvođenje šumarskog sadržaja u programe studija u Crnoj Gori koji se odnose na upravljanje prirodnim resursima, biologijom i zaštitom prirode.

Na kratki rok, nužno je osigurati barem 5 studenata šumarstva svake godine, a na duži rok bitan je i razvoj šumarske struke u naučnim i obrazovnim institucijama u zemlji. U prelaznom razdoblju, trebalo bi i razmisliti o zapošljavanju šumarskih inženjera iz regiona (pogotovo iz Srbije), koji u svojim zemljama ne mogu pronaći posao. Ovo za sada nije moguće zbog ograničavanja zapošljavanja stranih lica u državnoj upravi.

Srednja škola u Beranama nema dovoljno đaka, a studije šumarstva se izvode u inostranstvu, pa je to povezano sa dodatnim troškovima. Za postojeći kadar treba osigurati formalnu i neformalnu edukaciju da bi mogao obavljati zadatke koji su predviđeni za njihova radna mjesta. Edukaciju treba planirati dugoročno, na osnovu Programa kojeg priprema Uprava za šume, zajedno s Ministarstvom poljoprivrede i ruralnog razvoja i Upravom za kadrove. U ovaj proces treba uključiti i Centar za stručno obrazovanje i srednješkolski centar u Beranama, koji na osnovu programa priprema edukacionu šemu za formalno i neformalno školovanje u šumarstvu. Na toj osnovi, unutar kabineta direktora Uprave za šume u saradnji sa Upravom za kadrove pripremali bi se godišnji programi obrazovanja.

Kadrovi u drvnoj industriji

Iako u Crnoj Gori ima takvih kadrova, u drvnoj industriji nedostaje kvalifikovanih stručnjaka i radnika iz područja drvoprerade, područja finalizacije proizvoda i dizajna, kao i prodaje. U ovom trenutku u

preduzećima drvne industrije u Crnoj Gori radi 22 inženjera od čega je 14 inženjera drvne industrije, a ostali su inženjeri šumarstva, elektrotehnike, mašinstva i iz ostalih struka. Najveći broj vlasnika postojećih privatnih preduzeća je bez ikakvog stručnog obrazovanja i kao takvi, nisu u stanju da prepoznaju stvarne probleme zaostajanja razvoja svojih preduzeća. Sa ovakvim postojećim stanjem u sferi kadrova nije moguć adekvatan napredak drvne industrije u Crnoj Gori.

U okviru Mašinskog fakulteta u Pljevljima otvoren je smjer prerade drveta, ali polaznici tog smjera imaju vrlo male šanse za posao u drvnoj industriji kakva je danas.

Zbog gore navedenog, dugoročno je potrebno pripremiti program stručnog obrazovanja i razvoja kadrova u šumarstvu i drvnoj industriji. Program treba uključivati i formalno i neformalno obrazovanje, koje uključuje i neformalno obrazovanje unutar institucije (npr. obuke od strane trenera savjetodavne službe zaposlenim u Upravi za šume). U pripremu programa trebaju biti uključene sljedeće institucije: Ministarstvo poljoprivrede i ruralnog razvoja, Ministarstvo ekonomije, Uprava za šume, Uprava za kadrove, Srednja stručna škola „V. Vukadinović“, Berane, visoke škole i univerziteti kao i Centar za stručno obrazovanje.

Finansiranje

Holandska razvojna organizacija SNV je u 2012. godini pripremila Studiju finansiranja šuma i šumarstva Crne Gore (4). U njoj su analizirani prošli i prihodi i troškovi gazdovanja i upravljanja šumama i razrađeni scenariji budućih prihoda i ulaganja u šume. U donjoj tabeli prikazana su dva moguća scenarija budućih prihoda i rashoda po sektorima vlasništva (Tabela 7).

Tabela 7.: Pregled ključnih elemenata scenarija za finansiranje gazdovanja šumama po sektorima vlasništva šuma. Izvor: Studija finansiranja šuma i šumarstva Crne Gore (4)

Ključni elementi scenarija	Polazni scenario – prethodno stanje (u 1000 € god.)			Optimalni planski scenario – osnovni (u 1000 € god.)		
	Državne	Privatne	Ukupno	Državne	Privatne	Ukupno
Vrijednost sortimenata na kamion. putu	14.648	4.178	18.826	21.440	5.106	26.546
Vrijednost drveta na panju	9.096	2.200	11.296	13.254	2.929	16.183
Troškovi bioloških i tehničkih investicija u šume – za korisnike/VPŠ	2.828	160	2.988	5.353	722	6.075
Troškovidoznačenih naknada - za korisnike/VPŠ	5.274	395	5.669	6.610	401	7.011
Prihodi od gazdovanja šumama – za korisnike, UŠ kao korisnika i VPŠ	994	1.645	2.639	1.290	1.806	3.096
Vrijednost investicija u šume – za budžet UŠ	891	45	936	2.102	649	2.751
Troškovi šumske uprave / službe – za budžet UŠ	4.095	1.306	5.401	3.727	1.403	5.130
Prihodi od gazdovanja šumama – na nivou podsektora vlasništva	1.283	689	1.972	2.072	155	2.227
Prihodi budžeta UŠ iz šuma (naknade i ostali)	6.591			8.072		

Prema ovoj studiji, i bez povećanja godišnjih sječa, prihodi na nivou vlasnika šuma (države i privatnih vlasnika) i prihodi javne službe Uprave za šume će se povećavati. U optimalnom scenariju, najviše treba da se povećaju investicije u šume – ukupno sa tri na šest miliona eura godišnje, dok se sami troškovi javne službe ne povećavaju ili se čak smanjuju.

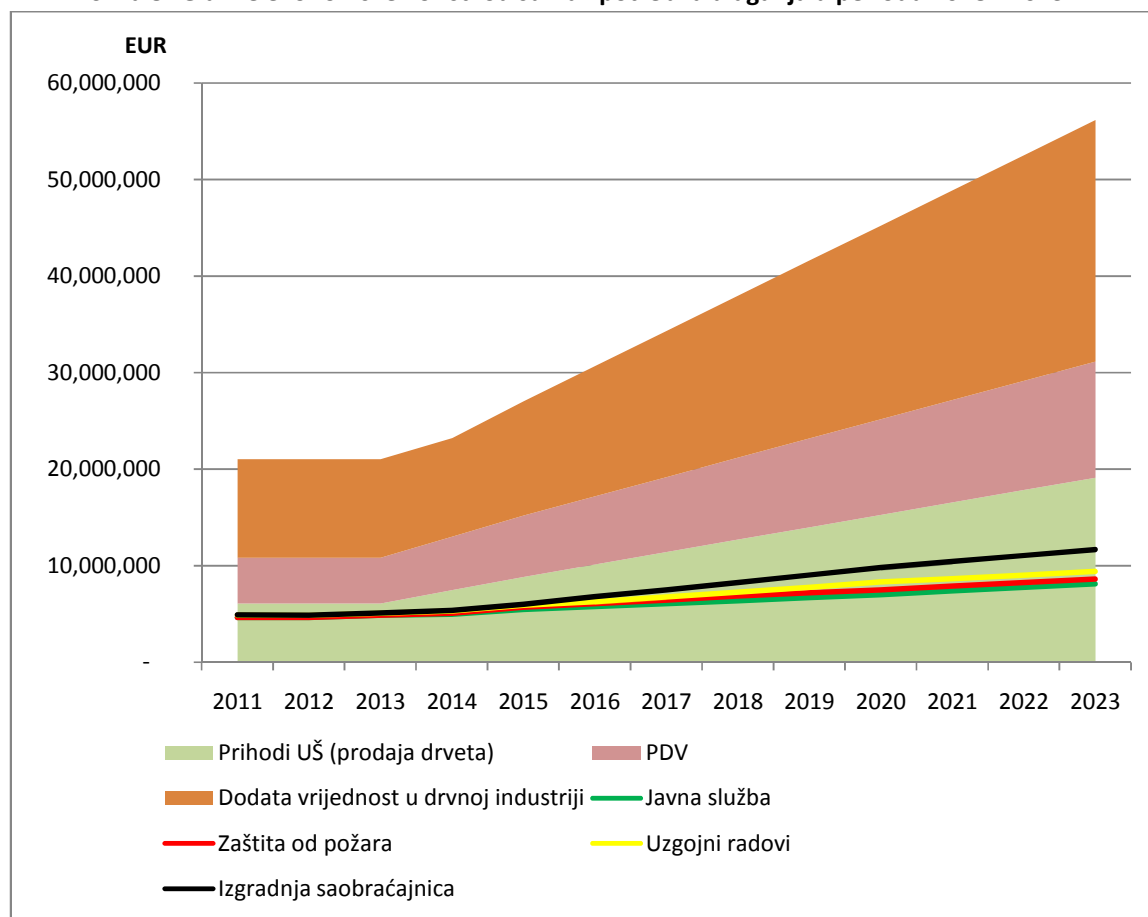
Ova tabela ne uzima u obzir prihoda države dobijenih plaćanjem PDV-a niti ostalih ekonomskih koristi od šuma i šumskih proizvoda. Takođe, ova studija ne uzima u obzir godišnje potrošnje drveta ustanovljene studijom MONSTAT+a (24).

Na osnovu Scenarija 1 (Tabela 3.), napravljena je simulacija mogućih glavnih prihoda od šuma. Ona pokazuje da bi, uz ispunjenje preduslova za postizanje Scenarija 1 u 2023 godini, država od prodaje drveta u državnom vlasništvu mogla da ostvari prihod u iznosu od 19 miliona Eura (uz pretpostavku da se 70% drvne mase proda preko koncesija, a 30% preko licitacija), skupljeni PDV od drveta i drvnih proizvoda bi iznosio oko 12 miliona Eura, a bruto dodatna vrijednost u šumarstvu i drvenoj industriji 25 miliona Eura. Ali da bi to postigli, potrebna su ulaganja pogotovo u:

- Osposobljavanje i funkcionisanje Uprave za šume (uključujući uređenje svih šuma u Crnoj Gori i ostale zadatke predviđene zakonom
- Zaštitu od požara
- Popunjavanje i njegu mladih sastojina
- Izgradnju šumske infrastrukture – saobraćajnica.

Slika 8.: prikazuje razvoj očekivanih glavnih ekonomskih koristi od šuma i potrebnih ulaganja u posljednjih pet godina do završetka ove strategije (period od 2018 – 2023. godine). Ona pokazuje da je iznos planiranih ulaganja sve vrijeme manji od polovine prihoda države iz šuma i manji od četvrtine svih ekonomskih koristi.

Slika 8.: Glavne ekonomske koristi od šuma i potrebna ulaganja u periodu 2018 - 2023

Za ulaganja u upravljanje šumama predviđaju se dva glavna izvora:

- Budžet Crne Gore – Ministarstvo poljoprivrede i ruralnog razvoja
- Program ruralnog razvoja - EU IPARD.

Indikativne vrijednosti korišćenja tih izvora su predstavljene u tabeli Tabela 8.: Za osnovno funkcionisanje Uprave za šume do 2015. godine treba da se godišnje osigura oko 5,5 miliona Eura, što uključuje i sredstva za planirano osposobljavanje UŠ, uređivanje šuma i vlastito učešće UŠ u međunarodnim projektima (do 200.000 EUR godišnje). Posle 2015. godine, budžet UŠ će se povećavati u skladu sa rastom BDP (pretpostavka 5% godišnje). Za IPARD se predviđa postepeno povećavanje korišćenja tih sredstava u zavisnosti od uvođenja samog programa u Crnoj Gori, osposobljenosti Uprave za šume za njihovo planiranje i korišćenje, pripremljenost projekata i apsorpcijsku sposobnost učesnika. Za Izgradnju saobraćajnica, pretpostavlja se da su sredstva u godinama 2014. i 2015. namjenjena programiranju i projektovanju, a sama izgradnja postepeno kreće od 2016. godine.

Tabela 8.: Indikativne vrijednosti ulaganja u upravljanje šumama. Za vrijednosti 2011 – 2013. godine izvor su Godišnji programi rada Uprave za šume (20)(21)(22)

Izvor	Budžet MPRR	IPARD		
Namjena	Javna služba	Zaštita od požara	Uzgojni radovi	Izgradnja saobraćajnica
2011	4.664.715		240.000	20.000
2012	4.651.083		220.000	20.000
2013	4.876.941		215.000	20.000
2014	5.000.000	100.000	200.000	100.000
2015	5.500.000	200.000	200.000	100.000
2016	5.775.000	300.000	200.000	500.000
2017	6.063.750	400.000	300.000	750.000
2018	6.366.938	500.000	400.000	1.000.000
2019	6.685.284	500.000	600.000	1.250.000
2020	7.019.549	500.000	800.000	1.500.000
2021	7.370.526	500.000	800.000	1.750.000
2022	7.739.052	500.000	800.000	2.000.000
2023	8.126.005	500.000	800.000	2.250.000

U sljedećoj tabeli, pored budžeta Uprave za šume i šumarskih mjera IPARD, indikativno su predstavljeni mogući izvori za pojedine mjere Strategije, uključujući nadležna ministarstva, Izvore EU, lokalne zajednice, privatna ulaganja i međunarodne finansijske institucije. Na osnovu ove Strategije,

predložene mjere će se uključivati u programe i budžete navedenih institucija prema njihovim prioritetima i mogućnostima.

Tabela 9.: Mogući izvori finansiranja za pojedine mjere Strategije.

Mjera	Izvori finansiranja
1. Unaprijeđenje šuma kroz održivo gazdovanje	
1.1. Jačanje produktivnosti, stabilnosti i otpornosti šuma i predjela	Uprava za šume MPRR
1.2. Podsticanje pošumljavanja, popunjavanja i njege izdanačkih šuma	Uprava za šume MPRR IPARD
1.3. Uređivanje i uzgoj privatnih šuma, prilagođen sistem doznake	Uprava za šume MPRR
1.4. Obezbeđivanje kvalitetnog autohtonog sjemena i sadnica šumskog drveća	Uprava za šume MPRR Privatne investicije
1.5. Izgradnja šumskih saobraćajnica kako bi omogućili održivost sječa	Uprava za šume MPRR IPARD Opštine
2. Razvoj drvne industrije	
2.1. Definisanje novog srednjoročnog razvojnog koncepta drvne industrije u Crnoj Gori	Ministarstvo ekonomije Ministarstvo poljoprivrede i ruralnog razvoja Privredna komora Preduzeća
2.2. Povećati potražnju za biomasom uvođenjem grijanja javnih zgrada sječkom i kogeneracijom	Opštine i ministarstva koja su vlasnici objekata Svetska banka, EBRD
2.3. Uključivanje drvnih proizvoda u „zelene javne nabavke“	Ministarstvo ekonomije Ministarstvo poljoprivrede i ruralnog razvoja Privredna komora
2.4. Uspostavljanje izvoznog klastera za odabrane finalne proizvode	Ministarstvo ekonomije Ministarstvo vanjskih poslova Privredna komora Preduzeća
2.5. Razvoj fleksibilnijeg sistema prodaje drveta u Crnoj Gori	Uprava za šume i MPRR
2.6. Uvođenje lanca odgovornosti i kontrole prometa drvnih sortimenata	Uprava za šume i MPRR EU IPA Udruženja vlasnika šuma Preduzeća
2.7. Investicije u drvnu industriju	Preduzeća Privredna komora Ministarstvo ekonomije Ministarstvo poljoprivrede i ruralnog razvoja
3. Uloga šumarstva u ruralnom razvoju	
3.1. Jačanje uloge i učešća lokalnog stanovništva u zajedničkim programima ruralnog razvoja uz podršku Uprave za šume	IPARD Uprava za šume i MPRR
3.2. Pобољшanje infrastrukture u ruralnom području (ruralna infrastruktura)	IPARD Opštine
3.3. Diversifikacija ekonomskih aktivnosti u ruralnim	IPARD

područjima kroz promociju uloge šuma i šumarstva	Ministarstvo poljoprivrede i ruralnog razvoja
3.4. Investicije u mala preduzeća šumarstva i drvne industrije u ruralnim područjima	IPARD Ministarstvo ekonomije
3.5. Investicije u turizam	IPARD Ministarstvo održivog razvoja i turizma
3.6. Održivo upravljanje i korišćenje nedravnih šumskih proizvoda	Uprava za šume i MPRR
4. Zaštita biodiverziteta i druge ekosistemske usluge šuma	
4.1. Stabilni i kvalitetni šumski ekosistemi: uz pomoć integracije zahtjeva Nature 2000 u planove gazdovanja šumama, štite se staništa i vrste na cijelom području šuma	Uprava za šume i MPRR EU LIFE
4.2. Ekosistemski pristup gazdovanju šumama i zaštiti prirode	Uprava za šume MPRR JP Nacionalni parkovi Zaštićena područja EU LIFE
4.3. Razgraničenje pašnjaka i šuma, registracija i regulacija prava korišćenja	Uprava za šume Ministarstvo poljoprivrede i ruralnog razvoja Uprava za nekretnine IPARD
4.4. Unaprijeđenje upravljanja šumama u nacionalnim parkovima	JP Nacionalni parkovi
5. Zaštita of požara	
5.1. Održavanje otvorenih površina između šuma i podrška za kosidbu livada	IPARD
5.2. Unaprijeđenje organizovanosti institucija za borbu protiv šumskih požara	Ministarstvu unutrašnjih poslova Uprava za šume i MPRR
5.3. Investicije u opremu i preventivne mjere za borbu protiv požara	IPARD
5.4. Uključivanje stanovništva u preventivu i borbu protiv požara	IPARD
5.5. Razvoj i testiranje metoda sanacije opožarenih površina	Uprava za šume MPRR
5.6. Razmjena iskustava i saradnja sa institucijama iz regiona	EU Interreg Uprava za šume MPRR

Literatura:

- (1) Andjelić M., Ferlin F.: Kriterijumi i indikatori održivog gazdovanja šumama u Crnoj Gori, Ministarstvo poljoprivrede i ruralnog razvoja, Podgorica 2011.
- (2) Bouriaud, L., Čurović, M.: Izvještaj o napretku realizacije NAP-a (Obuka o sistemima/tehnika borbe protiv bespravnih aktivnosti u šumarstvu), FODEMO/Österreichische Bundesforste ÖBf AG, Podgorica 2012.
- (3) Dees, M., Andjelic, M. et al.: Nacionalna inventura šuma Crne Gore 2010. Interni nacrt konačnog izveštaja. Ministarstvo poljoprivrede i ruralnog razvoja, Podgorica 2012.
- (4) Ferlin, F. et. al.: studija finansiranja šuma i šumarstva Crne Gore. SNV - Holandska razvojna organizacija Crna Gora, Podgorica 2012.
- (5) Harmel, M. et al.: Analiza poslovnih procesa i nacrt šumarskog informacionog sistema, FODEMO/Oikos d.o.o., Podgorica 2011.
- (6) Ministarstvo ekonomije: Strategija za održivi ekonomski rast Crne Gore kroz uvođenje klastera 2012-2016. Vlada Crne Gore, Podgorica 2012.
- (7) Ministarstvo ekonomije: Strategija razvoja prerađivačke industrije Crne Gore 2012 – 2017, Radni nacrt, Podgorica 2012.
- (8) Ministarstvo poljoprivrede, šumarstva i vodoprivrede: Crnogorska poljoprivreda i Evropska Unija – Strategija razvoja proizvodnje hrane i ruralnih područja. Vlada Crne Gore, Podgorica 2006.
- (9) Ministarstvo poljoprivrede, šumarstva i vodoprivrede: Šume za budućnost Crne Gore - Nacionalna politika upravljanja šumama i šumskim zemljištima. Vlada Crne Gore, Podgorica 2008.
- (10) Ministarstvo poljoprivrede, šumarstva i vodoprivrede: Nacionalni program proizvodnje hrane i razvoja ruralnih područja 2009-2013 - NACRT, Podgorica 2008.
- (11) Ministarstvo poljoprivrede, šumarstva i vodoprivrede: Nacionalni akcioni plan za borbu protiv bespravnih aktivnosti u šumarstvu. Vlada Crne Gore, Podgorica 2009.
- (12) Ministarstvo poljoprivrede i ruralnog razvoja: Program for Agriculture and Rural Development of Montenegro under IPARD 2007-2013, FINAL PROPOSAL, Podgorica 2012.
- (13) Ministarstvo prostornog uređenja i životne sredine: The Initial National Communication Climate Change of Montenegro to the United Nations Framework Convention on Climate Change (UNFCCC), Podgorica 2010
- (14) Mrdak D. et al.: Izvještaj stanja životne sredine – monitoring biodiverziteta za 2011. godinu. Univerzitet Crne Gore, Prirodno – matematički fakultet, Podgorica 2012.
- (15) Nuhodžić, M., Ferlin F.: Iskustva u formiranju udruženja vlasnika privatnih šuma Crne Gore i njihov uticaj na razvoj šumarske politike i zakonodavstva Crne Gore. Konferencija IUFRO RG-e »Šumarstvo malih posjeda«, Bled/Slovenija, jun 7 – 9. Jun 2010.
- (16) Orbicon A/S: Action Plan for achieving FSC FM certification, Podgorica 2013
- (17) Uprava za šume: Program upotrebe sredstava za 2008. godinu, Ministarstvo poljoprivrede i ruralnog razvoja, Uprava za šume, Pljevlja 2008.
- (18) Uprava za šume: Program upotrebe sredstava za 2009. godinu, Ministarstvo poljoprivrede i ruralnog razvoja, Uprava za šume, Pljevlja 2009.
- (19) Uprava za šume: Program upotrebe sredstava za 2010. godinu, Ministarstvo poljoprivrede i ruralnog razvoja, Uprava za šume, Pljevlja 2010.

- (20)Uprava za šume: Program upotrebe sredstava za 2011. godinu, Ministarstvo poljoprivrede i ruralnog razvoja, Uprava za šume, Pljevlja 2011.
- (21)Uprava za šume: Program upotrebe sredstava za 2012. godinu, Ministarstvo poljoprivrede i ruralnog razvoja, Uprava za šume, Pljevlja 2012.
- (22)Uprava za šume: Program upotrebe sredstava za 2013. godinu, Ministarstvo poljoprivrede i ruralnog razvoja, Uprava za šume, Pljevlja 2013.
- (23)Uprava za šume: Izveštaj o radu za 2011 godinu, Ministarstvo poljoprivrede i ruralnog razvoja, Uprava za šume, Pljevlja 2012.
- (24)Zavod za statistiku (Monstat): Potrošnja drvnih goriva u 2011. godini u Crnoj Gori – Novi energetske bilansi za drvena goriva, Podgorica 2013.